

**T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
SİYASİ TARİH VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

IRAK ANAYASAL GELİŞİM SÜRECİNDE KÜRTLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Necdet TİMUR**

İstanbul-2017

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
SIYASİ TARİH VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

IRAK ANAYASAL GELİŞİM SÜRECİNDE KÜRTLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Yard. Doç.Dr. İbrahim Murat BOZKURT

Hazırlayan
Necdet TİMUR

İstanbul-2017

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Siyasi tarihi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 506303981 no'lu Necdet TİMUR 'ın hazırladığı "Irak Anayasal Gelişim Sürecinde Kürtler" konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI M.Ü.Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 23.11.2017 tarihinde saat ..15.00..... da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin ..Kabul.....' ne OYBİRLİĞİ/ÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yrd.Doç.Dr.İ.Murat BOZKURT	Olumlu	M. Bozkurt
Doç.Dr.Muzaffer KOÇ	Olumlu	M. Koç
Yrd.Doç.Dr.Murat BAYAT	Olumlu	M. Bayat

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 23./11./2017 tarih ve 2017/22-20 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasından sonra Irak Kürtleri için yeni bir dönem başlamıştır. İngiltere mandası altında başlayarak Irak Kürtleri Anayasal haklar için defalarca isyan etmişlerdir. Bu mücadeleleri sırasında birçok trajedik olay yaşayan Irak Kürtleri, Sevr anlaşmasından başlayarak belli Anayasal hakları elde etmiştir. Bu haklar kazanılırken yaşanan süreç ve içeriği gelecekte yaşanacaklara ayna tutacaktır. Irak Kürtleri Saddam sonrası dönemde Irak'taki belirleyici güç haline gelmişlerdir. Bugün ki Irak'ta yaşanan etnik ve mezhepsel çatışmalarda Kürtlerin nerede durdukları ve nasıl bir politika izleyecekleri önemlidir. Bu tezimizde 1932 deklarasyonundan başlayarak Irak Kürtlerinin Irak hükümetlerinden aldıkları anayasal haklar anlatılırken, kendi aralarındaki çatışma ve bu çatışmalar sonucu yapılan anlaşmalarda aktarılmıştır. İşgal sonrası Irak'ta yapılan yerel ve genel seçimler analiz edilerek, seçim sonuçlarının çıktıkları değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

A new era started for the Iraqi Kurds after the dissolution of the Ottoman Empire. Iraqi Kurds revolted many times demanding constitutional rights starting from the period of the British Protectorate. Iraqi Kurds, who experienced many tragedies during their struggles, obtained a number of constitutional rights starting with the Sevres Treaty. The process and content of these events experienced during this period would serve as a mirror for reflection in the future. Iraqi Kurds became an emerging power in the post-Saddam Iraq. It is important to understand where Iraqi Kurds stood in the wake of the ethnic and religious conflicts experienced in today's Iraq and what kind of policies would adapt about them. This thesis presented the issues relating to constitutional rights obtained by Iraqi Kurds from the Iraqi Governments starting from 1932 Declaration as well the issues relating to the intra-conflicts within the Kurdish groups and the treaties signed as a result of these conflicts. Additionally, the local and general elections carried out during the post-occupation Iraq were analyzed and electoral results were evaluated.

ÖNSÖZ

Irak etnik ve mezhepsel çeşitliliğin yoğun olduğu bir bölge olmuştur. Bu çeşitlilik beraberinde birçok sorun getirmiştir. Irak toprakları, tarih boyunca pek çok devletin iştahını kabartan bir bölge olmuştur. Bereketli Mezopotamya'nın olduğu bu bölge, petrolün bulunmasıyla daha da önem kazanmıştır.

Irak, Osmanlı İmparatorluğundan kopuşundan sonra İngiliz işgali ve mandası altına girmiştir. Yapay devletlerin oluşturulduğu bu dönemde bölgenin etnik ve mezhepsel yapısına dikkat edilmeden sınırlar çizilmiştir. Çizilen bu yapay sınırlarda azınlığın çoğunluğa tahakkümünü uygulamışlardır. Uygulanan bu politikalar sonucu bu bölgelerde devamlı bir çatışma ve kargaşa ortamı oluşmuştur.

Aynı dönemlerde uygulanan ve tetiklenen milliyetçi ve mezhepsel söylemler yüzünden kardeşkanı dökülmüştür. Farklı etnik ve mezheplerin bir arada yaşama olgusunun kaybettirildiği bu bölgelerde, hak aramaların ağır sonuçları olmuştur.

İşgal sonrası Irak'ta oluşan yeni siyasal yapıda Kürtler kilit rol oynamaktadırlar. Kürtlerin oynadıkları ve oynayacakları bu kilit rolden dolayı bu tez çalışmasının yapılmasına karar verilmiştir. Bu çalışmada Kürtlerin anayasal hak kazanımları ve bunun süreci mercek altına alınmıştır. Tezimde Kürtlerle ilgili yapılan yerli ve yabancı akademik kaynaklar kullanıldı. Kullanılan kaynaklarda objektif olunmaya ve konuyla ilgili değişik görüşlere yer verildi. Bununla birlikte yasa, kanun ve anlaşmaların tam metinleri kullanılmıştır. Çalışma belli oranda hukuksal bir çalışma olduğu için hukukun temel kaynakları kullanılmıştır.

Tezim: giriş ve beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Kürtlerin kökeni, dinleri, dilleri, nüfusu, yerleşim bölgeleri ve sosyal yaşamlarıyla ilgili bilgiler verilerek Kürt toplumunun kabaca bir profilinin ortaya konulmasına çalışılmıştır.

İkinci bölümde Osmanlı Devleti'nden ayrılmasından günümüze kadarki süreçte Irak Kürtlerinin Bağdat'a ve birbirlerine karşı verdikleri siyasi mücadeleler kronolojik olarak verilmiştir. Şüphesiz bu hukuki metinlerin değerinin anlaşılması için mutlak suretle bu hukuki kazanımların hangi mücadele ve şartlarda alındığının bilinmesi gerekmektedir. Irak Kürtleri için her hukuki kazanım büyük bir mücadeleden sonra gelmiştir. Kürtlerin özellikle 1. Körfez Savaşı sonrası 1994-1998 yılları arasında kendi aralarında yaşanan çok büyük çaplı çatışmaların ardından ortaya çıkan anlaşmaların bugünkü ikili yapıya temel teşkil eden metinler olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır.

Üçüncü bölümde Irak siyasal yaşamında varlığını sürdüren Kürt siyasi partileri ele alınmıştır. Her ne kadar bugüne kadar Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) ön plan çıksa da Irak Kürt hareketini derinden etkileyen ve yönlendiren birçok siyasi parti yer almaktadır. Dün olduğu gibi bugün de bu siyasi partiler hem Kürt bölgesinin hem de Irak devletinin önemli ve etkin aktörleri arasında yer almaktadırlar. Bu partiler dönem dönem kendi aralarında da mücadele etmiştir. Bu mücadele, ortaya çıkan bu hukuki metinlerin içerik ve kapsamına da etkilemiştir.

Dördüncü bölümde tezimin ana konusu olan hukuki metinler ve analizleri yer almaktadır. Bu bölümde 1932 Irak Krallığı deklarasyonu, 1974 özerklik yasası, 15 Mart 1980 tarihli Irak Kürt Özerk Bölgesi Yasama Konseyi Kanunu, 1992’de çıkan Kürdistan Federe Cumhuriyeti Geçici Anayasası, KDP ve KYB arasındaki mücadeleden sonra imzalanan 1994 Paris Anlaşması, 1996 Ankara süreci ve Washington Mutabakatı, ABD işgali ve Baas rejiminin yıkılmasından hemen sonra 2004 yılında çıkan Irak Devleti için Geçiş Dönemi Yönetim Yasası, 2005 Irak Cumhuriyeti Anayasası ve Saddam Hüseyin sonrası Irak’ta yapılan yerel ve genel seçimler ile birlikte seçim sonuçlarının Kürt Bölgesi üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Bu bölümde ele alınan hukuki düzenlemelerin içerikleri ile birlikte Irak Kürtleri için getirdikleri haklar ve yenilikler aktarılmıştır.

Beşinci bölümde Irak Kürtlerinin siyasi mücadele ve hukuki kazanımlarının uluslararası hukuktaki yeri ve meşrutiyyetinin bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu bölümde dünyadaki benzer uygulamalar üzerinden bir değerlendirme yapılarak Irak Kürtlerinin siyasi mücadeleleri ve hukuki kazanımlarının uluslararası boyutu ele alınmaya çalışılmıştır. Son olarak uzun vadede self-determinasyon ilkesine dayalı muhtemel bir bağımsızlık ilanı ele alınarak bu ihtimalin uluslararası hukuk düzeninde yaratacağı etkiler üzerine görüş belirtilerek çalışma sonuçlandırılmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	I
ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR.....	IX

GİRİŞ.....	1
------------	---

I.BÖLÜM

1.1.Kürtlerin Kökeni.....	6
1.2.Kürtlerin Dili.....	10
1.3.Kürtlerin Dini Profili.....	13
1.4.Kürtlerin Sosyal Yapısı.....	18
1.5.Irak Kürtlerinin Nüfusu.....	21
1.6.Irak'ta Kürtlerin Yerleşimi.....	22

II.BÖLÜM

IRAKTAKİ KÜRT SİYASİ HAREKETLERİ

2.1. Krallık Dönemi Kürt Siyasi Hareketi.....	24
2.2. Cumhuriyet Dönemi Kürt Siyasi Hareketi.....	27
2.3. İran-Irak Savaşı Döneminde Kürt Siyasi Hareketi.....	37
2.4. Körfez Savaşından İşgal Dönemine Kadar Kürt Siyasi Hareketi.....	39

III. BÖLÜM

KUZEY IRAKTAKİ KÜRT SİYASİ PARTİLERİ

3.1. Kürdistan Demokrat Partisi (KDP).....	44
3.2. Kürdistan Yurtseverler Birliği Partisi (KYB).....	44
3.3. Irak Kürdistan Sosyalist Partisi (IKSP).....	45
3.4. Kürdistan Sosyalist Partisi (PASOK).....	46
3.5. Komela.....	46
3.6. Kürdistan Halkçı Demokratik Partisi (KHDP).....	46
3.7. Irak Komünist Partisi (IKP-Hizbi'şui Kürdistan Seksiyonu).....	47

3.8. Kürdistan Konünist Partisi (KKP).....	47
3.9. Kürt Devrimci Hizbullahı (KDH).....	47
3.10. Irak Kürdistan İslami Hareketi (İKİH).....	47
3.11. Kürdistan İslam Birliği (KİB).....	48
3.12. Irak Kürdistan İslami Cemiyeti (İKİC).....	48
3.13. Goran (Değişim Hareketi)	49
3.14. Irak Ulusal Kongresi (IUK).....	49

IV.BÖLÜM

IRAK'TA KÜRTLERE TANINAN ANAYASAL HAKLAR

4.1.1932 Deklerasyonu.....	50
4.1.1 1932 Irak Krallığı Deklarasyonunu Hazırlayan faktörler.....	50
4.1.2 1932 Irak Krallığı Deklarasyonu Muhtevası.....	51
4.1.3. 1932 Irak Krallığı Deklarasyonu İle Kürtlerin Kazandığı Haklar.....	58
4.2 Kürdistan Bölgesi İçin 1974 Tarihli Özerklik Yasası.....	58
4.2.1. Özerklik Yasasını Hazırlayan Faktörler.....	59
4.2.2. Özerkliğin Kurulması ve Tanımlanması.....	60
4.2.3. Özerklik Yasasında Resmi Dil Sorunu.....	60
4.2.4. Özerklik Yasasında Azınlık Hakları.....	61
4.2.5. Özerklik Yasasında Yargı Sistemi.....	62
4.2.6. Özerklik Yasasında Mali Hükümler.....	62
4.2.7 Özerklik Yasasında Özerk Kurumlar.....	62
4.2.7.1 Yasama.....	62
4.2.7.2. İcra Kurulu.....	64
4.2.8. Merkezi Otorite İle Özerk Yönetim Arasındaki İlişkiler.....	65
4.2.9. 1974 Özerklik Yasasının Kürtlere Getirdikleri.....	68
4.3. Irak Kürt Özerk Bölgesi Yasama Konseyi Kanunu 15 Mart 1980.....	71

4.3.1. Konseyin Amacı.....	72
4.3.2. Kürdistan Bölgesi Özerk Yönetimi Yasama Konseyi Kanunu.....	72
4.3.2.1. Üye Nitelikleri, Seçimler ve Üyeliğin Bitişi.....	72
4.3.2.2. Seçme ve Seçilme Şartları ve Adaylık.....	73
4.3.2.3 Seçim Tarihi ve Bölgeleri.....	75
4.3.2.4. Oy Verme.....	75
4.3.2.5. Seçim Propagandası.....	76
4.3.2.6 Konseyin Çalışma Şekli.....	77
4.3.2.7. Nihai Hükümler.....	78
4.3.3. Yasama Konseyi Kanunu Değerlendirilmesi.....	78
4.4. KÜRDİSTAN FEDERAL CUMHURİYETİ GEÇİCİ ANAYASASI.....	79
4.4.1. 1992 Kürdistan Federal Cumhuriyeti Geçici Anayasasını Hazırlayan Faktörler.....	79
4.4.2. 1992 Kürdistan Federal Cumhuriyeti Geçici Anayasası.....	81
4.4.3. Değiştirilemez Maddeler.....	81
4.4.4. Başkent.....	83
4.4.5. Anadil.....	84
4.4.6. Seçimler.....	84
4.4.7. Kuvvetler Ayrılığı İlkesi.....	85
4.4.8. Yürütme.....	86
4.4.9. Yasama.....	87
4.4.10. Yargı.....	88
4.4.11. Ekonomi.....	88
4.4.12. Temel Haklar.....	89
4.4.13. Mahkemeler.....	91
4.4.14. Çocuk Hakları.....	92
4.4.15. Azınlık Hakları.....	92
4.4.16. Yeni Anayasa Metninin Yazım Şartları.....	93

4.4.17. Geçici Anayasada Irak Kürtleriyle İlgili Kazanımlar.....	94
4.5. KDP-KYB ANTLAŞMALARI.....	96
4.5.1. 1994 Paris Anlaşması.....	96
4.5.1.1. İdari Organizasyon.....	96
4.5.1.2. Irak Kürdistan Başkanlığı.....	97
4.5.1.3. Hükümet.....	97
4.5.1.4. Anayasa.....	98
4.5.1.5. Seçimler.....	98
4.5.1.6. Bölgenin Savunma ve Güvenliği.....	99
4.5.1.7. Ekonomi ve Maliye.....	100
4.5.1.8. Bölgesel ve Dış İlişkiler.....	101
4.5.2. 1996 Ankara Süreci.....	102
4.5.2.1. Ateşkes.....	103
4.5.2.2. Siyasi Uzlaşma.....	105
4.5.2.3. Türkiye'nin Güvenlik Mülahazaları.....	105
4.5.2.4. Eş Başkanlar Bildirisi ve Ateşkes.....	106
4.5.2.5. Uzlaşma.....	107
4.5.2.6. İstikrar.....	108
4.5.3. KDP-KYB Washington Mutabakatı.....	109
4.5.3.1. Birleşik Yönetim.....	110
4.5.3.2. Gelir Paylaşımı.....	111
4.5.3.3. Erbil, Duhok ve Süleymaniye'nin Statüsü.....	112
4.5.4. KDP-KYP Çatışması ve Irak Kürt Mücadelesinin Değerlendirilmesi.....	113
4.6. 2004 Irak Devleti Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu.....	114
4.7. 2005 Irak Cumhuriyeti Anayasası.....	117
4.7.1. Resmi Dil.....	118
4.7.2. Kürt Bölgesinin İdari Durumu.....	119

4.8. Saddam Hüseyin Sonrası Irak Seçimleri ve Kürtler.....	119
4.8.1. 2005 Seçimleri ve Referandumu.....	119
4.8.2. 31 Ocak 2009 Yerel Seçimleri.....	121
4.8.3. 7 Mart 2010 Genel Seçimleri.....	122
V. BÖLÜM	
İNSANİ HUKUK DÜZENİ VE KÜRTLER.....	124
5.1. Uluslararası Hukukta İç Çatışma ve Kürtler.....	124
5.2. Uluslararası Hukukta Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve Kürtler.....	128
SONUÇ.....	134
BİBLİYOGRAFYA.....	140

KISALTMALAR

a.g.e. adı geçen eser

a.g.m. adı geçen makale

vol. Cilt

p. sayfa

bknz. bakınız

M.Ö Milattan Önce

ITC Irak Türkmen Cephesi

İKDP İran Kürdistan Demokratik Partisi

KDP Kürdistan Demokratik Partisi

KYB Kürdistan Yurtseverler Birliği Partisi

İKSP Irak Kürdistanı Sosyalist Partisi

KHDP Kürdistan Halkçı Demokratik Parti

IKP Irak Komünist Partisi

İKİH Irak Kürdistanı İslami Hareketi

IGHK Irak Geçici Hükümet Konseyi

KOMELA Topluluk

KDH Kürt Devrimci Hizbullahı

KİB Kürdistan İslamî Birliği

İKİC Irak Kürdistanı İslamî Cemiyeti

GORAN Değişim Hareketi

PASOK Kürdistan Sosyalist Partisi

GİRİŞ

Bir devletin, ülkesi üzerindeki egemenlik yetkilerinin kapsam, sınır ve işleyişini belirleyen en temel metinler olan ve iç hukuk normları hiyerarşisinin en üstünde yer alan anayasanın geçmişini, Magna Carta'dan başlayarak hükümdarların yetkilerini sınırlayan ilk yazılı metinlere kadar götürmek Anayasa Hukuku'nda sıkça karşılaşılan bir vaka olsa da günümüzdeki anlamıyla anayasaların modern devlet kavramıyla birlikte ortaya çıktıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Modern devlet kavramına karşılık gelen devletler ile birlikte modern anayasaların da ilk kez Batı'da ortaya çıkması bu nedenle tesadüf değildir.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan ikinci nesil devletlerin modern devletler hüviyetine bürünme çabaları, bu devletlerin Avrupa'nın geçtiği aşamalardan geçmeden, başta Anayasalar olmak üzere belirli hukuki metinleri ithal ederek uygulamaları sonucunu doğurmuştur. Söz konusu pozitif hukuk ithalatı kimi zaman siyasi ortamın el verdiği ölçüde Batı'dan dünyanın kalan kısmına bir tür dayatma ile kimi zaman ise Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye örneğinde görüldüğü gibi ülkelerin kendi talepleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Toplumların belirli bir dönüşüm geçirmeden ve tarihin, özellikle de sınıflar arası mücadelenin belirleyici safhalarını yaşamadan Batı menşeli hukuk kavramlarını kullanması öncelikle yeni hukuksal düzenlerin hazmedilememesi, sonrasında da bu ülkelerde bir taraftan hukuk kavramının içinin boşaltılması diğer taraftan da bunun bir "yönetme aracı" olarak kötüye kullanılması sonucunu doğurmuştur. Bütün bunlara rağmen Westphalia'dan günümüze kadar yaşanan süreçlerde dünyanın Batı ekseninde döndüğünü ve ticaretin, siyasetin ve savaşların artık kıtalararası seviyeye ulaştığını düşündüğümüzde başta Orta Doğu olmak üzere dünyanın geri kalanı için hukuk kavramı, devletlerin sadece kendi iç sorunları olmaktan uzaklaşmış, dolayısıyla ortaya çıkan hukuk düzenleri ve hukuk metinleri de gün geçtikçe daha fazla önem kazanmaya başlamıştır.

Batı tarzı siyaset bilimi düşüncesinde ilk demokratik anayasal gelişmeler bu sürece dayandırılırken, İslam dünyasında ise eşitlik ve adalet üzerine kurulmuş olan ve bir toplum sözleşmesi olan ilk anayasal çalışma Hz. Muhammed'in Medine hicretiyle hazırlanmış olan Medine Vesikası olmuştur. Vesika her ne kadar şehir devleti olan Medine için hazırlanmış olsa

da genel olarak İslam hukukunun evrensel çerçevesi çizilmiş ve evrensel insan hakları ve hukuku içinde temel oluşturmuştur.¹

Anayasal düzenler bakımından XX. yüzyılın başından itibaren pek çok yeni nesil devlette farklı dönemler itibariyle beliren bu tabloda Irak da bir istisna olmamıştır. Krallık Deklarasyonu ile başlayan, Cumhuriyet, Baas ve işgal dönemleriyle günümüze kadar gelen süreçte hukuk, Irak'ın hiçbir döneminde ve bölgesinde yeteri kadar değer atfedilen bir kavram haline gelememiştir.

XIX. Yüzyıl'a kadar payitaht tarafından hoş görülen bir özerkliğe sahip olarak yaşayan Kürt aşiretlerinin, bu yüzyıldan itibaren başta Sultan II. Mahmud tarafından başlatılan merkezileştirme çabalarının sonucunu görmeye İmparatorluğun ömrü yetmemiştir. Mamafih Birinci Dünya Savaşı sonrası İngiliz egemenliğinde kurulan Irak toprakları içerisinde kalan Kürtler bir başka merkezileştirme çabasıyla karşı karşıya kalmışlardır. Yeni kurulan Irak'ta hukuk kavramının, merkezileştirme çabasına karşı başlatılan direnişin en önemli araçlarından birisi olduğunu söylemek yukarıda sayılan sebeplerden ötürü mümkün değildir. Yine de günümüze kadar süren mücadelede Kürtlerin fiilen kullanmaları çok mümkün olmasa da Bağdat'ı kendi yerel hakları için pek çok hukuki düzenlemeyi yapmak zorunda bıraktıkları da görmezden gelinmemelidir.

Irak'taki Kürt hareketi üzerine yapılan çalışmaların hemen hemen tümü tarih ve siyasetin işgali altındadır. Çalışmalarda Bağdat'ın Kürtler ve diğer Irak halkları lehine yapmış olduğu veya yapmak zorunda kaldığı hukuksal düzenlemelere yer verilmiş olsa da, konuya salt hukuk perspektifinden bakan, siyaseti ve tarihi arka fon olarak kullanarak söz konusu hukuki düzenlemeleri ayrıntılı bir biçimde ele alan, derinlemesine ve karşılaştırmalı olarak analiz eden özgün bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma fiilen hayata geçirilmiş olsun ya da olmasın, Kürtlere ve diğer Irak halklarına bir yararı dokunsun ya da dokunmasın, Bağdat yönetimlerinin Kürtlerin talepleri doğrultusunda yapmış oldukları hukuki düzenlemeleri ele almak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmanın temelini 1932 Irak Krallığı Deklarasyonu'ndan başlayarak gerek İngiliz manda yönetimi döneminde gerekse daha sonraki dönemlerde Irak Kürtlerine verilen Anayasal haklarla ilgili metinlerin analizi oluşturmaktadır. Zira söz konusu düzenlemeler

¹Nuri Ünlü, Anahatlarıyla İslam Tarihi, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, No:6, 1984 ss.41, Medine vesikası ile birlikte Müslüman-Yahudi ilişkileri ve Yahudilerin Hz. Muhammed algısı için ayrıca bkz. Nuh Arslantaş, İslam ve Yahudi Tarihi Kaynakları Bağlamında Ortaçağ Yahudilerinde Hz. Muhammed Algısı, (Siret Sempozyumu II. 30 Nisan – 1 Mayıs 2011), Türk-İslam Tarihinde ve Batıda Hz. Muhammed Algısı, Bilecik Üniversitesi Yay. , Nisan 2012, ss. 109-116

çoğunlukla kağıt üzerinde kalsa da 2005 Anayasası ile kurulan ve fiilen özerk bir konuma gelen Irak Bölgesel Kürt yönetiminin hem Irak içerisindeki hem de uluslararası meşruluğuna bir dayanak oluşturmaktadır.

Çalışmamın amacı tamamen Irak Kürtlerine tanınan anayasal haklarla ilgili metinlerin bir analizi yapmaktır. Analizlerin siyasi veya herhangi bir şekilde Irak Bölgesel Kürt yönetimi de dahil olmak üzere, siyasal olarak bağlı oldukları merkezi yapılara karşı bir özerklik ya da özgürlük mücadelesi veren alt birimlere uluslararası toplumda kabul edilenden daha fazla bir meşruiyet atfetme amacı yoktur. Çalışma ile Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nin 1991'den ya da 2003'ten sonra birden bire ortaya çıkan bir yapı olmadığına anlaşılması ve değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bugün hem Irak hem de Orta Doğu'nun önemli bir aktörü olan Iraklı Kürtlerin gerek Bağdat, gerekse bölge ülkeleri ve kendi aralarındaki siyasi reflekslerinin daha doğru anlaşılması için mutlak suretle bu hukuki belgelerin iyi okunarak analiz edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Çalışmamın temelini Irak Kürtleri ile Bağdat yönetimi arasında imzalanan ve uygulamaya konulan hukuki metinler oluşturmakla beraber, Irak Kürtlerinin siyasi tarihinde önemli bir yer tutan Barzani- Talabani ya da KDP-KYB çatışması sonrasında yapılan anlaşmalar da yer almaktadır. Bağdat yönetimi yaptığı bazı düzenlemeleri baştan itibaren işleme koyup resmîyet kazandırmadı. Bu nedenle 26 Temmuz 1958 tarihinde çıkan Irak geçici anayasası ve 29 Haziran 1966 tarihli el-Bazzaz deklârationları çalışmamızda ele alınmadı. Zira bunlar ölü doğmuş metinler olup hiçbir zaman resmîyet ve işleyiş kazanmadı. Bunun yanında hukuki metinlerde geçen kavramların daha iyi anlaşılması için hukuk literatürümüzdeki kaynaklar da kullanılmıştır. Kürtlerin tarih ve kültürel yapılarını ele alan birinci bölümde ilk elden kaynaklar kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan kaynaklar tek taraflı olmayıp değişik görüşlere de yer verilerek objektif bir çalışma hazırlanmaya; ayrıca dönemin aktörlerinin biyografilerinin ele alınarak sürecin aktörlerin gözünden de izlenilmesine çalışılmıştır.

Çalışmam beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Kürtlerin kökeni, dinleri, dilleri, nüfusu, yerleşim bölgeleri ve sosyal yaşamlarıyla ilgili bilgiler verilerek Kürt toplumunun kabaca bir profilinin ortaya konulmasına çalışılmıştır.

İkinci bölümde Osmanlı Devleti'nden ayrılmasından günümüze kadarki süreçte Irak Kürtlerinin Bağdat'a ve birbirlerine karşı verdikleri siyasi mücadeleler kronolojik olarak verilmiştir. Şüphesiz bu hukuki metinlerin değerinin anlaşılması için mutlak suretle bu hukuki

kazanımların hangi mücadele ve şartlarda alındığının bilinmesi gerekmektedir. Irak Kürtleri için her hukuki kazanım büyük bir mücadeleden sonra gelmiştir. Kürtlerin özellikle 1. Körfez Savaşı sonrası 1994-1998 yılları arasında kendi aralarında yaşanan çok büyük çaplı çatışmaların ardından ortaya çıkan anlaşmaların bugünkü ikili yapıya temel teşkil eden metinler olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır.

Üçüncü bölümde Irak siyasal yaşamında varlığını sürdüren Kürt siyasi partileri ele alınmıştır. Her ne kadar bugüne kadar Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) ön plan çıksa da Irak Kürt hareketini derinden etkileyen ve yönlendiren birçok siyasi parti yer almaktadır. Dün olduğu gibi bugün de bu siyasi partiler hem Kürt bölgesinin hem de Irak devletinin önemli ve etkin aktörleri arasında yer almaktadırlar. Bu partiler dönem dönem kendi aralarında da mücadele etmiştir. Bu mücadele, ortaya çıkan bu hukuki metinlerin içerik ve kapsamına da etkilemiştir.

Dördüncü bölümde tezimizin ana konusu olan hukuki metinler ve analizleri yer almaktadır. Bu bölümde 1932 Irak Krallığı deklarasyonu, 1974 özerklik yasası, 15 Mart 1980 tarihli Irak Kürt Özerk Bölgesi Yasama Konseyi Kanunu, 1992’de çıkan Kürdistan Federe Cumhuriyeti Geçici Anayasası, KDP ve KYB arasındaki mücadeleden sonra imzalanan 1994 Paris Anlaşması, 1996 Ankara süreci ve Washington Mutabakatı, ABD işgali ve Baas rejiminin yıkılmasından hemen sonra 2004 yılında çıkan Irak Devleti için Geçiş Dönemi Yönetim Yasası, 2005 Irak Cumhuriyeti Anayasası ve Saddam Hüseyin sonrası Irak’ta yapılan yerel ve genel seçimler ile birlikte seçim sonuçlarının Kürt Bölgesi üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Bu bölümde ele alınan hukuki düzenlemelerin içerikleri ile birlikte Irak Kürtleri için getirdikleri haklar ve yenilikler aktarılmıştır.

Beşinci bölümde Irak Kürtlerinin siyasi mücadele ve hukuki kazanımlarının uluslararası hukuktaki yeri ve meşrutiyetinin bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu bölümde dünyadaki benzer uygulamalar üzerinden bir değerlendirme yapılarak Irak Kürtlerinin siyasi mücadeleleri ve hukuki kazanımlarının uluslararası boyutu ele alınmaya çalışılmıştır. Son olarak uzun vadede self-determinasyon ilkesine dayalı muhtemel bir bağımsızlık ilanı ele alınarak bu ihtimalin uluslararası hukuk düzeninde yaratacağı etkiler üzerine görüş belirtilerek çalışma sonuçlandırılmıştır.

I.BÖLÜM

KÜRTLER

1.1.Kürtlerin Kökeni

Kürtler kimdir? Siyasi ve Milliyetçi söylemleri bir yana bırakırsak Kürdoloji alanında çalışan akademisyenlerin cevaplamakta en çok zorlandığı konulardan birisi de Kürtlerin kökeninin nereden geldiği sorusudur. İslamiyet öncesi yazılı kaynakların azlığı ve var olan kaynakların muğlaklığıyla birlikte tarihte “Kürt” adıyla bir devletin olmaması da Kürtlerin kökeniyle ilgili büyük tartışmalara mahal vermektedir. Bir kavmin tarihi, kesintiye uğrar ve bazı bakımlardan doğrulanmazsa, bu kavmin kökeni çoğu zaman çözülmesi çok güç bir sorun haline gelir². Kürtleri kökenini tanımla da yaşanan bu sıkıntıların ana sebeplerinden biri de yaşanan bu tarihi kesintidir.³

Kürtlerin kökeni ile ilgili sorun tartışmaya açık olmakla birlikte İslamiyet’in Orta Doğu coğrafyasına hakim olmasıyla birlikte Kürtlerin tarihi ile ilgili muğlaklıkta yavaş yavaş ortadan kaybolmaya başlamıştır. Zira Halife Hz. Ömer döneminde Müslüman olan Kürtlerin tarihi, oluşan sistematik devlet yapısına bağlı olarak daha iyi bilinmektedir.⁴ Her ne kadar Hz. Ömer dönemiyle birlikte Kürtlerle ilgili daha güvenilir bilgilere sahip olsak da, Kürtlerin kökeni ile ilgili farklı görüşler ve iddialar bulunmaktadır. Bu iddia ve görüşlerin bir kısmı etimolojik araştırma/değerlendirmelere dayanırken bir kısmı da efsane ve söylentilere dayanmaktadır.

Etimolojik kökenli bir görüşe göre; Kürtler köken olarak Hint-Avrupa kökenli olup, M.Ö. 2. bin yıllarında Zağros Dağları’na yerleşen bir aşirettir ve ilk kez M.Ö 2. Yüzyılda “Cyrtii” (Kırti) olarak söz edilmiştir. Fakat “Cyrtii” sözcüğünün etnik mi yoksa sosyal bir grubu işaret ettiği tam olarak bilinmemektedir. Zira M.S 7. Yüzyıl’da Arap fütuhatı döneminde göçebeleri tanımlamak için kullanılan “Kürt” sözcüğü, etnik bir tanım olmaktan çok sosyo-ekonomik bir anlam taşıdığını iddia edilmektedir.⁵ Bu nedenle her ne kadar “Cyrtii” sözcüğü

² Basil Nikitin, *Kürtler; Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, Çev. Hüseyin Demirhan, Özgürlük Yolu Yayınları, İstanbul, 1976, s.19.

³ Sabriye Deliceoğlu, *Kuzey Irak’ta Etnik ve Dini Gruplar ve Bölge Politikalarındaki Etkileri*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Marmara Üniversitesi. O.A.E. İstanbul, 2006, s.14.

⁴ Chris Kutschera, *Kürt Ulusal Hareketi*, çev. Fikret Başkaya, Avesta Yayınları, İstanbul 2001, s.17.

⁵ David McDowall, *Kürtler*, çev. Zeri İnanç, Avesta Yayınları, İstanbul 2000, s.28.

etimolojik olarak Kürt kelimesine yakın olsa da Arap toplumunda sosyolojik bir tanımlama kavramı olarak kullanılması bu tanımlamayı muğlaklaştırmaktadır.

Kürtlerin kökenini ile ilgili diğer bir etimolojik kaynaklı çalışmada ise Babil kitabelerini dayanak gösteren bir çalışmadır. Buna göre; Babil kitabelerinde Kürtlerden açıkça bahsedilmektedir.⁶ Babil kitabelerinde yer alan ve takriben M.Ö. 2000 yılına ait iki tablette Kar-da-ka adlı bir ülkeden bahsedilmektedir. Kitabelere göre Kar-da-ka diye isimlendirilen bu ülke Van gölünün güneyinde meskun olup yine aynı bölgede yaşamakta olan Su halkından ve Suy adlı bir kaleden bahsedilmektedir.⁷ Babil kitabelerindeki bu muğlak ve kısıtlı bilginin etimolojik bir çalışmadan öteye gitmemesi akademik berraklık açısından sıkıntılı bir durum ortaya çıkarmaktadır.

Etimolojik çalışmalarla Kürtlerin kökenini açıklamaya çalışan birçok tez ortaya çıkmıştır. Bu tezlerden en önemlilerinden biri ve günümüzde de milliyetçi Kürtler tarafından da kullanılan bir görüşe göre; Kürtlerin kökeni Medler'e dayanmaktadır. Etimolojik bir tez olan bu görüşe göre; Kürtler, Kardukluların yaşadıkları bölgenin doğusunda bulunan Kür-ti-e'lerden geldiği ve Kür-ti-e'lerin köken itibariyle Medlerden geldikleri tezi ileri sürmüştür⁸. İleri sürülen bu tezi destekleyen diğer bir kanıtta Yunan kaynaklarından rastlanmaktadır. Yunan General Ksenophon (M.Ö. 430-355) yazdığı Anabasis adlı eserde ilk defa Kürtlerden Karduk ya da Kardu olarak bahsetmiştir. Bu tezin güçlü olarak savunulmasına neden olan ana etmenlerden birisi de Ksenophon'un, eserinde Kardukların yaşadığı coğrafyayı tanımlanmasıdır. Söz konusu eserde Ksenophon Kardukların vatanını Dicle nehri ile Cudi dağı arasındaki coğrafi bölge olarak tanımlamıştır.⁹ Bu bölgenin günümüzde de Kürt nüfusunun yoğun olarak yaşaması bu tezi savunanların temel dayanak noktası olmuştur. Her ne kadar Ksenophon önemli bilgiler verse de çağdaşı ve tarihin babası olarak anılan Yunan tarihçi Herodot ise eserlerinde böyle bir isimden bahsetmez.¹⁰

Etimolojik kaynaklı görüşlerin dışında, köken araştırmalarında coğrafyayı merkeze alan görüşler de ortaya çıkmıştır. İleri sürülen bu görüşler neticesinde Kürtlerin Mezopotamya denilen coğrafyanın asli unsurlarından birisi olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu görüşlere

⁶ William Aegleton, *1946 Mehabad Kürt Cumhuriyeti*, çev. M. Emin Bozarlan, Koral Yayınları, İstanbul, 1990, s.17.

⁷ Th Bois - V. Minorsky - D.N. Mac Kenzie, *Kürtler ve Kürdistan*, Doz Yayınları, İstanbul 1996, s.41.

⁸ V. Minorsky, *Kürtler*, Komala Yayınları, İstanbul 1977, s.24.

⁹ Ksenophon, *Anabasis "Onbinleri Kürdistan'dan Geçişi"* Komala Yay. İstanbul, 1977, s.31

¹⁰ V.Minorsky, *Kürtler*, İ.A., C.6., MEB Yay., İstanbul, 1977. s.1989

göre; Kürtlerin kökeni, bugün üzerinde yaşadıkları coğrafyada, kendilerinden daha önce yaşamış olan eski medeniyetlere dayanmaktadır. Ve buna göre; Kürtler, Kuzey Irak bölgesinde yaşamış olan Gutiler ile Lulubeylerin'den geldikleri de iddia edilmektedir.¹¹

Kürtlerin kökeni ile ilgili olarak, kaynakların eksikliği ve var olan kaynakların muğlaklığı, günümüzde Kürt bilim adamları arasında da bir fikir birliği oluşmasına engel teşkil etmektedir. Yaşanan bu fikri ayrışmayla birlikte etkin olan Kürt milliyetçilerine göre, Kürt milletinin kökeni çok eski zamanlara dayanan kadim bir millet olup, yaşanan birçok istilalar ve çarpışmalar sonucu Kürt tarihi kesintiye uğramıştır. Kürtler arasında sosyal ve siyasal bir birlik bilinci oluşturmaya çalışan bu görüşe göre; Kürtler artık kendi benliklerinin farkına varmış olan Yakındoğu'nun kadim halk ve kültürlerinde biridir. Bu özelliklerinde dolayı değişen Yakındoğu jeopolitiğinde Kürtleri, son sözü söyleyecek bir millet olarak görmektedirler.¹² Kürt tarihinde yaşanan kesinti ve kaynak eksikliği, Kürtlerin kimliklerini doğrulayabilecekleri efsane ve sembollerden yararlanmaya yönlendirmiştir.¹³

Her ne kadar İslamiyet'le birlikte Kürtlerin yazılı tarihi gelişmiş olsa da yine de Kürtlerin kökeni ile ilgili kesin ve kanıtlana bilinen tezler ortaya çıkmamıştır. Zira Kürt tarihin en önemli kaynaklarından biri olan ve 1596'da Kürt tarihçi Bitlisli Şerefhan (Eşref-i Bitlisi) tarafından yazımı tamamlanan ve dört bölümden oluşan *Şerefname* de bile bu soruna kesin bir cevap verememektedir. Mamafih bu önemli eser Kürt aşiretlerinin tarihi ve kökeninin anlatıldığı nadir eserlerden biridir. Kürt tarihi ve kökenleriyle ilgili malumat veren bu eserde bile Kürtlerin kökeni ile ilgili olarak görüş birliği yoktur. Şerefhan, daha ziyade, Kürtlerin kökeni ile ilgili birbirine zıt rivayetleri nakletmektedir.¹⁴ “Kürt” kelimesinin etimolojik değişimden gelme olasılığı ve var olan kaynakların muğlaklığından dolayı Kürtlerin kökeni ile ilgili bilgilerde bilimsel karmaşa yaşanmaktadır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi tarihte “Kürt” adıyla bir devletin olmaması, yazılı kaynakların eksikliği ve tarihi kesintilerden dolayı Kürtler, kökenlerini açıklamak için çeşitli efsanelere yönelmek zorunda kalmışlardır. Bu şekilde birinci el kaynak sıkıntısından doğan sorunlar bu yolla aşılması hedeflenmiştir. Böylelikle; hem Kürtlerin kökeni açıklamak hem de

¹¹ Xoşevi Babekr, Pael Shehtman, *Kürdistan Bayrağı Altında Mustafa Barzani Yaşamı ve Eylemleri*, çev. Ramiz Şeddadi, Avesta Yayınları, İstanbul, 2010, s.9.

¹² Celilé Celil, *XIX Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, çev. Mehmet Demir, Özge Yayınları, Ankara, 1992, s.18.

¹³ David Mc Dowall, *Modern Kürt Tarihi*, çev. Neşenur Domaniç, Doruk, İstanbul 2004, s.25.

¹⁴ Aydın Taneri, *Türkistanlı Bir Türk Boyu Kürtler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1983, s.5.

milli bir bilinç oluşturulmak istenmiştir. Bu efsanelere incelediğimizde, karşımıza üç önemli efsane çıkmaktadır. Bunlardan ilki, İranlı yazar Firdevsi'nin *Şehnâmesinde*¹⁵ de geçen Demirci Kava - Zalim Dahhak efsanesidir. Efsaneye göre Dahhak adında zalim bir hükümdar vardır ve bu zalim hükümdarın omuzlarında iki yılan türer. Bu yılanlara her gün, biri erkek, diğeri kız olmak üzere iki çocuk beyni yedirilir. Bu durum yıllarca böyle sürüp giderken, Dahhak'ın bu işlerle ilgili iki vezirinden biri, bu zalimliğe dayanamayarak, kendi nöbetinde yılanlara insan beyni yerine koyun beyni verir ve ölümden kurtardığı çocukları dağlara salıverir. Ve bu rivayete göre; vezirin kurtardığı bu çocuklar zamanla çoğalarak Kürt soyunu oluşturdular. Bu efsaneye göre Kürtler İranî bir kavim olduğu sonucu çıkmaktadır.¹⁶ Bununla birlikte Minorsky, Kürtlerin İrani sayılmasının ırki değil, ortak dil ve tarihe dayanabileceğini de savunmaktadır.¹⁷

Kürtlerin kökenleri ile ilgili ikinci efsane Türk kağanı Oğuz Han'ın, Hz. Peygamber'e gönderdiği Buğduz adlı bir elçi ile ilgilidir. Buğduz, Oğuz Türk topluluklarının yirmi dört boyundan biridir. Bu efsane ile Kürtlerin kökeni, Oğuz Türklerine çıkarılmaktadır.¹⁸

Üçüncü efsaneye göre ise: Cinler, hayvanlar ve devlere hükmeden Hz. Davud'un oğlu Hz. Süleyman'ın köle kızlarına Casad isimli şeytan musallat olur, Hz. Süleyman Allah'ın yardımıyla şeytani yenilgiye uğratmasından sonra köle kızların şeytandan çocuk doğurduğunu öğrenir ve bunun üzerine onları dağlara ve vadiler sürer. Dağlara sürülen bu çocuklardan Kürtlerin türediği söylenmektedir. Her ne kadar Mesudî bunu kitabında anlatsa da bunun bir efsaneden ibaret olduğunu Kürtlerin kökeni ile ilgili olarak en sağlam kanıtın Kürtleri Nezir oğlu Rabia'dan gelen Araplar olarak ifade etmiştir.¹⁹

Mesudî, Kürtlerin, Vail-oğlu, Bekir-oğlu, Nezir-oğlu, Muad-oğlu, Nezir-oğlu Rabia'dan geldiklerini, bilinmeyen bir sebepten dolayı Araplardan ayrılarak Pers şehirlerine yakın dağlık bölgelerde yaşamaya başladıklarını söyler. Yaşanan bu ayrılıktan sonra Kürtler ana dillerini unutmuş ve yeni bir dil kullanmaya başlamışlardır. Fakat Kürtçe diye ifade edilen bu dili bile, her kabilenin farklı bir lehçesini kullandığını söylemektedir. Yine aynı kaynakta zikredilen kişiler hakkında ayrıntılı bilgi verilmemekle birlikte Nizar oğlu olan ve Kürt

¹⁵ Zuhâl Kültürel, Latif Beyreli, *Şerifi Şehname Çevirisi*, C.I, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s. 40-91.

¹⁶ Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin , *Mürûcû'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher*, Les Prairies d'Or,(çev. Barbaier de Meynard , Pavet Courteille) 3.cilt. l'Imprimerie Impériale Yayınları, Paris, 1861, s. 251-252. Ayrıca bkz. Mehrdad R. Izady, *Kürtler: Bir El Kitabı*, çev. Cemal Atilla, Doz Yayınları, İstanbul, 2004, s.287

¹⁷ V.Minorsky, *Kürtler*, a.g.m., s.1989

¹⁸ M. Abdülhalûk Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Turan Kültür Vakfı Yayınları, Ankara, 2008, s.41-42.

¹⁹ Mes'ûdî, *Mürûcû'z-Zeheb* s. 251. Ayrıca bkz.Azmi Süslü, *Kürtler ve Sosyal Gelişimleri*, Tanmak Yayınları, Ankara 1993, s.32

soyundan olan Modar, Mord'un oğulları, Sassa'nın oğulları, ve Havazin'in oğulları Gassanidesle kavgalarından sonra yeni sulak yerler ve meralar bulmak için buldukları bölgelerden ayrılmışlardır.²⁰Efsaneye göre Kürtlerin soyu bu kişilerden gelmektedir. Zikredilen kişiler ve olaylar hakkında ayrıntılı bilgi verilmemesi Kürtlerin kökeni açıklamaya çalışan bu tezin en zayıf noktasını teşkil etmektedir.

Bu efsanelerden başka; Kürtlerin, Hz. İbrahim ve Hz. Nuh'un soyundan gelen kadim bir millet olduğuna dair iddialar vardır. İfade edilen bu iddialardan ilkinde göre; Kürtler köken olarak, Hz. İbrahim üçüncü eşi olan Ketura'nın Medyen isimli çocuğunun soyundan geldiğidir. Diğer iddia ise; Hz. Nuh'un Sam neslinden Kürt adında bir torunu vardır ve Kürtlerin söz konusu bu kişiden türediğine dair efsanedir. Bu efsaneye göre Kürtler Sami ırktan gelen kadim bir millettir.²¹

Kürtlerin kökenini açıklamak için yapılan etimolojik, coğrafi ve efsanelere dayalı açıklamalardan başka, Kürtlerle Ermenilerin benzer fiziksel özelliklerine bakılarak, Kürtler ile Ermenilerin ortak bir kökenden geldiği iddia edilmektedir. Bu iddianın temel dayanak noktası olarak fiziksel benzerliğin yanında, Kürt aşiretleri arasında Hıristiyanlardan kız kaçırmanın yaygın olması ve önemli miktarda Hıristiyan'ın Kürtleşmiş olması kanıt olarak gösterilmektedir. Fakat bu iddiaların her hangi bir temel dayanağı bulunmamaktadır.²² Zira Minorsky'nin tezine göre, Yunan General Ksenophon'in bahsettiği Karduk²³ halkının Kürtler olduğu ve bu halkın İ.Ö. 9. yüzyılın sonunda Van gölü civarında bir devlet kurdukları, Ermenilerin ise 7. Yüzyılda bölgeye gelmelerinden sonra Haldiler'in söz konusu bölgeden ayrılarak dağlık bölgelere çekildiklerini aktarmaktadır.²⁴ Kürtlerin Ermenilerle aynı bölgede yaşamış olması ve aralarında güçlü etkileşimin ve hatta bazı Ermenilerin Kürtleşmesi yüzünden böyle iddialar öne sürülebilir. Fakat Minosky'nin de öne sürdüğü teze baktığımızda Kürtlerin, Ermenilerden tamamen farklı bir millet olduğu ve Ermenilerden önce bu bölgede yaşadıklarını savunmaktadır. Kürt tarihindeki kopukluk ve bilgi eksikliği, Kürtlerin kökeni ile ilgili farklı iddiaların ortaya atılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle yukarıda zikrettiğimiz bütün iddiaları

²⁰ Mes'ûdî, *Mürûcû 'z-Zeheb* a.g.e s. 250

²¹ Mehrdad R. Izady, *Kürtler: Bir El Kitabı*, çev. Cemal Atilla, Doz Yayınları, İstanbul, 2004, s.287

²² Sabriye Deliceoğlu, a.g.t. s. 16-17.

²³ Akkad /Asurca'da Karduk "güçlü", "kahraman", karadu "kuvvetli olmak" anlamına gelir, ayrıca bu ad daha çok Asurca şekli Urartu /Uraştı ile tanınan, İbranice'de Ararat, Yunanca'daysa Alarodioi, Khaldoi ve kimi zaman da Khaldai olarak adlandırılan Khaldi halkı'nın adıyla ses benzerliği göstermektedir. Bkz. Th Bois - V. Minorsky - D.N. Mac Kenzie, a.g.e. s. 43-44.

²⁴ Th Bois - V. Minorsky - D.N. Mac Kenzie, a.g.e. s. 43-44.

kabul edilebileceğimiz gibi bunların bütünü de reddedebiliriz. Bu olaya siyasi/ideolojik veya akademik olarak bakışımıza göre değişme göstere bilmektedir.

1.2.Kürtlerin Dili

Kürt köken, tarihleri ve dilleri bilinen kaynakların yetersiz olması ve Kürt halklarının siyasi tarihlerinde ki kopukluklar nedeniyle daha fazla araştırmaya muhtaçtır.²⁵ Bir milleti oluşturan asıl unsurlardan biri şüphesiz o milletin kendine has bir dilinin olmasıdır. Bu nedenle Kürt dili, Kürtlerin bir halk olarak kabul görmesi ve mücadelelerinde önemli bir etken olarak dikkat çekmektedir.²⁶

Kürtçe ile ilgili yapılan ana tartışmalardan birisi; Kürtçenin hangi dil ailesine mensup olduğudur. Her ne kadar bu konuda değişik görüşler olsa da, dil yapısı ve özellikleri bakımında Farsça'ya benzerlik göstermektedir. Aralarındaki bu benzerlik nedeniyle; Kürtçenin, Hint-Avrupa dili ailesine mensup olduğu yolundaki görüşler ağır basmaktadır.²⁷

Bununla birlikte Kürtçe, her ne kadar Farsça'ya benzese de, hem fonetik hem de morfolojik olarak bu iki dil birbirlerinden ayrılır.²⁸ Ayrıca Kürtçe, bünyesinde birçok Arapça ve Türkçe kelime barındırmasına rağmen gramer, fonetik ve morfolojik farklılıkları bakımından söz konusu her iki dilden tamamen farklı bir dildir.²⁹

Kürt tarihinin önemli kaynaklarından olan *Şerefname*, Kürt topluluklarını, konuştıkları lehçelere göre dört ana gruba ayırmıştır. Bunlar; Kurmançi, Lur, Kalhur ve Gorani'dir. Güney batı lehçesini konuşan Lur ve Goranlar'ın konuştuğu Kürtçe büyük oranda diğer lehçelerden farklıdır. Senna, Kirmanşah ve Zohab arasındaki bölgede yaşayan Kalhurların konuştuğu lehçeye Kurdi ismi verilmektedir.³⁰

Kürtçe'nin farklı lehçesi bulunmakla birlikte Kürtler arasında en çok konuşulan lehçe Kurmançidir. Kurmançi lehçesi de konuşulduğu çeşitli bölgelere göre farklılıklar arz

²⁵ Aegleton, a.g.e. s.20.

²⁶ Philip G. Kreyenbroek, Kürt Dili Üzerine, *Kürtler*, Ed. Kreyenbroek-Sperl, Cep Kitapları Yayınları, İstanbul, 1994. s. 73.

²⁷ Abdurrahman Qasımlo, *İran Kürdistanı*, Belge Yayınları, İstanbul 1991, s.12.

²⁸ V.Minorsky, *Kürtler*, a.g.m., s.1111.

²⁹ Philip G. Kreyenbroek, a.g.m. s. 75.

³⁰ V.Minorsky, *Kürtler*, a.g.m., s.1989.

etmektedir. Kürtlerin yaşadığı bölgelerin kuzeyinde Bahdinani ağzı konuşulurken, güney bölgelerinde Sorani ağzı kullanılmaktadır.³¹ Sorani (veya Kurdi) İran-İrak sınırının iki tarafındaki çok geniş bir alanda, yaklaşık olarak, kuzeyde Urmiye bölgesinden, güneyde de İran sınırında bulunan Diyala vilayetine bağlı Hanakin şehrine kadar uzanan bölgede konuşulmaktadır. Bahdinan Kurmançisine nazaran daha etkili olan Sorani lehçesi kültürel etkinliğinden dolayı Irak'ta resmi Kürtçe olarak kabul edilmiştir.³²

Bahdinani, Türkiye'de Mardin, Botan, Hakkâri, Van, Muş ve Erzurum'da, İran'da Urmiye Gölü'nün kuzey ve batısındaki aşiretlerde, Suriye'deki Kürtlerde, Irak'ta ise Musul ve Sincar'da aşiretler konuşur. Sorani ise Irak'ta Revanduz, Köysancak ve Süleymaniye; İran'da Senendaj, Mahabad ve Kirmanşah bölgelerinde kullanılır.³³ Diğer bir lehçe olan Gorani ise, Halepçe, Mervandan, Dinaver, Hamedan, Kirmanşah, Hanekin ve Mandeli'ye dek uzanan geniş bir bölgede hâkimdir. Kerkük yakınlarındaki kalabalık Kakai aşiretinin lehçesi de Gorani dir.³⁴ Lur lehçesi ise, aynı adı taşıyan bölgenin dili olmakla beraber Kalhur, adını İranlı olan bir Kürt aşiretinden almıştır ve Kirmanşah bölgesinde daha yaygındır.³⁵ Bu lehçeler dışında, Kürtçe'nin diğer bir lehçesinde Türkiye'de Diyarbakır, Sivas, Erzurum bölgelerinde yaşayan Kürtler arasında konuşulan Zazaca³⁶ olup bu lehçeyi konuşanlar kendilerini Zaza olarak ifade etmektedirler.³⁷ Kürt kimliğini taşıyan Zazalar Deylemliler ile akrabadırlar.³⁸ Bu dili bilenler diğer Kurmanci lehçelerini rahat öğrenirken Zazaca'nın öğrenilmesi nispeten daha zordur.³⁹ Bununla birlikte Zazaca yayınlar neredeyse yok denilecek kadar az olmasına rağmen son dönemlerde Zazaca (Zazaki) çalışmaları akademik boyutta başlamış olup Tunceli Üniversitesinde Zaza Dili ve Edebiyatı Bölümü kurulmuştur.⁴⁰

Kürtçede farklı lehçelerin olması ve yazılı edebiyatın fazla gelişmemesinden dolayı Kürtçenin gerçek bir dil olup olmadığı konusunda da farklı görüşler vardır. Zira bir iddiaya göre; Kürtçe, gerçek bir dil olmayıp, değişik dillerden gramer kaideleri ve kelimelerin bir araya getirilmesi sonucu oluşturulan yapay bir dildir. Bu iddiayı savunanların temel argümanı;

³¹ Mehrdad R. Izady, *Kürtler: Bir El Kitabı*, çev. Cemal Atilla, Doz Yayınları, İstanbul, 2004, s.305.

³² McDowall, *Kürtler*, s.31.

³³ Çay, a.g.e., s.121.

³⁴ Izady, a.g.e., s.308.

³⁵ Süslü, a.g.e., s.44.

³⁶ Minorsky, Goran ve Zazaları 20. Yüzyılda ortaya çıkmış İranlı bir unsur olduklarını söylemektedir. bkz. Th Bois - V. Minorsky - D.N. Mac Kenzie, a.g.e. s. 43-44.

³⁷ Philip G. Kreyenbroek, a.g.m. s. 75.

³⁸ V. Minorsky, *Kürtler*, a.g.m., s.1112.

³⁹ Martin van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s. 42-43.

⁴⁰ bkz. <http://www.tunceli.edu.tr/akademik/fakulteler/edebiyat/bolum/doded/zazadili/index.htm>

St.Petersburg akademisi tarafından yayımlanan Kürtçe-Rusça-Almanca Lûgatı'dır. Bu Lûgat'ta 8307 kelime yer almakta ve sayısal olarak şu şekilde sıralanmaktadır; Pehlevice 370, Türkçe 3080, Arapça 200, Farsî 1030, Ermenice 220, Çerkezce 60, Gürcüce 20 ve Kürtçe 300 kelime. Bu tezi savunanlar bu lûgat'e dayanarak; Kürtçe diye konuşulan dilin daha çok diğer dillerden kelimelerin bir araya gelmesiyle oluşan yapay bir dil olduğunu iddia etmektedirler.⁴¹ Buna karşın bu dillerin bilinmeyen ortak bir menbâdan beslenmiş olma ihtimalide mevcuttur.⁴²

Mamafih Kürtçe'nin gerçek bir dil olmadığı, bu yüzden de bir Kürt Edebiyatından söz edilemeyeceğini savunan bazı araştırmacılar; Kürtçe diye yazılan kitaplarda kullanılan dilin Farsça dil kuralları ve bu kulların türevi olduğunu, Kürt edebiyat ürünü olarak görülen mevcut eserlerin Osmanlı, İran ve Arap edebiyatı etkisindeki mollalar tarafından yazıldığını iddia etmişlerdir.⁴³ Fakat iddia edilenin aksine Molla Ahmed Mela-i Cizri'nin (1407-1494) yazmış olduğu divan ile mevlidi, Mim Hayy Mahlasını kullanan Faki Teyran'ın *Hikayata Şeyh Senana* ve *Kavl-i hasp-i raş*, Hakkarili Mola Ahmed el-Baté'nin Divanı ve Kürtçe Mevlidi, Hakkârili Ahmed Hani'nin *Mem û Zin* adlı ünlü eseri ile Arapça -Kürtçe manzume olan *Nevbahar* ve Bâyezidli İsmail'in, *Kurmanci-Arapça-Farsça Sözlüğü* yazılı Kürt edebiyatının ve dilinin en iyi örnekleridir.⁴⁴ Her ne kadar erken dönem edebiyatı istenilen düzeyde olmasa bile, Kürtçe süreli yayınlar gelişme göstermiştir. İlk ve önemli süreli yayınlar 19. yy. sonunda; 1898'de Kahire'de çıkan *Kürdistan*, 1907 de İstanbul'da yayımlanan *Kürd*, 1912-1914 Urmiye'de neşredilen *Kürdistan*, 1913 İstanbul'da çıkarılan *Rôzhî Kürd*, 1913 İstanbul'da *Hêviya Kürd* ve 1916 Kahire'de yayımlana *Jin* yayınlarını sayabiliriz.⁴⁵

Ayrıca aslen Kürt olmalarına rağmen Arapça ve Farsça çok önemli eserler kaleme alan ilim adamları da vardır. Bunlarda ünlü tarihçi İbn el-Esir eserlerini Arapça kaleme alırken diğer ünlü Kürt müellifleri olan İdrisi Bitlisi ve Şeref Han ise eserlerini Farsça yazmışlardır.⁴⁶

Kürtçe, Türkiye, Irak, İran, Suriye, eski Sovyetler Birliğinin farklı bölgelerinde kullanılan bir dildir. Kürtçe'nin çok geniş bir coğrafya üzerinde konuşulması ve konuşulan bu coğrafyada farklı alfabelerin kullanılması nedeniyle Kürtler arasında ortak bir alfabe

⁴¹ Dr. Fritz Hommel, *Kürtlerin Tarihi*, çev. Sinan Şanlıer, Hasat Yayınları, İstanbul, 1992, s.15.

⁴² V.Minorsky, *Kürtler*, a.g.m., s.1111.

⁴³ Fritz, a.g.e., s.15., ayrıca bkz. Fuat Dünder, "İttihat ve Terakki'nin Etnisite Araştırmaları", *Toplumsal Tarih*, C.XVI, s.91, Temmuz, 2001, s.48.

⁴⁴ V.Minorsky, a.g.m., s.1113.

⁴⁵ Philip G. Kreyenbroek, a.g.m. s. 77

⁴⁶ Joyce Blau, Yazılı Kürt Edebiyatı, *Kürt Kimliği ve Kültürü*, ed. Philip Kreyenbroek, Christine Allison, Avesta Yayınları, İstanbul, 2008. s. 41.

kullanılması mümkün olmamaktadır. Zira 1932'den sonra birçok Kürt, Latin harflerini kullansa da, Irak, İran ve Suriye'de Arap alfabesine, Arap alfabesinde olmayan harflerin eklenmesiyle uyarlanmış bir alfabe kullanılmaktadır. Eski Sovyetler Birliği bölgelerinde ise Kiril alfabesi kullanılmaktadır.⁴⁷ İran ve Irak'ta yazı dilinde İranlıların kullandıklarına benzer biçimde Arap alfabesi kullanılır. Kurmanci, Musul'dan kuzeye doğru eski Sovyetler Birliğine kadar olan ve Serhad denilen bölgede konuşulmaktadır. Bu bölgede iki çeşit yazım şekli vardır. Biri Kiril alfabesinden, diğeri ise Latin alfabesinden uyarlanan Havar harflerini kullanılmasıyla oluşturulan yazım şeklidir. Kiril alfabesi eski SSCB coğrafyasında kullanılırken, Havar yazım şekli ise daha çok Türkiye de kullanılır.⁴⁸ Kürtler arasında farklı alfabelerin kullanılması nedeniyle ortak bir dil ve yazım kültürünün gelişmesi zorlaşmaktadır.

Kürt dili ve Edebiyatında yazılı geleneğin aksine sözlü gelenek gelişmiş ve bu gelenek Kürt kültüründe önemli bir yer edinmiştir.⁴⁹ Zira sözlü geleneğini gelişmesinin en önemli nedenlerinde biri okur-yazarlık oranının düşüklüğü, diğeri ise teknolojik gelişmelerden önce Kürt köylerinde özellikle uzun kış gecelerinde yapılan aile içi ya da aile dışı toplantılarda söylenen şarkılar ve anlatılan hikâyelerdir. Yapılan bu toplantılar bir yandan sosyalleşmeyi sağlarken diğeri yandan da kültürün ve tarihin gelecek nesillere aktarımı sağlanmıştır. Ayrıca çocuk terbiyesinde kullanılmak üzere kahramanlık hikâyeleri sıklıkla kullanılırdı.⁵⁰ Bununla birlikte Dengbejler (şarkı veya ağıt söyleyen kişi) diye adlandırılan kişiler, Kürt kültür ve tarihini şarkı ve ağıtlar yoluyla yeni nesiller aktardılar.⁵¹

1.3. Kürtlerin Dinî Profili

Kürtler Müslüman olmadan önce Mecusi, Putperstlik ve Hristiyanlık inançlarına sahip olmuşlardır. Kürtler, Hristiyanlaştırma çalışmalarından önce Mecusilik inancını seçti ve bu inancın gereği olarak güneşe tapmayı bir dini ritüel olarak yaptılar.⁵² Bu inançların dışında M.Ö 8. yy.'da Asur Krallarınca sürgün edilen Yahudilerin Kürt bölgelerine gelmesiyle Kürtler, Yahudilikle iletişime geçtiler. Yahudiliği seçen veya Kürtleşen Yahudiler İsrail'in kurulmasıyla

⁴⁷ Philip G. Kreyenbroek, a.g.m. s. 76.

⁴⁸ McDowall, *Kürtler*, s.31.

⁴⁹ Christine Allison, "Badinan'da Eski ve Yeni Sözlü Gelenekler", *Kürt Kimliği ve Kültürü*, ed. Philip Kreyenbroek, Christine Allison, Avesta Yayınları, İstanbul, 2008. s. 52

⁵⁰ Christine Allison, a.g.m. s.58.

⁵¹ Christine Allison, a.g.m. s.73.

⁵² V.Minorsky, a.g.m., s.1110.

birlikte İsrail'e göç etmişlerdir.⁵³ Zerdüştilik'ten İslam'ın Batı İran'a gelmesine kadar ki, yaklaşık bin yıllık dönemde bu bölgede farklı dinler ortaya çıkmış ve bu süreçte Büyük İskender'in doğu seferiyle Helenistik inançlar ve bu inancın sembolleri Kürtler arasında yayılmıştır. Bu inançların ardından Mani önderliğinde yayılan Maniheizm inancı Kürtler arasında kabul gördü.⁵⁴

İslamiyet'ten önce Hristiyanlık inancı da Kürtler arasında kabul gören bir din olmuştur. Bugün Kürtlerin büyük çoğunluğu Müslüman olsa da Mesûdî, Musul ve Cudi dağı arasında Yakubi ve Curkan adında iki Hristiyan Kürt gurubunun varlığından bahseder.⁵⁵ Günümüzde hala Midyat, Sason, Botan ve farklı bölgelerde Hristiyan kökenli aşiretler mevcuttur.⁵⁶ Bununla birlikte aslen Kürt olmayan fakat Kürtçe konuşup Kürt kültürünü yaşayan ve Tur Abdin-Cezire bölgesinde yaşayan Süryaniler, Bahdinan, Hakkari, Urmiye çevresinde yaşayan ve Nasturi olarak adlandırılan Asur ve Keldani cemaatleri vardır.⁵⁷ Bu cemaatlerin üyelerinin çoğu bugün çeşitli Avrupa ülkelerine iltica etmişlerdir.

Kürtlerin hem inanç dünyasındaki hem de tarihlerindeki en büyük değişim, İslam ordularının 7. yy.'da Kürtlerin yaşadığı bölgeleri fethetmesiyle birlikte başlar. İslam ordularının Kürt coğrafyasını fethiyle birlikte İslamiyet Kürtler arasında yayılmıştır.⁵⁸ Kürtlerin İslamiyet öncesi farklı din ve inanışlara sahip olması nedeniyle kültürel yaşamlarında bu inançların derin etkisi olmuştur. Bu etkinin sonucu olarak İslamiyet'in Kürtler arasında yayılmasıyla birlikte ehl-i sünnet dışında birçok farklı mezhep çıkmış ve bunlar Yezidi örneğinde olduğu gibi zamanla bir din olgusu haline gelebilmiştir.

Aslen tasavvufi bir düşünce olarak ortaya çıkan ve dünyanın yedi melek tarafından yaratıldığına inanan, bu meleklerin en büyüğü olan Melek-i Tavusa büyük saygı duyan bu grup, bu saygılarından dolayı *Şeytana Tapanlar* olarak adlandırılmışlardır.⁵⁹ Soyu Emevi halifesi Mervan b. el- Hakeme dayanan ve Müslüman bir din adamı olan Adi bin Musafir (Kürtler arasındaki adıyla şeyh Hadi ya da şeyh Adi) 1075 tarihinde Lübnan'da doğdu. Bağdat'ta

⁵³ Philip G. Kreyenbroek, "Kürdistan'da Din ve Mezhepler", *Kürt Kimliği ve Kültürü*, ed. Philip Kreyenbroek, Christine Allison, Avesta Yayınları, İstanbul, 2008. s. 135.

⁵⁴ Philip G. Kreyenbroek, *Kürdistan'da Din ve Mezhepler*. s.138-139.

⁵⁵ Mes'ûdî, *Mürûcü'z-Zeheb* a.g.e s. 254.

⁵⁶ Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.47.

⁵⁷ Philip G. Kreyenbroek, *Kürdistan'da Din ve Mezhepler*. s.141.

⁵⁸ Philip G. Kreyenbroek, *Kürdistan'da Din ve Mezhepler*. s.142.

⁵⁹ Philip G. Kreyenbroek, *Kürdistan'da Din ve Mezhepler*. s.150.

Gazali'den dersler alan şeyh Adi, Kürt din adamı ve Kadiri tarikatının kurucusu Abdulkadir el-Geylani ile arkadaşır.⁶⁰

Yezidi nüfusunun çoğunluğu bugün Kuzey Irak'ta, Musul'un kuzeyinde bulunan Şengal bölgesinde yaşamaktadırlar. Yezidiler, Şengal bölgesi dışında Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan ve Türkiye'de de yaşamlarını idame ettirmektedirler. Bununla birlikte, yaşadıkları farklı sorunlar nedeniyle birçok Yezidi yaşadığı bölgeleri terk ederek Almanya'ya iltica etmek zorunda kalmışlardır.⁶¹ İltica etmek zorunda kalmış ve çok farklı coğrafyalarda yaşamakta olan Yezidi nüfusu ile ilgili kesin bir bilgi olmamakla birlikte çoğunluğu Kuzey Irak'ta yaşamaktadır. Yezidi inancının toplanma ve ibadet merkezi olan şeyh Adi'nin türbesi Şengal bölgesindeki Laleş'te yer almaktadır. Yezidi inancı açısından kutsal sayılan bu mekanda her sene dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen Yezidiler, dini bayramlarında inançlarının gereği olan ritüelleri yerine getirirler.⁶²

Kürtler arasında kabul gören diğer bir inanış da kendilerini Ehl-i Hakk diye tanımlayan ve Goran Kurmancisi konuşan Goranlar arasında yaygın olan, Ali İlahi, Aliyyullah ya da Ali Allahi veya Kakai ismiyle de bilinen mezheptir.⁶³ Tam kuruluş tarihi bilinmeyen ve gizlilik prensibi üzerine kurulan mezhebin kurucusu Sultan Sohak'tır. Bu mezhep ya da tarikat hem Şif inanişta hem de Sünnî inanişta kabul görmez ve batını olarak kabul edilir.⁶⁴ İnanç ilkeleri bakımından Yezidilik ve Alevilikle benzerlik gösteren Ehl-i Hakkıcılar, Hz. Aliye kutsallık atfederler. Ayrıca Yezidilikte olan yedi melek inancı bu mezhepte de bulunmaktadır.⁶⁵

Özellikle İran Kürtleri ve bir kısım Kuzey Irak Kürtleri arasında görülen diğer bir mezhep de 16.yy.'dan itibaren İran'ın resmi mezhebi haline gelen On İki İmam Şia'sıdır. İlk Halife'nin Hz. Ali olması gerektiği inancı, Muaviye, Yezid, Hz. Ebubekir, Hz. Osman ve Hz.Ömer düşmanlığı, Gâib imamın yani Mehdi'nin bir gün ortaya çıkacağı inancı On İkinci İmam Şiilikte ön plana çıkmaktadır.⁶⁶ Hz. Ali'yi ve sevgisini ön plana koyan bu mezhep içinde zamanla yeni hareketler ortaya çıkmıştır. Bu yeni oluşumlardan biri de Hz. Ali'yi bir

⁶⁰ John S. Guest, *Yezidilerin Tarihi*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2007, s.43.

⁶¹ Philip G. Kreyenbroek, *Kürdistan'da Din ve Mezhepler*. s.150.

⁶² Philip G. Kreyenbroek, *Kürdistan'da Din ve Mezhepler*. s.150.

⁶³ Cecil John Edmonds, *Kürtler, Türkler, Araplar Kuzey-doğu Irak'ta Siyaset, Seyahat ve İncelemeler (1919-1925)* Avesta Yayınları, çev:Serdar Şengül, Serap Rûken Şengül, İstanbul,2003. s. 245.

⁶⁴ Ziba Mir Hüseyini, "Kürdistan'da Din ve Mezhepler", *Kürt Kimliği ve Kültürü*, ed. Philip Kreyenbroek, Christine Allison, Avesta Yayınları, İstanbul, 2008. s. 168.

⁶⁵ Philip G. Kreyenbroek, *Kürdistan'da Din ve Mezhepler*. s.158.

⁶⁶ Philip G. Kreyenbroek, *Kürdistan'da Din ve Mezhepler*. s.154.

peygamber olarak gören ve Sünni Müslümanlar tarafından Kızılbaşlar olarak adlandırılan Şiiliğin marjinal gruplarından olan Kızılbaşlıktır.⁶⁷ Bununla birlikte Şiiliğin bir kolu olarak Türkiye’de Tunceli (Dersim) merkezli Kürtçe ve Zazaca konuşan ve Şiiliğin daha ılımlı hali ve Ehl-Hakk inancı benzerliği gösteren Aleviliktir.⁶⁸

Büyük çoğunluğu Müslüman olan Kürtler’in yaklaşık beşte üçü Şafiî mezhebine mensuptur. Arap fütühatından sonra Kürtlerin Müslümanlaşması uzun ve sıkıntılı bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Kürdistan tanımının daha sonraki dönemde, Selçuklularla birlikte ortaya çıkması nedeniyle İslamiyet’in ilk yıllarında Kürtlerden genellikle Zavzat (ya da Zozan, yaz otlığı) diye bahsedilirdi.⁶⁹ İslamiyetin Kürt coğrafyasında yayılmasıyla birlikte Kürtler İslamiyet içindeki Harici hareketleri desteklemiştir.⁷⁰ Müslüman Araplarla Kürtlerin ilk karşılaşması miladi 637 tarihinde İslam ordusu komutanı Sa’d b. Ebî Vakkas’ın Musul’a gelmesi ve buralarda bulunan Kürt yerleşim yerlerinin fethiyle başlar. Aynı dönemde İslam Devleti’nin İran bölgesindeki fetihleri sırasında İranlıların yanında yer alan Kürtler’in Hz. Ömer döneminde Beruz ve Balascan’da 645 tarihinde çıkardıkları isyan Basra valisi Ebu Musa tarafından bastırılmıştır. Hz. Ali döneminde İslamiyet’ten irtica eden bazı Kürt gruplar İranlılar ve Hristiyanlarla birlikte el- Hirrit ve Fars isyanlarını başlatmışlardır.⁷¹

Emevi halifesi Abdümelik zamanında isyan eden Kürtler, miladi 708 tarihinde Irak valisi el-Haccac tarafından cezalandırıldılar. Annesi bir Kürt olan Emevi halifesi II. Mervan döneminde ise Sabur Kürtleri II.Mervan’la mücadeleye giren Haricilere karşı Halifenin yanında yer almışlardır.⁷²

Abbasi halifesi Mansur döneminde Hazar’ın fethiyle birlikte birçok Kürt isyanı başlamış olup bunların en ünlüsü asil bir Kürt ailesinden gelen Cafer bin Faharcis’in başlattığı isyan olmuştur. Başarısız olan bu isyandan sonra miladi 875 tarihinde Musul Kürtlerinin iştirakiyle zenci kölelerin başlattığı isyan baş göstermiştir.⁷³

Süre giden Kürt isyanlarıyla birlikte, otoriteye karşı haricileri destekleyen Kürtler arasında İslamiyet hızla yayılırken, Orta Doğu’da yaygın olan Şafilik bölgede dolayısıyla

⁶⁷ Wadie Jwaideh, a.g.e. s.50.

⁶⁸ Martin van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s. 88.

⁶⁹ V.Minorsky, a.g.m., s.1092.

⁷⁰ Mes’ûdî, *Mürûcî’z-Zeheb*, a.g.e, C.V. s. 231.

⁷¹ V.Minorsky, a.g.m., s.1093.

⁷² V.Minorsky, a.g.m., s.1093.

⁷³ V.Minorsky, a.g.m., s.1094.

Kürtler arasında etkin olmuştur. Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim'in Irak ve Suriye'de Kürt bölgelerini fethiyle birlikte Osmanlı'da etkin olan Hanefi mezhebi de Kürtler arasında az da olsa yayılmıştır.⁷⁴

Osmanlı devletinde merkezi yapının güçlendirilmesi amacıyla Sultan II. Mahmud tarafın bir takım askeri ve idari tedbir alındı. Alınan bu tedbirler neticesinde Valiler merkezden atanarak merkezi yönetimin gücü pekiştirilmeye çalışıldı. Kürtler, bu politik değişimden sonra bağlı buldukları emirliklerin yıkılmasıyla kendilerini bir aşiret kavgasının içinde buldular. Atanan Valiler, Kürt bölgesindeki şeyhlere büyük bir hürmet göstermiş ve yapılan toprak reformu ile birçok devlet arazisini şeyhlerin adına tescillemişlerdir. Mamafih Atanan valilerin Kürt aşiretleri üzerinde yeteri derecede hâkimiyet sağlayamamaları sonucu halk arasında güvenlik sorunları ortaya çıktı. Oluşan bu güvenlik sorununa bağlı olarak aşiret üstü bir yapı olan şeyhlik makamı ön plan çıkmış ve buna bağlı olarak çatışmalardan dolayı kendini güvende hissetmeyen birçok kişi bu tarikatlara girmiştir.⁷⁵

Irak'taki Şafii Kürtlerin büyük çoğunluğu Sufi tarikatlarından birine bağlıdırlar.⁷⁶ İslam dünyasında birçok tarikat olmasına rağmen Kürtler arasında Kadiri ve Nakşibendi tarikatları yaygın olup başlarında saygın ve kanaat önderi olarak görülen şeyhler vardır.⁷⁷

Kürt toplumunda etkin bir yere sahip olan şeyhler sadece dini bir önder değil aynı zamanda siyasi bir lider olabilmektedir. Bunun da örneği şeyh Mahmud Berzenci, Molla Mustafa Barzani ve Celal Talabani olup siyasi lider olmanın dışında hepsinin bir de dini lider kimlikleri de vardır.⁷⁸ Bu kimlikleri sayesinde genel olarak muhafazakar bir yapıya sahip olan ve özellikle Irak Kürt bölgesinde Kadiri ve Nakşibendi tarikatlarının halk arasında etkin olması nedeniyle bu kimlikleri Kürtler arasında büyük kabul görmektedir.

Tarikat ve şeyhlik geleneğinde şeyhin geldiği soy önemli olduğu için tarikat şeyhleri kendilerini genellikle üç sülaleden birine ait sayarlar: İkinci halife Hz. Ömer'in soyundan gelenler, büyük İslam komutanlarından olan Halid bin Velid'in soyundan gelenler ve Abbasi

⁷⁴ Philip G. Kreyenbroek, *Kürdistan'da Din ve Mezhepler*. s.142.

⁷⁵ Bruinessen, a.g.e., s.345.

⁷⁶ Izady, a.g.e., s.281.

⁷⁷ Bruinessen, a.g.e., s.311.

⁷⁸ Minorsky, a.g.e., s.36.

halifelerinin soyundan gelenler. Her ne kadar bu İslam büyükleri Arap olsalar da, Kürt milliyetçiliğinin gelişmesiyle birlikte bunların Arap olduklarından söz edilmez. ⁷⁹

Tarikatların, nüfuzlarının artmasıyla birlikte, etki alanlarını genişletmek ve daha çok insana ulaşmak için şeyh tarafından halife denilen temsilciler atanmıştır. Şeyh tarafından atanan bu halifeler yetenek ve başarılarına göre bazen buldukları yerlerde tarikatın nüfuzunu artırdıkları ve kendi halifelerini de atadıkları görülür. Irak Kürt bölgesinde bulunan Kadiri tarikatında şeyhlik babadan oğula geçerken, Nakşibendilikte ise Şeyh'in icazet vereceği bir halifesi de şeyh olabilir.⁸⁰ Aralarındaki bu hiyerarşik farklardan dolayı Nakşibendilik Kadiriliğe göre daha fazla yayılarak etki alanını genişletmiştir. Kadirilik, Nakşibendiliğin tersine tekeli bir yapı göstermekte olup bunun en iyi örneği Berzenci ailesidir. Kadiri olan Berzenciler'de tarikata aile dışından kimse şeyh olamamaktadır. Bunun dışında Celal Talabani'nin mensup olduğu Talabani ailesinin kurucusu Sâdatê Nehri bir Hintli bir mürşitten şeyhlik icazeti alarak şeyh olmuş tek Kürt Kadirî şeyhidir. ⁸¹

Tarikatlar ve şeyhler Kürtlerin siyasi, sosyal ve kültürel hayatına derin etkileri olan unsurlar olmakla birlikte halka ulaşmayı hedefleyen birçok siyasi yapı da bu tarikatlar vasıtasıyla harekete geçmiştir. Bu güçlü yapılar toplumsal birlikteliğin ve bazen devlet otoritesinin azaldığı yerde adalet dağıtma görevini de üstlenmiştir. Bugün bile Kürt toplumu arasında oluşan sosyal problemler çoğu zaman dini kanaat önderleri tarafından çözülmektedir.

1.4. Kürtlerin Sosyal Yapısı

Kürt toplumu sosyolojik olarak yarı göçebe ve büyük ölçüde feodal bir yapıya sahiptir. Bu yapı birçok büyük aşiretin geçmiş yüzyıllardaki göçebe - yarı göçebe bünyenin bir devamı niteliğinde değerlendirilebilir. Sağlam bir sosyal ve ekonomik yapıya sahip olan Kürt toplumunun temeli daha çok aşiret yapısına dayanır.⁸²

Aşiret yapısı büyüklüğüne göre kendi içinde alt aşiretlere bölünmekte, bu alt aşiretler ise kabile, sülale ve benzeri daha küçük birimlere ayrılmaktadır. Bu sosyal yapılar bir araya

⁷⁹ Bruinessen, a.g.e., s.308.

⁸⁰ Bruinessen, a.g.e., s.318.

⁸¹ Bruinessen, a.g.e., s.335-336.

⁸² Th Bois - V. Minorsky - D.N. Mac Kenzie, a.g.e. , s. 129.

gelerek daha büyük bir sosyal teşekkül olan aşiretleri oluşturmaktadır. Bazen de bir kabile artan nüfusuna bağlı olarak bir aşiret olabilmektedir.⁸³

Aşiretler sosyal yapıları ve işlevleri bakımından da farklılıklar arz etmektedir. Genel olarak Kürt aşiret sisteminde, kendilerine *eşir* ya da *aşira* denilen ve belli bir aşirete üye olanlar ile bunların dışında kalan Kurmanc, Goran ve Miskin denilen gruplardan oluşur. *Eşir* ya da *Aşiralılar* aşiretin asil üyesi olup ikamet edilen köyün veya yaylaların gerçek sahipleridir. Kurmanc, Goran ve Miskinler ise herhangi bir aşirete üye olmayan ve sadece geçinmek için bir aşiretin yanında kalıp hizmet eden ve bunun karşılığında ücret alan kimselerdir. Bu gruplar çatışma dönemlerinde asker olarak kullanılmakta, bazen de aşiret reisinin fedailerini de olabilmekteydiler. Bunlara Kürtçede Gulamlar (uşak) denilmektedir.⁸⁴

Aşiret yapısının temelini oluşturan ailelerde reisleri aynı atadan gelenler kendilerini diğer ailelerden ayırsa bile üst yapı olarak yine kendi aşiretine bağlıdır. Kan bağıyla irtibatlı olarak oluşan bu yapıya sülale denilmekte ve bu durum bazen aşiret yapısı içinde sülâleler arasında ayrışmalara hatta çatışmalara neden olabilmektedir. Bu sülâleler belirli durumlarda kendilerini ötekilerinden ayırarak birlikte hareket ederler. Ortak atanın kaç nesle kadar gittiğine bağlı olarak ilişkiler şekillenebilmektedir.⁸⁵ Kürt toplumunun bünyesinden barındırdığı farklılıktan dolayı çoğu zaman Kürt toplumundaki bazı olay ve olguları mevcut antropoloji terminolojisiyle açıklamak zordur. Mevcut terminolojinin Kürt toplumunu açıklama da yetersiz kalmasının sebebi Kürt toplumunda toplumsal farklılıkların çok fazla olmasındandır.⁸⁶ Türkiye’de yaşayan Kürt toplumu Türk Kültüründen etkilenirken, İran’dakiler Fars, Irak ve Suriye de yaşayan Kürtler ise Arap kültürünün etkileri görülmektedir. Ayrıca Ezidiler gibi farklı dini inançlara sahip Kürtlerle Sünni ya da Alevi Kürtler arasında inanç kaynaklı farklılıklar ve bunların içtimai hayata yansımaları görülmektedir. Bu etki günlük yaşamda kendisini kıyafet farklılıklarından mutfak kültürü farklılıklarına kadar göstermektedir. Kürt toplumunun bu farklılıklarından dolayı yapılan araştırma ve değerlendirmelerin genele yansıtılması ve belli saha çalışmalarından çıkan sonuçların genelleştirilmesi yanlış olacaktır.

Osmanlı Sultanı IV. Murad’ın 1637 yılında Bağdat’ı fethinden itibaren aşiret idaresinin başındakiler, ağa ya da reis sıfatını kullanmışlardır. Kan bağına dayalı bir yönetim sistemine

⁸³ Nikitin, a.g.e., s. 218.

⁸⁴ Th Bois - V. Minorsky - D.N. Mac Kenzie, a.g.e. ,s. 136.

⁸⁵ Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s.82-83.

⁸⁶ Bruinessen, a.g.e. , s.99

sahip olan aşirette yönetim babadan oğula geçmekte, bu da genellikle en büyük erkek olmaktadır. Bununla birlikte bazen daha yetenekli olan ve kabul gören küçük evlatta aşiretin başına geçebilmektedir. Bu yapı yüzünden çoğu zaman iktidar kavgaları yaşanabilmekte buna diğer aşiretler bazen de hükümet müdahalede bulunabilmektedir.⁸⁷

Aşiret reisinin gücünden dolayı kendisine çeşitli görevler yüklenmekte ve özellikle çatışma dönemlerinde etkin olmaktadır. Bu nedenle çoğu zaman aşiret reisleri çatışma ortamını körükleyerek güçlerini ve etkinliklerini devam ettirmeye çalışmışlardır.⁸⁸ Feodal dönemlerde aşiret reisleri bağlı buldukları emirlik ya da hükümete asker sağlamak ve vergi vermekle yükümlüydüler. Bunun için kendi aşiretlerinde gerektiğinde asker ve vergi toplarlardı. Ayrıca barış dönemlerinde diğer aşiretlerden ya da yabancı konukların ağırlanması içinde Aşiret reisi aşiretinde vergi toplayabilmekteydi. Bununla birlikte hırsızlık, cinayet gibi vakalarda yargılama yetkisini kullanarak, ceza kesebilmekteydi.⁸⁹ Aşiret reisi, kuvvetler birliği ilkesi gibi yürütme - yargı ve belli oranda yasama yetkilerini kendinde toplayarak despotik bir yönetim anlayışı benimsemiştir. Bu despotik yönetim anlayışı sonucu kendi aşiretindeki herkesin malına el koya bildiği gibi istediği kişiyi dövebilmekte hatta öldürebilmekteydi. Aşiret reisinin bu yetkilerini kullanması tam bir ataerkil-despotik lider haline gelmesine yol açmaktadır. Bu yetkilerden ötürü herkesin malına dilediği gibi el koyabilir, cezalandırma mercii olarak kendisini gördüğü için kişilere dayak atırabilir ve hatta uyruklarından herhangi birini öldürtebilirdi. Mutlak bir güce sahip olan Aşiret reisine aşiretin yaşlıları ancak belli oranda müdahale edebilmekteydiler.⁹⁰

Kürt aşiretlerinde ağalık sisteminin bu kadar despotik olmasına rağmen ayakta durmasının nedenlerinden biri de aşiret içi akrabalık bağlarının güçlü olmasıdır. Bu güçlü akrabalık bağları sonucu aşiret reisi mutlak bir güce sahip olmakta ve aşiretin diğer üyeleri de bu kan bağından dolayı aşiret reisine itaat etmekteydiler. Kan bağının güçlülüğü aşiret üyelerini dışa karşı korurken aşiret reisine de mutlak bir kudrete sağlamaktadır. Bununla birlikte aşiret reisi köyün ya da aşiretin dış dünya ile bağlantısı olup gerek devlet diplomasisiyle gerekse diğer aşiretlerle ilişkileri yürütüyordu.⁹¹

⁸⁷ Bois, a.g.e., s.171.

⁸⁸ Bruinessen, a.g.e., s.128.

⁸⁹ Bois, a.g.e., s.172.

⁹⁰ Nikitin, a.g.e., s.216-217.

⁹¹ Minorsky, a.g.e., s.41.

Aşiret yapısına sahip olan Irak Kürtleri'nin tekil, kapalı ve kendine dönük bir anlayışa sahip olan aşiretçilik zihniyetiyle hareket etmelerinden dolayı bu güne kadar ulusal bir birlik sağlanamamıştır. Bunun en iyi örnekleri Barzani-Talabani- Berzenci çatışmalarıdır. Aşiret mantığında daha çok kan bağına dayalı bir sistem olduğu için burada aşiret üyelerinin menfaatleri ön plana çıkmaktadır. Bu neden Kuzey Irak'taki mevcut yönetimde belli aşiretlerin ekonomik ve siyasi tahakkümleri bulunmaktadır. Bu sorunu işaret etmek ve Kürt toplumunu aşiret yapısından çıkarıp bir millet yapma söylemiyle ortaya çıkan "Goran" (Değişim) Hareketi Kürt toplumunun bu eksikliğini dile getirmektedir.

Kürt aşiretlerinin yapısal olarak homojen bir yapıda olduğunu söylemek zordur. Yüzyıllardan beri süregelen Türk, Kürt ve Arap aşiretleri arasındaki ilişkiler neticesinde, aşiretler arasında büyük kültürel etkileşimler olmuş ve bu etkileşimler sonucunda bazı Kürt aşiretleri Türkleşirken, bazı Türk aşiretler Kürtleşmiştir. Bununla birlikte Kürt aşiretleri ile Hıristiyan azınlık arasındaki karşılıklı değişimler sonucu birçok Hıristiyan Kürtleşmiştir. Özellikle Hıristiyan Ermeniler arasında dini değişim çok az olsa da kültürel olarak Kürtleşme oldukça dikkat çekicidir.⁹²

1.5. Irak Kürtlerinin Nüfusu

Kürtler üzerine yapılan incelemelere bakıldığında demografik yapılarıyla ilgili farklı görüşlerin var olduğu görülmektedir. Kürtlerin farklı ve dağınık bölgelerde yaşamasından dolayı oluşturulan istatistikler birbirlerini tutmamaktadır. Kürtler nüfusları konusunda bağlı oldukları devletlerle hiçbir zaman uzlaşmamıştır. Devletler Kürtlerin nüfusunu olabildiğince az göstermeye çabalarken Kürtler ise kendi nüfuslarını olabildiğince fazla göstermeye gayret etmişlerdir. Irak dışındaki ülkelerde genel nüfus sayımı yapılmakta ve ırkî bir sayım yapılmamaktadır. Irak'ta ki Kürt nüfusuna bakıldığında; 1922-1924 ve 1935 yıllarında yapılan nüfus sayımlarına göre Kürtlerin Irak'ın genel nüfusuna oranı, yaklaşık % 23 olarak saptanmıştır.⁹³ 1957 seçimlerinde ise Iraktaki Kürt nüfusu altı buçuk milyon olup, Kürt nüfusu 1.047.774 kişi ile Irak toplam nüfusunun %16'sına tekabül etmektedir.⁹⁴ Irak Kürt bölgesinde süregelen çatışmalar ve pek çok Kürt'ün İran asıllı oldukları iddiasıyla Irak'tan sürgün edilmiş

⁹² Martin van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s.189.

⁹³ Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s.29

⁹⁴ Mesud Barzani, *Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi I*, (çev. Vahdettin İnce), Doz Yayınları, İstanbul, 2005, s.302.

bu nedenle Irak'taki Kürt nüfusunun genel nüfusa oranla, Kürt nüfusunda bir miktar düşüş yaşanmıştır. 1975 yılında Irak'ın toplam nüfusu yaklaşık 11 milyon iken, tahminen Kürt nüfusu da aşağı yukarı 2 - 2,5 milyon idi.⁹⁵

Irak'ta 2005 yılında yapılan yeni Anayasanın yürürlüğe girmesi ve ABD'nin Irak'tan çekilmesinden sonra siyasi karmaşanın bitmesiyle daha sağlıklı verileri alınabilecektir. Nüfus yoğunluğu ve homojenliği sebebiyle Irak'ın kuzeyinde, özellikle Erbil, Duhok ve Süleymaniye vilayetlerinde yaşayan Kürtlerin nüfusunun tam olarak belirlenememesi diğer bölgelere göre daha kolaylık arz etmektedir.

1.6. Irak'ta Kürtlerin Yerleşimi

Kürtler, bugün ki Orta Doğu coğrafyası içinde farklı ülke sınırları içinde yaşamakta olup Kürt nüfusu Irak, İran, Suriye, Türkiye, Ermenistan içinde aidiyetlerini sürdürmektedir. Kürt nüfusunun yayılışı bakımından tekabül ettiği coğrafya yaklaşık olarak kuzeyde Erivan'dan başlayarak Erzurum-Erzincan-Maraş hattında güneye inerek Halepten güney-batı istikametinden Dicle nehrinin doğusundaki Irak-İran sınırına uzanır. Doğu'da ise Urmiye'yi içine alan ve Erivan'dan Kirmanşah'a uzanan bölgeyi kapsar.⁹⁶

Irak gerek nüfusu gerekse sosyal ve kültürel yapısı ile Orta Doğu'nun bir minyatürü⁹⁷ olup günümüzde Kuzey Irak'ta yer alan ve Kürdistan⁹⁸ diye tabir edilen bölge Kürt etnisitesinin anavatanıdır.⁹⁹ Bugün ki Irak sınırları içinde Kürtlerin çok az kısmı Musul'un batısında yer alan Şengal bölgesi olmak üzere, Dicle'nin doğusundan İran sınırına kadar uzanan Kuzey Irak bölgesinde yaşamaktadır.¹⁰⁰ Kuzey Irak, Zap suyunun birbirinden ayırdığı iki bölgeden

⁹⁵ Bruinessen, a.g.e., s.30.

⁹⁶ Cecil John Edmonds, a.g.e. s.17.

⁹⁷ Gökhan Çetinsaya, Irak'taki Yeniden Yapılanma Senaryolarının Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri ve Alınabilecek Tedbirler, "Türkiye'nin Çevresinde meydana gelen Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenlik Politikasına Etkileri" Sempozyumu, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı, 9-10 Mart 2006, İstanbul, s.34.

⁹⁸ Kürdistan, belli siyasi sınırlar ile çevrilmiş ve bu sınırlar içinde homojen, aynı etnik kökenden gelen bir toplumun yaşadığı bağımsız bir devlet adı olmadığı gibi tarih boyunca hiçbir zaman standart bir coğrafi bütünlük de teşkil etmemiştir. Kürdistan, 12. Yüzyılda son büyük Selçuklu Sultanı Sancar zamanında, merkezi Hemedan, Dinaver, Kirmanşah, Hulvan ve Dokukaya kadar olan şehirleri ihtiva ediyordu. Muammer Gül, "Bir Dış tehdit Unsuru Olarak Kürdistan Kavramı ve Doğu-Güneydoğu Anadolu'da Aşiretlerin Kürtleşmesi", IV. Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu (Tarihten Günümüze Dış Tehditler), 16-17 Ekim 2003, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2004, s.369.

⁹⁹ Babekr, , a.g.e. s.9

¹⁰⁰ Altan Tan, *Kürt Sorunu*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s.29.

müteşekkil olup Zap suyunun doğusun Soran, batısında ise Bahdinan diye adlandırılır.¹⁰¹ Bu coğrafik farklılıklar kültürel ve ekonomik ayrışmanın da sınırı olmakta, Kurmançi konuşulan kuzey Bahdinan ile Soranice konuşulan güney arasında ekonomik ve kültürel farklılıklar görünmektedir. Bahdinan bölgesi gelenekçi aşiret yapısının egemen olduğu ve Soran bölgesine nazaran ekonomik gelişmişliğin daha az olduğu bir bölge iken Soran bölgesi tersine ekonomik, kültürel ve eğitimsel olarak daha gelişmiştir.¹⁰² Irak'taki Kürt yerleşim yerleri homojen bir yapı arz etmemekte ve genel olarak Türkmen, Arap ve diğer etnik gruplarla birlikte yaşamaktadırlar. Federal Kürt Bölgesinin başkenti olan Erbil'in dışında Kürtlerin çoğunlukla yaşadığı şehirler Süleymaniye, Duhok, Musul, Kerkük, Akra, Halepçe, Kala Diza, Revanduz, Hacı Umran olup güney ve orta Irak'ta Kürt yerleşimi nadir görülür.¹⁰³

¹⁰¹ Hasan Özmen, “Kuzey Irak'ta Kürt Partileri Arasındaki İhtilafların Nedeni”, *Avrasya Dosyası*, c.III, S.4, İlkbahar 1996, s.56.

¹⁰² Martin Van Bruinessen, *Kürtlük. Türklük, Alevilik*, (çev. Hakan Yurdakul), İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.79-80.

¹⁰³ Tan. a.g.e. s.30.

II. BÖLÜM

KUZEY IRAK'TA KÜRT SİYASÎ HAREKETLERİ

2.1. Krallık Dönemi Kürt Siyasi Hareketi

1915 - 1918 yıllarında Britanya'nın Mezopotamya'yı ele geçirmesiyle Modern Irak Devleti ortaya çıktı.¹⁰⁴ İngilizler, Irakta Kürtleri yönetebilmek ve manda yönetimine boyun eğdirmek için Kadirî tarikatına mensup olan Berzenci ailesinden şeyh Mahmud Berzence'yi seçmişlerdi. Şeyh Mahmud, 1 Aralık 1918 yılında Wilson tarafından Büyük Zap ve Diyala arasındaki büyük toprak parçası olan Süleymaniye bölgesinin valisi olduğunu tasdiklendi.¹⁰⁵ Birinci Dünya Savaşı sonrası ABD Başkanı Wilson tarafından açıklanan on dört maddelik ilkeler deklârasyonunda yer alan halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkıyla ilgili taleplerinden etkilenen bazı Kürtler, Kürt ulusal kimliğini vurgulayarak, oluşan bu yeni siyasi alandan yararlanmaya çalıştılar. Britanya ile birçok anlaşmazlık yaşayan Berzenci, kendisini Kürdistan Kralı ilan ederek kendi Kürt mührünü bastırdı, Kürt bayrağını göndere çekti ve bağımsız bir Kürt devleti talep etti. Şeyh Mahmud Berzenci'nin bu bağımsızlık girişimine Süleymaniye'deki bazı Kürtler, Britanya hükümetinin yedieminliği altında destek verir iken, "Şeyh Mahmud Berzenci'nin dışında başka birini lider olarak kabul etmeyeceklerini ayrıca ilan ediyorlardı.¹⁰⁶ Şeyh Mahmud halk kitlelerinin İngilizlere karşı hoşnutsuzluğu sonucu 1919 yılının bahar mevsiminde başarılı bir isyan başlattıysa da 18 Haziran 1919'da Derbend bölgesinde İngilizlere mağlup olarak tutuklanmıştır.¹⁰⁷

Sürgünden 14 Eylül 1922 günü dönen Şeyh Mahmud, İngilizlere boyun eğmeyip tekrar isyan etmiş ve 1922'da kendi krallığını ilan etmiştir. Güney Kurmançisinin konuşulduğu yerlerde etkin olan şeyh Mahmud giriştiği bu isyanlarda Kürtlerin bütünü içerisinde yeterli destek bulamamış ve başarısızlığa uğramıştır.¹⁰⁸

¹⁰⁴ McDowall, *Kürtler*, s.81

¹⁰⁵ McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, s.218

¹⁰⁶ Denise Natali, *Kürtler ve Devlet*, (çev. İbrahim Bingöl) Avesta Yayınları, İstanbul, 2009, s.73.

¹⁰⁷ M. S. Lazarev, Ş. X. Mihoyan, *Kürdistan Tarihi*, (çev. İbrahim Kale) Avesta Yayınları, İstanbul, 2010, s.219-220.

¹⁰⁸ Izady, a.g.e., s.137.

1930'lu yıllardan itibaren şeyh Mahmud Berzenci hareketi'nin ivmesini kaybetmesiyle birlikte, Irak'ın kuzeyindeki Barzan bölgesi, Kürtlerin, ulusal hakları için verdikleri mücadelenin merkezi haline geldi.¹⁰⁹ İngiliz egemenliğini tanımayan ve sürekli İngiliz yönetimine isyan eden Şeyh Mahmud'a ve taraftarlarına İngilizler büyük bir öfke duyuyor, şeyh Mahmud'un yolunda yürüyenlere göz açtırmıyordu. İngilizler bu öfkeleri yüzden hedef seçtikleri Şeyh Ahmed Barzani'yi ve aşiretini yok etmek için harekete geçtiler. Şeyh Ahmed'de tıpkı şeyh Mahmud gibi açıkça İngiliz yönetimine muhalefet ediyor, onların egemenliğine kabul etmiyordu.¹¹⁰ İngilizlerin bu tahakkümü yüzünden daha sonraki yıllarda Molla Mustafa Barzani'in ağabeyi ve Nakşibendi tarikatının lideri şeyh Ahmed tarafından Irak'ta Kurmançî konuşulan kuzey kesimde yeni bir isyan başlatıldı.¹¹¹ Barzani ailesinin bu isyanları sonucu Irak hükümeti, Mustafa Barzani ve kardeşi Muhammed Sadık teslim olmaya zorlanmış ve 1936'da Süleymaniye'ye sürgün etmiştir. Barzani kardeşler bu sürgünleri sırasında Süleymaniye'de daha radikal milliyetçi Darkar (Oduncular) grubunu kurdular. Süleymaniye'de kurulan bu grup daha sonra He'va (Umut) örgütünün çekirdeğini oluşturacaktır. Süleymaniye'deki sürgün döneminde boş durmayan Molla Mustafa Barzani, He'va (Umut) kurmak için Kürt düşünür ve yazarları ile iletişim geçerek 1939 yılında bir araya getirmiştir. He'va hareketi nispeten geniş tabanlı bir örgüt olup, hem sağ hem de sol eğilimli fikirleri barındırmıştır. Temmuz 1943'te Süleymaniye'den kaçan Barzani, Barzan'a geri dönmüş ve yeni bir ayaklanma planlayarak İngiliz yetkililerin Kürt otonomisi için desteğini sağlamaya çalışmıştır.¹¹²

Irak'ın kuzeyinde hâkimiyeti sarsılan Irak Hükümeti, hâkimiyetin yeniden tesisi için Molla Mustafa Barzani'nin kayınpederi olan Mahmud Ağa Zebari'nin de desteğini alarak, Ekim 1945'te Molla Mustafa Barzani'yi Irak'tan İran'a târdetmiştir. Barzani'nin İran'a sürülmesinden sonra Kürt mücadelesi yeni bir boyut kazanmış ve Irak Kürtlerinin mücadelesi Irak'ın dışına taşınarak, İran'da Urmiye gölü çevresinde küçük bir yer olan Mahabad etrafında toplanmıştır. Bu dönemde İran'da Gazi Muhammed ve arkadaşları ise İran KDP'sini kurmaya çalışıyorlardı.¹¹³

¹⁰⁹ Lazarev, a.g.e., s.243.

¹¹⁰ Barzani, a.g.e., s.22

¹¹¹ Izady ,a.g.e., s.138.

¹¹²Marion Farouk Sluglett, Peter Sluglett, *Iraq Since 1958 From Revolution to Dictatorship*, London/New York: I.B. Tauris & Co Ltd. Publishers , London 1987, s.27.

¹¹³ Sluglett, a.g.e., s.28,

Barzani isyanı sırasında He'va partisi bu ayaklanmadan yararlanmaya çalıştıysa da başarısız olmuştu.¹¹⁴ Her ne kadar bu isyanı milliyetçi bir ayaklanmaya dönüştürmeye çalıştılsa da bunu başaramadılar ve isyan sadece bir aşiret ayaklanması olarak kaldı. Bu başarısızlık, He'va içerisindeki gerginlikler içinde bir katalizör işlevi görmüş ve He'va'nın dağılmasına neden olmuştur. He'va'nın dağılmasıyla birlikte bir kısmı IKP (Irak Komünist Partisi) içerisinde olmak üzere çok sayıda küçük grup oluştu ve bu gruplar arasında en önemlisi Soreş (Devrim) adlı dergileriyle tanınan Kürt Komünist gruptur. Soreş(Devrim) 1945 yılında kurulan Rizgar-i Kurd (Kürt Kurtuluşu) adlı cephenin kurulmasında da önemli rol oynamıştır. Her ne kadar bu oluşum da kendisinden öncekiler gibi kısa ömürlü olmuşsa da, yaklaşık 6000 taraftar toplamış ve özellikle Bağdat üniversiteleri ile Kürt kentlerindeki öğrenciler arasında hızla örgütlenmiştir.¹¹⁵

Resmi bir parti programına sahip olmayan He'va'nın aksine, Rizgar-i Kurd Kürdistan'ın özgürlük ve birlikteliğini açık bir biçimde savunmuştur. Rizgar-i Kurdi oluşumu temel amaçlarını, Irak içinde yönetsel bağımsızlık ve Irak dışındaki Kürt partileriyle temasa geçmek olarak belirtmişti. Rizgar-i Kurd, Ocak 1946'da önemli bir adım atarak Kürtlerin self-determinasyon hakkı için Birleşmiş Milletlere resmen başvurmuştur.¹¹⁶

1945 yılında kurulan İran KDP'sinin sağlamış olduğu sosyal ve siyasal koşullar neticesinde 2 Ocak 1946'da Sovyetler Birliğinin kurduğu güvenli ortamda Mahabad Cumhuriyeti kuruldu.¹¹⁷ Barzani İran'da iken Irak KDP'sini kurmak amacıyla Hamza Abdullah'ı görevlendirdi ve Irak'a dönebilmesi için şeyh Mahmud'un oğlu şeyh Baba Ali'den yardım isteyen bir mektupla onu Irak'a gönderdi. Barzani hem Mahabad lideri Gazi Muhammed ile arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle hem de kendi partisini kurmak için böyle bir yola başvurmuştu. Bu gelişmelerden sonra Irak'ta etkin olan Rizgar-i Kurd üzerindeki baskılar artmış ve bu baskılar sonucu hareket kendisini tasviye etmek zorunda kalmıştır. Molla Mustafa Barzani bu girişimi diğer bir Kürt hareket olan Şoreş'te de bölünmelere neden olacak ve bir kısmı Irak Komünist Partisine ve Hizbü't-Taharrür'il-Vataniye (Ulusal Kurtuluş Partisine) katılırken diğer bir kısmı Barzani'nin KDP'sine katıldı.¹¹⁸

¹¹⁴ Mc Dowall, a.g.e., s.394.

¹¹⁵ Mc Dowall, a.g.e., s.394.

¹¹⁶ Mc Dowall, a.g.e., s.395.

¹¹⁷ Abbas Vali, *Kürdistan Cumhuriyeti*, (çev. Zeri İnanç) Avesta Yayınları, İstanbul, 2010, s.81.

¹¹⁸ Mc Dowall, a.g.e., s.397-398.

Irak KDP'si 16 Ağustos 1946'da ilk kongresini Bağdat'ta yaptı. 1947'nin başında Mahabad'ın çöküşüyle birlikte Barzani Mahabad'tan 52 günlük bir yürüyüşten sonra 16 Haziran 1947 tarihinde Sovyetler Birliği'ne sığınmış ve 1958 yılına kadar burada kalmıştır.¹¹⁹ 17 Aralık 1946 yılında Mahabad'ın çöküşüyle birlikte İbrahim Ahmed de Irak KDP'sine katıldı ve Barzani SSCB'de iken işleri İbrahim Ahmed yürüttü. İbrahim Ahmed, Mart 1951 yılında He'va'dan ayrılan Irak Komünist Partisi "Şoreş" eski delegesi ve Irak KDP'sinin genel sekreteri olan Hamza Abdullah'ı neredeyse bir iç darbe ile görevinden azlettikten sonra kendisi partinin genel sekreteri olmuştu.¹²⁰ 1952-1958 yılları Irak Kürtlerinin entelektüel gelişimleri için önemli bir dönem olacak ve bu dönemde SSCB'de eğitim alan Barzani taraftarı gençler Irak Kürt hareketi içinde önemli görevler alacaklardır.¹²¹

24 Şubat 1955 yılında Irak, Türkiye, İran, İngiltere, Pakistan arasında Bağdat paktı imzalanması Kürtler arasında hoş karşılanmamıştı. Bununla birlikte Ekim 1956 yılında İngiliz-Fransız-İsrail ittifakının Mısır'a saldırmasıyla gerginlik iyice artmış ve Kürt bölgelerinde özellikle Irak'taki Nuri Said hükümetinin istifası ve Irak'ın Bağdat Paktından çıkması istemiyle isyan başlatmışlardır. Aynı yıl içinde Kürt önder şeyh Mahmud Berzenci'nin Süleymaniye'deki cenazesi hükümet karşıtı protestolara dönüşecektir. 1957 Şubat'ında Kürt örgütlenmelerinin çoğu Irak Ulusal Cephesi'nin etrafında toplandı. Bu gelişmeler üzerine KDP'de Irak Ulusal Cephe'nin program ve eylemlerini desteklemiştir.¹²²

2.2.Cumhuriyet Dönemi Kürt Siyasi Hareketi

Abdülkerim Kasım ve Özgür Subayların 14 Temmuz 1958 yılında Irak Krallık rejimini bir darbe ile devirerek, yerine Cumhuriyeti ilan etmesinin ardından meydana gelen değişiklikler Kürtler için daha umutlu bir dönem işaret ediyordu. Mesud Barzani bunu; "14 Temmuz 1958 Devrimi, Arap'ıyla, Kürt'üyle ve azınlıklarıyla bütün Irak halkının, özgürlük, onur ve yabancı boyunduruğundan kurtulma uğruna verdiği acı mücadelenin bir semeresidir." diye ifade etmiştir.¹²³

¹¹⁹ Kerim Yıldız, *Irak Kürtleri*, Belge Yayınları, İstanbul, 2005, s.41.

¹²⁰ Kutschera, *a.g.e.*, s.229-235.

¹²¹ Barzani, *a.g.e.*, s.249.

¹²² M.S.Lazarev, Ş.X. Mihoyan, *a.g.e.* s. 283-284.

¹²³ Barzani, *a.g.e.* s.293

Irak genelinde ibre Kürtlere doğru dönmüştü ve General Kasım Irak Cumhuriyetinin, Kürt ve Arapların ortak devleti olduğuna dair bir yasayı yürürlüğe koydu. 1958 Devrimi ile birlikte, Barzani liderliğinde o ana kadar gizli bir örgüt olarak çalışan KDP yasal ilan edilmiş ve SSCB’de sürgünde bulunan Molla Mustafa Barzani bizzat devrimin lideri Kasım tarafından Irak’a davet edilmişti. Ayrıca üç kişilik, “Irak Yönetim Konseyine” bir Kürt olan Halid Nakşibendi atandı.¹²⁴ 26 Temmuz 1958’de kabul edilen geçici anayasa ile Irak’ta siyasi özgürlükler güvence altına alındı.¹²⁵ Anayasada Kürtlerle ilgili olarak şu maddeler yer almıştır: Irak Anayasası bütün vatandaşların tam bir işbirliğine ve vatandaşların hukuk ve özgürlüklerine saygı gösterilmesi esasına dayanır. Araplar ve Kürtler bu ülkede kardeş ve ortak olup, Anayasa bölünmez Irak içindeki ulusal haklarını garanti altına almaktadır.¹²⁶ Irak’ın kuruluşundan beri ilk defa Kürt ve Arap unsurların eşitliği açıkça ifade ediliyordu ve bu eşitlik yeni cumhuriyetin armasında da, bir Kürt hançeri Arap kılıcıyla çapraz olarak sembolize edilmiştir.¹²⁷ KDP Genel Sekreteri İbrahim Ahmed de yeni rejimi desteklemek ve Kürt-Arap halkalarının eşitlik ve özgürlüğünü selamlayan bir deklarasyon yayınladı.¹²⁸

14 Temmuz Devriminin liderleri ve Barzani ilişkilerinin gelişmesi sonucu oluşan güven ortamıyla Barzani, SSCB’den Irak’a dönme kararı alarak, 21.08.1958 tarihinde Moskova’dan ayrıldı.¹²⁹ Irak Devrim Konseyinin 1959 tarihinde çıkardığı genel af ile, Krallık döneminde idam dahil çeşitli cezalara çarptırılan Kürtler affedildi.¹³⁰

Her ne kadar 14 Temmuz Devrimi başarıya ulaşsa da Devrim liderleri arasında da bir rekabet ve anlaşmazlık bulunmaktaydı. Aynı rekabet ve anlaşmazlık KDP’ içinde de vardı. KDP içinde İbrahim Ahmed önderliğin belli bir grup Irak’a dönen Barzani’ye coşkulu bir karşılama hazırlıyor ve Barzani’yi KDP’nin başına geçirmesi için çalışıyordu. İbrahim Ahmed’in başını çektiği bu grup ile daha önce KDP genel sekreterliğinden uzaklaştırılan Hamza Abdullah’ın başını çektiği grup arasında iktidar mücadelesi sürmekteydi.¹³¹ Kürtlerin desteğine ihtiyacı olan ama aynı zamanda güçlenmelerini istemeyen Kasım ise bu rekabeti kullanmıştır.¹³² General Kasım’ın Devrimin başında Kürtlere verdiği sözlerden uzaklaşması ve

¹²⁴ Yıldız, *a.g.e.* s.42.

¹²⁵ Lazarev, *a.g.e.* s.284.

¹²⁶ İzzetullah İzzeti, *İran ve Bölge Jeopolitiği*, Küre Yayınları, İstanbul, 2005, s.259.

¹²⁷ Kutschera, *a.g.e.* s.240.

¹²⁸ McDowall, s.404

¹²⁹ Barzani, *a.g.e.* s. 329-330.

¹³⁰ Barzani, *a.g.e.* s. 338-339.

¹³¹ Barzani, *a.g.e.* s. 338-339.

¹³² Bruinessen, *a.g.e.*, s.49-50.

denge politikası yüzünden demokratikleşme çalışmalarını yavaşlatması sonucu Kasım ile Kürtler arasında güvensizlik ortaya çıkmıştır.¹³³

Barzani'nin 3 Kasım 1960'ta Rus devriminin yıldönümü için Moskova'ya gitmesi ve burada Kruşçev tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmasından sonra Barzani-Kasım ilişkileri geri dönüşü olmayan bir biçimde bozulmaya başladı.¹³⁴

Kasım-Barzani ilişkilerinin bozulması sonucu, General Kasım 24 Eylül 1960'da Kürt partilerinin faaliyetlerini yasaklamış, böylece Kürtlerle General Kasım arasındaki barış ortamı sona ermiştir. Barış ortamının bozulmasıyla, Barzani liderliğinde ayaklanma başlatan Kürtler, Kürt bölgesinde hükümetin kontrolündeki birçok yeri alarak kendi hükümetlerini kurduklarını ilan ettiler.¹³⁵ Bu yeni durum ve yenilgi karşısında Barzani'ye karşı Zebari aşiretini kullanan Kasım, başlangıçta başarı elde ettiyse de Barzani bunlara aşiretine üstünlük sağlamış ve bu üstünlüğünü Abdülkerim Kasım'ın 1963'teki darbeye devrilmesine kadar sürdürmüştür.

8 Şubat 1963 günü saat 8.30'da Bağdat Radyosu, Kasım'ın devrildiğini anons etti. Kasım, 14 Temmuz 1961'de affettiği Abdüsselam Arif tarafından sorgulanmış ve sorgulama sonucunda yargılanarak idam edilmiştir. Kasım'ın devrilmesinden sonra Kürtler, Devrim Komuta Ulusal Konseyi (DKUK) ve onun Nasırcı Cumhurbaşkanı Abdüsselam Arif ile Baasçı Başbakan Ahmed Hasan el Bakr'ın oluşturduğu yönetime destek verdiler. Yeni oluşan Baas hükümetini tanıyan Kürtler, ateşkes yapılmasını, Kasım döneminde yaralananlara tazminat ödenmesini, Kürtlere işkence yapanların ordudan atılmasını ve Kürt özerkliğinin resmen ilan edilmesini talep ettiler.¹³⁶

Molla Mustafa Barzani tüm Kürt hareketi üzerinde bir üstünlük kurmayı Bağdat'a karşı bir zafer kazanmaya tercih ediyordu. Abdüsselam Arif, 10 Şubat 1964'te KDP'yi devre dışı bırakarak Barzani ile direkt muhatap olmuş ve onunla bir anlaşma imzalamıştır. Buna karşın Celal Talabani ile İbrahim Ahmed bu anlaşmayı reddederek Barzani'yi suçlamışlardır. Barzani ile yapılan 10 Şubat Anlaşması özerklikten uzak bir anlaşmaydı ve sadece Barzani ile Arif'e çeşitli amaçları için nefes alacakları bir zaman veriyordu. 1958'de Sovyetlerden dönen Barzani, KDP ile normal ilişkiler kuramamış ve 10 Şubat 1964 ateşkes kararından sonra Kürtler arasında kriz açığa çıkmıştır. Oluşan bu anlaşmazlık durumu Kürtler arasında iç savaş tehlikesini ortaya

¹³³ M.S.Lazarev, Ş.X. Mihoyan, a.g.e. s. 292.

¹³⁴ Chris Kutschera, a.g.e. s.251.

¹³⁵ İzzeti, a.g.e., s.259.

¹³⁶ Mc Dowall, a.g.e., s.419.

çıkarmıştır. Anlaşma sonucu ortaya çıkan yeni durum Barzani'ye KDP'yi sıkıştırma, Arif de orduyu güçlendirip yeniden organize etme olanağı vermiştir.¹³⁷

Kürtler arasında 10 Şubat 1964 krizinden sonra iyice ortaya çıkan bir bölünmüşlük vardı. İran'dan dönen İbrahim Ahmed Şubat anlaşmasından doğan çekincelerini dile getirerek Barzaniye karşı cephe aldı. Anlaşma metni hazırlanırken hazır bulunan Celal Talabani ve Nuri Sıddık Şeveş daha sonra İbrahim Ahmed'le birlikte hareket edeceklerdir.¹³⁸ Barzani rakiplerine karşı Bağdat ile ittifaka girmiş ve Kürt özerkliğinden vazgeçmiştir. Barzanin Kürt özerkliğinden vazgeçmesi Barzani –Talabani-Ahmed mücadelesinin temelini oluşturmaktaydı. Barzani ile Talabani-Ahmed mücadelesinde güçlü çıkan Barzani olmuş ve bunun meyvesini de KDP'nin Mavat'ta yapılan 6. Kongresinde almıştır. Ahmed ve grubunun düzenlediği KDP'nin 6. Kongresine çok az kişi katılmış, katılanlar da Barzani'nin yetkisi bulunmadığı halde Bağdat'la tek taraflı bir anlaşma yapmasını kınayan bir sonuç bildirgesi yayınlamışlardır. Fakat alınan bu karar istenilen etkiyi yaratmamış tam tersine Barzani'yi güçlendirmiştir. Bundan sonra, Talabani ve Ahmed, Barzani ile bir araya gelerek yeni yapılacak kongre için tarafsız bir komite kurulması konusunda anlaşmışlardır. Buna rağmen Barzani kendi kongresini tertip ederek ve kongreye katılmak için gelen Ahmed-Talabani grubunun üyelerini tutuklatmıştır. Bu kongreyle daha da güçlenen Barzani, kongrede önderlik ettiği KDP peşmergeleri ile aşiret liderlerinden oluşan bir ulusal devrim komuta konseyi kurmuş birkaç gün sonrada oğlu İdris'i, kendisine muhalif olan Talabani, Ahmed ve yandaşlarını İran'a sürmesi için üzerlerine yollamıştır.¹³⁹

Kuzeyde yaşanan gerilim bir tarafa, Bağdat'ta Abdüsselam Arif yönetiminin hazırladığı geçici anayasa da Kürtlerin isteklerine tam olarak cevap vermiyordu. Bunun üzerine Barzani, 10 Şubat 1964'teki ateşkes kararında dile getirmediği istekleri talep etmeye başladı. Barzani 11 Ekim 1964'te, Irak hükümetine sert bir nota verdi.¹⁴⁰ Bu taleplerin en önemlisi özerklik istemi olmuştur. Bu istekler Arif ile Barzani arasında gerginlik yaşanmasına sebep olmuştur. Irak hükümetine karşı savaş hazırlığına başlayan Barzani, İbrahim Ahmed ve Talabani'nin geri dönmesine izin vermiştir. Irak devletine karşı silahlı mücadele yeniden başlamış fakat yine bir netice alınmamıştır.¹⁴¹

¹³⁷ Sluglett, *a.g.e.*, s.103.

¹³⁸ Barzani, *a.g.e.* C.II. s. 137-139.

¹³⁹ Mc Dowall, *a.g.e.*, s.423-425.

¹⁴⁰ Kutschera, *a.g.e.* s.300

¹⁴¹ Mc Dowall *a.g.e.*, s. 425.

1965 yılı Kürtlerle Bağdat rejimi arasında yoğun çatışmaların yaşandığı bir dönem olmuş ve bu dönem içinde Sefin dağında elli iki gün süren Sefin savaşı, 28 Nisan 12 Mayıs 1965 tarihleri arasında Piremegrün dağında Bağdat rejiminin yanında Kürt milis kuvvetleri olan ve Barzani'nin cahş (sıpa) olarak adlandırdığı kuvvetlerin de yer aldığı çatışma, Kerkük'te petrol sahalarına yakın 4 Haziranda başlayan Karadağ, 25 Haziran 1965'te Ezmer ve Çuvarta'daki çatışmalar, geniş kapsamlı Revanduz harekatı ve Kive Reş çatışmaları yaşanmıştır.¹⁴² Bu çatışmalar her iki taraf için de büyük kayıplara neden olmuştur.

Abdüsselam Arif'in bir helikopter kazası sonucu ölmesinin ardından yerine kardeşi Abdurrahman Arif geçmesine rağmen Bağdat'ta iktidar savaşları başladı. Aynı süreçte kuzeydeki Kürt bölgesinde çatışmalar da durdu. Irak'ın yeni devlet başkanı Abdurrahman Arif 1965'te başbakanlığa el-Bazzaz'ı atayıp, Irak'ın toprak bütünlüğünü korumak ve iç barışı yeniden sağlamak için harekete geçti. Abdurrahman Arif ve el-Bazzaz ülkede istikrarı sağlamaya çalışırken, bu süreçte İran tarafından finanse edilen ve silahlandırılan Barzani ve yandaşları ile Irak ordusu arasında mücadele yeniden başlamış, bu mücadelede Irak hükümeti kimyasal silahlar kullanmışsa da Barzani yüzlerce askeri öldürerek Irak ordusunu yenilgiye uğratmayı başardı. Bu zaferden sonra el-Bazzaz 15 Haziran 1966'da radyo ve televizyonlarda Irak merkezi hükümetinin Kürtlerin ulusal haklarını tanımaya hazır olduğunu ilan etmiştir. 28 Haziran 1966 günü yapılan görüşmeler neticesinde, Irak içinde Kürtlerin ayrı bir ulus olduğunu belirten el-Bazzaz deklarasyonu yayımlanmıştır.¹⁴³

1965 yılında karşılıklı mektuplaşmalar sonucu Tahran'da bulunan İbrahim Ahmed ve taraftarları, Barzani'nin izniyle Tahrana giden ve içinde Ali Abdullah, Nuri Şevis ve Nuri Ahmed Taha'nın bulunduğu heyetle yapılan görüşmeler sonucu Irak'a dönmelerine izin verildi.¹⁴⁴ İbrahim Ahmed ve taraftarları Barzani tarafından daha önce kendisine muhalif oldukları gerekçesiyle İran'a sürülmüşlerdi. İbrahim Ahmed ve Talabani, 1965'te Barzani ile Irak ordusu arasındaki çatışmalarda Molla Mustafa Barzani'ye yardım etmiş olsalar da Barzani'yi affetmemişlerdi. 1966 deklarasyonunun uygulanabilmesi için toprak sahibi ve ağa sınıfının da yenilgiye uğratılması fikrindeydiler. Bu yüzden 1966 yılına geldiklerinde Barzani ile ilişkilerini

¹⁴² Barzani, a.g.e. C.II. s. 158-166.

¹⁴³ F.Sluglett, a.g.e., s.104. Deklârasyon için bkz. M.S. Lazarev. a.g.e. s. 314-315.

¹⁴⁴ Barzani, a.g.e. C.II. s. 167.

keserek hükümetin yanında yer almış ve Cahş (sıpa) diyerek küçük gördükleri kişilerle, Barzani'nin deyiimiyle yeni paralı askerlerle omuz omuza savaşımaya başlamışlardır.¹⁴⁵

General Arif, ülkenin güneyinde başlayan Castro tipi gerilla hareketiyle zayıflamış ve 17 Temmuz 1968 yılında Baas Partisi tarafından iktidardan uzaklaştırılmıştır. 1963 yılında Başbakanlık görevinden alınan Ahmed Hasan el-Bakr yeni Baas rejiminin ilk devlet başkanı olurken, Saddam Hüseyin de Başkan yardımcılığına getirilmiştir. Darbenin ardından Kürtler ile yeni yönetim arasında çatışmalar 1969 yılında tekrar başlamıştır. Irak devleti içindeki rejim istikrarsızlığıyla meşgul olan yönetim, zaman kazanmak için Kürtlerle anlaşma yoluna gitti. Hatta Saddam Hüseyin, Barzani'nin yanına bizzat giderek isteklerinin ne olduğunu belirtmesini istemiştir. Bundan sonra yaşanan çatışmalar Barzani ve el-Bakr arasında yapılan uzun görüşmeler sonucunda 11 Mart 1970'de imzalanan barış anlaşmasıyla son bulmuştur. İmzalan anlaşma şu hükümleri içermekteydi:

- 1- Arap dilinin yanı sıra Kürt dili de Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde resmi dil olacaktır. Kürtçe bu bölgelerde verilecek eğitimin ana dili olacak ve Irak'ın diğer yerlerinde ikinci dil olarak öğretilenektir.
- 2- Kürtler kabinede ve ordudaki üst düzey hassas görevler de dahil olmak üzere hükümete bütünüyle katılacaklardır.
- 3- Kürtçe eğitim ve kültür çalışmalarına teşvik edilecektir.
- 4- Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde tüm yetkililer Kürtlerden oluşacak ya da Kürtçe bilecektir.
- 5- Kürtlerin kendi öğrenci, gençlik, kadın ve öğretmen örgütlerini kurması serbest olacaktır.
- 6- Kürdistan'ın kalkınması için fon ayrılacaktır.
- 7- Şehit ailelerine, yoksullulara, işsiz ya da evsiz olanlara maaş bağlanacak ve yardım edilecektir.
- 8- Kürtler ve Araplar eski yerleşim yerlerine döneceklerdir.
- 9- Toprak reformu uygulanacaktır.
- 10- Anayasa'da değişiklik yapılacak ve "Irak halkı iki ulustan, Arap ve Kürt uluslarından oluşur" maddesi eklenecektir.
- 11- Radyo istasyonu ve ağır silahlar hükümete iade edilecektir.
- 12- Başkan yardımcılarında biri Kürt olacaktır.

¹⁴⁵ Mc Dowall, a.g.e., s.428.

- 13- Vilayetler yasası bu deklarasyon özüne uygun bir şekilde değiştirilecektir.
- 14- Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgeler bir özyönetim birimi oluşturulacak şekilde birleştirilecektir.
- 15- Kürt halkı yasama yetkisini Irak'taki nüfusuna uygun bir oranda paylaşacaktır.

Mart anlaşması Kürt kazanımları için önemli bir mihenk taşı olup bu başarı Kürtler için büyük bir mutluluk ve umut kaynağı olurken geniş bir destek almıştı.¹⁴⁶

11 Mart 1970 anlaşmasıyla talepleri büyük oranda yerine gelen Kürtlerin aksine, Baas rejimi Kerkük gibi tartışmalı yerlerin geleceği ile ilgili endişeliydi. Zira buradaki bir nüfus değişimi Irak'ın geleceğini de belirleyecekti. Her ne kadar bir anlaşma imzalanmış olsa da taraflar bir birine güvenmiyorlardı. Barzani başta 11 Mart anlaşmasında yer alan anadil meselesinin uygulanması olmak üzere, anlaşma maddelerini uygulanmadığını, Kerkük, Hanekin ve Sincar gibi tartışmalı bölgelerin Bağdat rejimi tarafından başka vilayetlerden getirilen Araplarla Araplaştırıldığı suçlamasını yöneltirken, Bağdat rejimi de tartışmalı bölgelerin Kürtler tarafından Kürtleştirilmesi endişesini taşıyordu. Bununda en büyük kanıtı olarak Osmanlı döneminden beri Irak'ta yaşayan fakat Irak vatandaşlığına geçmemiş olan yaklaşık 50.000 Kürd'ün varlığıydı. Nitekim hükümet kendisi için bir tehlike olarak gördüğü bu kişileri İranlı oldukları gerekçesiyle sınır dışı etme kararı almıştı. Bunun aksine özellikle Kerkük'te Arap ve Kürtlerin aksine Türkmen nüfusu yoğunlukta ve bunu 1957 ve 1965 nüfus sayımları da ortaya çıkarmıştı. Kerkük'ün büyük petrol kaynakları her iki taraf için bu bölgeyi vazgeçilmez kılarken, Barzani gerekli olursa Kerkük için beş yıl daha savaşa bileceklerini deklare ediyordu. Karşılıklı suçlamalar ve taviz koparma çapaları içinde bir birlerine kuşkuyla bakan taraflar bu tarihten sonra bir birlerine olan güvenlerini de yitirmişlerdi.¹⁴⁷

Başta Kerkük olmak üzere tartışmalı bölgeler konusunda yaşanan bu mücadeleyle birlikte taraflar yeni stratejiler geliştirmekteydiler. Barzani İran ve Amerika'nın desteği almaya çalışırken, Bağdat yönetimi ise Sovyetlerle işbirliğine gidiyordu. Bağdat yönetiminin Sovyetlerle dostluk anlaşması imzalaması Kürtler için yeni bir fırsat doğurdu. İran Şahı yardımlarını artırırken diğer yandan da Kürtlerin ABD ile işbirliği yapması için aracılık yapıyordu. Bunun içinde Tahran'da Barzani-Henry Kissinger ile bir araya geliyor ve kapsamlı

¹⁴⁶ M.S.Lazarev, Ş.X. Mihoyan, a.g.e. s. 323.

¹⁴⁷ Mc Dowall a.g.e., s.440.

bir yardım anlaşması için görüşme yapıyordu.¹⁴⁸ 1 Haziran 1972’de Bağdat yönetiminin Irak petrollerini millileştirmesiyle birlikte özellikle Kerkük’teki petrol kaynaklarını kaybetmek istemeyen Barzani, bağımsız bir devlet olma düşüncesiyle ABD’den yardım istemişti. 1970 anlaşmasının uygulanmaması konusunda bir birini suçlayıcı beyanlar veren Barzani ve Bağdat yönetimi, 1973 yılına gelindiğinde tekrar iletişime geçmeye çalıştıysalar da tarafların farklı beklentileri bu girişimi sonuçsuz bıraktı. Bağdat yönetimi ile ilişkileri iyice kötüleşen Barzani batıdan özellikle de ABD’den medet ummakta ve bunu 1973 yılında ABD’li *The Washington Post* gazetesine verdiği demeçte şöyle belirtmekteydi: “Eğer ABD bizi kurtlardan korursa, ABD politikaları doğrultusunda hareket etmeye hazırız. Yeterli destek verildiği takdirde petrol yataklarının denetimini ele geçirebilir ve kullanım haklarını bir Amerikan şirketiyle paylaşabiliriz”. Barzani’in bu demecine Bağdat yönetimi Kürt mevzilerini bombalayarak cevap verdi¹⁴⁹

Bu beyan bugün ki Irak’ın durumunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Şüphesiz bugün Irak’ta faaliyet gösteren şirketlere bakıldığında ister rüşvet ister bir minnet göstergesi olsun bu politikanın uygulandığını görebiliriz.

1974 yılına gelindiğinde İran’ın Şattularab’la¹⁵⁰ ilgili olarak Baas rejimi ile anlaşmaya çalışması Irak hükümetini Kürtlerle anlaşma yoluna götürmüştür. Bağdat Kürt sorununu çözmek için sınır tavizi vermek zorunda kalmıştı. Kerkük’ün Özerk Kürdistan’ın başkenti olması önerisine karşın, Bağdat yönetimi KDP dışında 600 bağımsız ve KDP muhaliflerinin de içinde bulunduğu bir komisyonla oluşturduğu özerklik yasasını gündeme getirdi. Ayrıca Bağdat yönetimi KDP’nin Kürtlerin tek temsilcisi olmadığını söyleyerek Barzani ve KDP’yi etkisizleştirmeye çalıştı. Bu gelişmelerle birlikte, Barzani ABD ve İran’ın kendisine verdiği destek sözüne güvenerek Bağdat yönetiminin teklifini reddetti ve savaş hazırlıklarına başladı. Fakat İran kendi ülkesinde yaşanan Kürtlerin de benzer taleplerde bulunma olasılığından, ABD ise bölge politika ve çıkarları doğrultusunda Kürtlere bekledikleri desteği vermediler. Bununla birlikte 1974 yasasını bir kazanım olarak gören ve Barzani’nin tutumunu eleştiren bir Kürt muhalefeti de doğdu. Zaten Talabani-İbrahim Ahmed’ten başlayan ve Barzani’ye karşı bir muhalefet vardı. Bağdat yönetiminin özerklik yasasını hazırlarken KDP’den ayrı olarak bağımsızları ve muhalifleri de sürece dahil etmesi Kürtler arasında bir bölünmeye neden oldu.

¹⁴⁸ Bruinessen, a.g.e. s.54

¹⁴⁹ McDowall a.g.e., s.445.

¹⁵⁰ Şattularab sorunu için bkz. Burcu Kurt, *Ortadoğu’da bir istikrarsızlık unsuru: Şattü’l-Arap sorunu, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006.*

Bunun sonucu olarak, KDP'nin üç önemli üyesi merkez komiteden Haşim Akârîvi, Molla Aziz ile hem siyasi büro üyesi hem de ordu komutanı olan Aziz Akârîvi başta Irak'ın emperyalist düşmanlarıyla ittifak yapılmasından ve IKP ile yaşanan çatışmadan duydukları rahatsızlığı dile getirmiş bunun neticesinde Barzani tarafından KDP'den ihraç edilmişlerdir. Barzani'ye en büyük eleştiri ise oğlu Ubeydullah geliyordu. Ubeydullah; “babasının, bütün petrolüyle birlikte kendisine Kerkük bile verilse, özyönetim uygulanmasını istemediğini, özerklik yasasının onun elinde olan her şeyi alacağını, halbuki onun kayıtsız şartsız yönetimi elinde bulundurmak istediğini ve toprak reformunu uygulamak istemediğini” söyleyerek babasından ayrılmıştır.”¹⁵¹

Barzani KDP içinde kendisine muhalif olanları saf dışı ettikten sonra Bağdat yönetimi ile arasındaki çatışmalar tekrar başlamıştır. 1974 yılında, taraflar arasında savaş tekrar başladığında, Kürtler bu defa daha güçlüydüler. Ellerinde hafif silahların yanında ağır silahlar da bulunmaktaydı. 60.000 Peşmerge'nin yanında yaklaşık aynı sayıda düzensiz birlikler vardı.¹⁵² Bununla birlikte Kürtler yabancı uzmanlarca eğitilmiş ve İran tarafından bu savaş boyunca desteklemeye devam edilmiştir. Kürtlerin eskiye oranla daha düzenli bir durumda bulunmasından dolayı Irak, İran ile anlaşma yollarını aramaya başlamıştır. Cezayir'de, 6 Mart 1975'te tertip edilen OPEC konferansı sırasında Saddam Hüseyin ve İran Şahı arasında yapılan resmi anlaşmayla İran, Kürtlere verdiği desteği kesmiştir.¹⁵³

Barzani'nin Kürtler arasında tek lider gibi hareket etmesi sonucu, kendisine daha önceden de muhalif olanlar, Barzani'ye karşı mücadelelerini KDP dışında bir partide yürütme kararı aldılar. Bunun içinde Barzani'nin KDP'si dışında Kürtleri temsil edecek bir parti kurma çalışmaları başlatıldı. KDP'nin Suriye temsilcisi olan Celal Talabani, Kürdistan Yurtseverler Birliğini (KYB) örgütünü 1975'te Şam'da kurdu ve 1977'de örgütün merkezini Irak'a taşıyarak siyasi hayatlarına burada devam etmişlerdir.¹⁵⁴

Barzani ve KDP karşıtı bir politika belirlemiş olan KYB, KDP'nin aksine sol eğilimli bir parti olmuştur. Parti içinde Neçirvan Mustafa Amin'in önderliğindeki gizli bir Marksist-Leninist grup olan Komala ile Talabani'nin 1964'ten beri mücadele arkadaşı Ali Askeri ve Resul Mamend önderliğindeki Kürdistan Sosyalist Hareketi gibi sol eğilimli guruplar vardı. Bu guruplar muhalefet söylemlerini sertleştirmekte ve Irak'taki Kürt isyanının feodal, sağcı,

¹⁵¹ McDowall, *Modern Kürt Tarihi.*, s. 450.

¹⁵² Yıldız, a.g.e. s.54.

¹⁵³ Bruinessen, a.g.e., s.54-55.

¹⁵⁴ Bruinessen, *Ağa,Şeyh,Devlet*, s.57.

burjuva ve kapitülasyoncu Kürt liderleri ile Barzani'nin beceriksizliği yüzünden sona erdiğini savunuyorlardı.¹⁵⁵

Yeni kurulan KYB bu politikalarını yürütürken, Molla Mustafa Barzani'nin oğulları Mesud ve İdris hem KDP'nin hem de kendi etkinliklerini tekrar kazanmak için Ağustos 1976'da Avrupa'da Sami Abdurrahman'la bir araya geliyor ve KDP-Geçici Önderliğini kuruyorlardı. 1974 savaşlarında, kendilerine söz verilmesi halinde yardım etmeyen ABD'ye karşı Barzaniler yeni kurdukları KDP-PL'nin ideolojisini sol eğilimli bir tüzükle belirlediler. Partinin kurucularından Mesud Barzani, 1976'dan 1979'a kadar geçen 3 yıllık sürede İran'da ikamet etti. 1979 yılında babası Molla Mustafa Barzani'nin vefat etmesiyle birlikte Irak'a geri döndü.¹⁵⁶

1978 Nisanında KYB ile KDP geçici komitesi arasında çıkan çatışma da Talabani'nin adamları, KDP'li Sami Abdurrahman'ın karargâhına saldırmışlarsa da büyük kayıplar verip geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu olaydan dolayı her iki örgüt de zayıfladı ve Kasım 1979'da İran'da yaptığı dokuzuncu kongresinde ismi KDP olarak değiştirilen KDP-PL'nin kurucularından olan Sami Abdurrahman KDP'den ayrılarak, Kürdistan Demokratik Halk Partisini (KPDP) kurdu. Bununla birlikte rakibi Mahmud Osman'da kendi örgütünü kurmuştu. Daha sonraları KYB'den ayrılan bir grupla birleşerek Irak Kürdistan Sosyalist Partisini kurdular.¹⁵⁷ KDP ve Barzani tekelleşmesine karşı kurulan KYB ve yine Barzanilerle hareket etmelerine rağmen KDP içindeki muhalifler, Irak içinde farklı birçok Kürt partisinin kurulmasına neden oldu. Oluşan bu durum her ne kadar demokratik temsiliyet açısından faydalı olsa da Irak Kürtlerinin mücadelesinde parçalanmışlığı simgeleyen bir durum oluşmuştur. Bu parçalanmışlık, Irak Kürtlerinin anayasal haklarını kazanma sürecini geciktirmiştir.

1979 yılı Irak Kürtleri için yeni bir dönemin başlangıcı olacaktır. Irak Kürtlerinin ve KDP'nin önemli liderlerinden Molla Mustafa Barzani 1979 yılında vefat etti ve naaşı Amerika'dan Tahran'a getirilerek 4 Mart 1979'de İran'da Şino'da Şeyh Babo'nun mezarının yanına defnedildi.¹⁵⁸ Molla Mustafa Barzani'nin ölümünden sonra yerine oğlu Mesud Barzani geçmiştir. Bununla birlikte Irak Cumhuriyeti'nde de Hasan el-Bakr'ın istifası üzerine Saddam Hüseyin Cumhurbaşkanı olmuştur.

¹⁵⁵ McDowall, a.g.e., s.457.

¹⁵⁶ McDowall, a.g.e., s.458.

¹⁵⁷ Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s.57.

¹⁵⁸ Barzani, a.g.e., s.413.

2.3. İran - Irak Savaşı Yıllarında Kürt Siyasi Hareketi

1979 yılı Kürtler için yeni bir dönemin başlangıcı olacaktır. 1979 Fransa'da sürgünde bulunan Ayetullah Humeyni önderliğinde İran'da devrim olmuş ve Şah Rıza Pehlevi devrilmiştir. Yeni kurulan İslami rejimin kurulma aşamasındaki zaaflarından faydalanarak, hızlı bir askeri harekât ile çökertebileceğini düşünen Irak lideri Saddam Hüseyin, İran rejiminin Irak'ın güneydeki Şii'lere devrim propagandası yaptığını iddia ederek İran'a savaş ilan etti. Asıl amacı Şattülarap ve İran'daki petrol zengini Huzistan'ı ele geçirmektir. Savaşın önce Huzistan'da yaşayan Araplar ve Kürtlerin kendisine yardım edeceğini varsayan Saddam Hüseyin'in bu planı savaşın başlamasıyla tutmadı ve her iki grupta savaşta Saddam'ın yanında yer alamadılar¹⁵⁹

Saddam önceleri Kürtleri rejim için bir tehdit olarak görmüyordu. Fakat İran-İrak Savaşı sırasında İran, KDP ile müttefik olunca Irak kendisini birdenbire büyük bir tehlikenin içinde buldu.¹⁶⁰ Bu durum KDP'nin rakibi olan KYB ile İran KDP'sinin Irak lehine kimi zaman işbirliği yapmalarına neden olmuştur. İKDP 1983'te İran destekli Irak KDP kuvvetleri tarafından saldırıya uğradığında KYB, kendi birliklerinden bazılarını İKDP'ye destek için göndermiştir.¹⁶¹ KDP'nin aksine İran'la dostluğu bulunmayan KYB, 1983'te Bağdat ile görüşmeye başlamış ve bir takım taleplerini dile getirmiştir.

İrak dışında Şii İran devriminden rahatsız olan ülkeler de vardı. Bu ülkelerin İran rejimi karşılığı Irak'ın Kürtlere karşı daha rahat hareket etmesini sağlıyordu. ABD ve Körfez ülkelerinin desteğini alan Saddam Hüseyin KYB'nin bu isteklerini yerine getirmemiştir. İran'daki yeni rejimin bölgedeki ekonomik gücü kontrolü ve bunun yanında ABD'nin en büyük rakibi olan Sovyetlerin Hürmüz boğazına yerleşme ihtimaline karşın ABD, İran-İrak savaşında Saddam Hüseyini destekledi. Şah döneminde İran ile samimi ve yakın ilişkileri bulunan ABD, yeni süreçte Irak'ı desteklemiş ve bunun için Irak'a silah satışı ve hatta Irak'ın terörü destekleyen ülkeler listesinden silinerek, kolay kredi ve silah alması gibi imkânlar sağlanmıştır. İran'daki bu yeni rejime karşı Irak'a, kimyasal malzemeler dahil, mühimmat ve teknoloji transferi yoluyla silah programları geliştirebilecek imkanlar verilmiştir.¹⁶² Şah döneminde ABD

¹⁵⁹ Bruinessen, a.g.e, s.66.

¹⁶⁰ McDowall, *Kürtler*, s.92.

¹⁶¹ Bruinessen, a.g.e., s.68.

¹⁶² Zekeriyâ Kurşun. "Osmanlı'dan Amerika'ya Tanımlanamayan Ülke: Irak", *Irak Dosyası I*, ed. Ali Ahmetbeyoğlu, Hayrullah Cengiz, Yahya Başkan, İstanbul 2003, c.I, s.24.

ile yakın ilişkiler içinde bulunan ve ABD kaynaklarını rahatça kullanan İran ise bu dönemde ABD kaynaklarına bağımlı olduğu için sıkıntılar yaşamıştır.¹⁶³

Taktik savaşlarında kullanılan Kürtler, İran tarafından Irak'a karşı desteklenmekteydi. Bu dönemde İran tarafından Irak'ta kurulan İslami Direniş Yüksek Şurası'nın tek Kürt üyesi Şeyh Muhammed Necib Berzenci olmuştu. Bununla birlikte İran'ın desteklediği diğer bir hareket, daha önce Celal Talabani'yle işbirliği yapan 1980'de Abbas Şabak tarafından kurulan "Kürt Müslüman Ordusu" idi. İran tarafından desteklenen ve KYB'nin yoğun nüfuzu altındaki bu hareketler KYB'nin izniyle hareket etmekteydiler. 1983 yılına gelindiğinde KYB, Kürt Müslüman Ordusunun silahlarına el koyarak bu harekete son vermiştir.¹⁶⁴

İran yanlısı basının yoğun propagandasına rağmen Irak'ta güçlenen tek İslami siyasi parti şeyh Muhammed Halid Barzani'nin "Kürt Hizbullahı" olmuştur. Bunun dışındaki İslami siyasi hareketler başarılı olamamıştır. 1974'ten beri İran'da mülteci olarak yaşayan Şeyh Halid, Barzani, Şeyh Ahmed'in halefi olup aynı zamanda Barzaniler ile kuzen idi. İran, Şeyh Halid'in etkinliğini kullanabilmek için 1985'te müritleriyle birlikte silahlandırarak, Irak'a geri gönderdiler.¹⁶⁵

İran, Irak'a karşı Kürt muhalefetine desteğini sürdürmeye devam ediyor ve bunun içinde 1986 yılının Kasım ayında bir koalisyon oluşturmak amacıyla Mesud Barzani ve Celal Talabani Tahran'da bir araya gelmelerine izin veriyordu. Toplantı sonunda somut bir netice çıkmamasına rağmen, bir ay sonra Tahran'da toplanan Irak'lı muhalifleri temsilen KDP ve KYB katılıyordu. İran'ın himayesinde, Saddam'a karşı muhalefetlerini devam ettiren KDP ve KYB, 1987 Şubatında ortak bir bildiri yayımlayarak "Kürdistan Ulusal Cephesi" ve "Irak Ulusal Muhalefet Cephesi" kurmayı amaçladıklarını deklare ettiler. Saddam'a karşı askeri güçlerini birleştirme kararı alan beş Kürt grubu olan KDP, KYB, KSB ve PASOK ile Emek Partisi, IKP ve Süryani Demokratik Hareketi'nden oluşan Kürdistan Cephesi'nin Mayıs 1987' kurdular¹⁶⁶

Kürtler kendi aralarında ittifaklara devam ederken, Baas rejimi ile de çatışmalar devam etmiştir. 1988 yılı gelindiğinde Irak Kürtlerinin tarihindeki en büyük acılardan biri yaşanacaktır. Saddam Hüseyin, Kuzey Irak sorumlusu olarak atadığı kuzeni Ali Hasan el Macid

¹⁶³ Muzaffer Erendil, *Çağdaş Ortadoğu Olayları*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992, s.129.

¹⁶⁴ Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, s.317.

¹⁶⁵ Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s.69.

¹⁶⁶ McDowall, *Modern Kürt Tarihi.*, s.469.

1988 yılında Süleymaniye'nin Halepçe ilçesinde Kürtlere karşı kimyasal silah kullanmıştır. Halepçe katliamı olarak anılan bu olayda binlerce Kürt hayatını kaybetmiştir ve binlercesi de aynı katliamı yaşama korkusuyla mülteci olarak Türkiye'ye sığınmışlardır.¹⁶⁷ Kimyasal Ali lakaplı Ali Hasan el-Macid'in gerçekleştirdiği ve tarihin en trajik olaylarından olan Halepçe katliamına Uluslararası İnsan Haklarından bahseden hiçbir ülke gereken tepkiyi vermemiş sadece Irak'ı kınamakla yetinmişlerdir. Şüphesiz bu olayın yaşanmasındaki en büyük etken Irak-İran savaşının başında ABD'nin Irak'a yaptığı maddi destek ve silah yardımları sayesinde kimyasal silah geliştirebilecek düzeye gelmiş olmasıdır. ABD'nin bu kontrolsüz yardımlarıyla geliştirdiği kitle imha silahlarını Saddam kendi halkına karşı kullanmaktan çekinmemiştir. İran'a karşı mutlak suretle Irak'ın kazanmasını isteyen ABD ve Avrupalı bazı müttefikler Irak'a her türlü desteklerini vermişleridir. Nükleer, kimyasal ve uzun menzilli füze programları için yaklaşık 750 milyon dolar yardım yapılmış ayrıca ABD 1982-1989 yılları arasında Irakla 3.6 milyar dolara ulaşan ve çoğunluğu askeri malzemelerin oluşturduğu bir ticaret yapmıştır. İran-İrak savaşında hem mevcut İran rejimini düşürmek hem de savaştan pay almak isteyen başta İngiltere, Almanya ve Fransa olmak üzere birçok Avrupa ülkesi sıraya girmişti. Fransa nükleer teknoloji, Almanya biyolojik ve kimyasal silah yapım malzemeleri satarken, İngiltere bu süreçte 450 milyon sterlinlik mal satmıştır. 1988 yılında Birleşmiş Milletlerin arabuluculuğunda sonlanan savaş, binlerce masum insanın canına mal olurken, bu işten karlı çıkanlar milyarlarca dolar silah satan ve Irak'ı dünyanın en borçlu ülkesi haline getirerek kendilerine bağlayan batılı ülkeler olmuştur.¹⁶⁸

2.4. Körfez Savaşı'ndan Irak'ın İşgaline Kadar Kürt Siyasi Hareketi

Suriye'nin desteğiyle KDP ve KYB gerilla savaşlarıyla mücadelelerine devam ederken, Irak ve İran'ın anlaşarak tüm sınırı kapatacağı endişesi hâkim idi. Bu endişe sürerken 1990 yılında Kürt siyasi hareketinin dönüm noktası olacak olaylar başladı.¹⁶⁹ Irak kuvvetleri, Kuveyt'in Irak'ın 13. vilayeti olduğunu öne sürerek 1990 yılının Ağustos ayında işgal etmiş buna karşılık BM Güvenlik Konseyi Irak'a ambargo uygulayarak Kuveyt'ten çıkmasını istemiştir. Bu sırada Saddam Hüseyin Kürtleri Halepçe benzeri bir katliam yaşamak istemiyorlarsa rahat durmaları konusunda tehdit ediyordu. Bu tehdit belli oranda etkili olmuş

¹⁶⁷ Muhteşem Kaynak, *Iraklı Sığınmacılar ve Türkiye (1988-1991)*, Tanmak Yayınları, Ankara, 1992, s.25.

¹⁶⁸ Kurşun, a.g.m., s.25.

¹⁶⁹ Mc Dowall, *Kürtler*, s.97.

ve başlangıçta Kürtler Saddam Hüseyin'e karşı herhangi bir girişimde bulunmamışlardır.¹⁷⁰ BM'nin uyarılarına rağmen Saddam Hüseyin geri çekilmeyince ABD'nin başını çektiği koalisyon güçleri Körfez harekâtını başlatmış ve Saddam Hüseyin işgalden birkaç ay sonra yenilgiye uğrayarak, 1991 yılında BM'nin önerdiği ateşkes anlaşmasını kabul etti. 1988'deki katliamı yaşayan Kürtler için, birinci Körfez savaşı bir dönüm noktası olmuş ve bu savaşla birlikte Irak'taki gelecekleriyle ilgili yeni bir fırsat elde etmişlerdi.¹⁷¹

BM ile Irak arasında yapılan anlaşma ile 36. paralelin kuzeyi ile 32. paralelin güneyi uçuşa yasak bölge olarak belirlenmiştir. Uçuşa yasak bölge ilanıyla Kuzey Irak bu yasaklı bölge içine giriyor ve Kürtler için kurtarılmış bir bölge olarak rahat bir nefes alıyordu.

Körfez savaşından sonra Kürtler bir seçim yapmak zorunda kaldılar. Ya Merkezi hükümete bağlı otonom bir yapıda ya da seçime giderek federal bir yönetim içinde self-determinasyonla devam edeceklerdi. 8 Nisan 1992 tarihinde Güney Kürdistan Cephesi (bu cephede belli başlı tüm Kürt siyasi partileri yer alıyordu) "Kürdistan Ulusal Parlamento Seçim Tüzüğü"nü onadı. Tüzük, Kürt bölgesinde 105 milletvekilli bir meclis oluşturmayı ve adaylar için %7'lik bir barajı öngörmekteydi. Ayrıca "Kürt Kurtuluş Hareketi Başkanlığı Seçimi Tüzüğü" de kabul edildi. Dört başkan adayı vardı. Bunlar; Mesud Barzani, Celal Talabani, Mahmud Osman ve Osman Abdülaziz idi.¹⁷²

Yapılan bu çalışmalardan sonra seçimler 19 Mayıs'ta nispi temsil sistemine göre yüzde yedi barajıyla yapılmıştır. Kürt partiler kendi aralarında ittifaklar yaparak seçimlere girdiler. Seçimin iki ana partisi olan KDP ve KYB ile ittifak yapan Emekçi Parti dışında PASOK, KSP ile birleşirken, İslamcı gruplar (Kürt Hizbullahı ve Kürdistan Din Adamları Birliği) İslami Hareket adı altında birleşerek seçime girmişlerdir.¹⁷³ Irak Kürtleri arasındaki bölünmeleri ve çatışmaları derinleştirecek olan ve Kürt bölgesinde yapılan bu ilk seçimlerde KDP oyların %45'ini, KYB ise %44'ünü almıştır.¹⁷⁴

Kürt bölgesinde yapılan bu ilk seçime KYB'nin itirazından sonra KDP ve KYB 50'şer milletvekilini paylaşmışlardır.¹⁷⁵ Yeni oluşan bu yapıda Irak'ın komşularının kaygıları için de

¹⁷⁰ Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s.74.

¹⁷¹ Natali, a.g.e. s.114.

¹⁷² Lazarev, a.g.e. s.368.

¹⁷³ McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, s.505.

¹⁷⁴ Sheri Laizer, *Şehitler Hainler ve Yurtseverler: Körfez Savaşından Günümüze Kürdistan*, Avesta Yayınları, İstanbul,2007, s.195.

¹⁷⁵ Hasan Yılmaz, "Irak Kürtlerinin Bitmeyen Kavgası", *Stratejik Analiz*, c.III, s.36, Mart 2003, s.43.

Meclis ilk toplantısını 4 Haziran 1992’de Erbil’de gerçekleştirdi. KDP ve KYB liderleri olmaksızın iki partinin eşit katılımıyla hükümet kuruldu. Artık Kürtler yıllardır özlemini çektikleri yönetime kavuşmuşlardı.¹⁷⁶

Uzun süredir uğruna mücadele verdikleri yeni yönetimle birlikte iki Kürt grubu arasındaki anlaşmazlıklar yavaş yavaş tekrar ortaya çıkmaya başlamış ve Kürtler arasında çıkan gerilim yeşil ve sarı renklerle sembolize edilir hale gelmişti. Renklerin savaşı olarak anılan bu çatışmalar ilk önce KYB ile başını Molla Osman Abdülaziz’in çektiği İslami Hareket, bunu takiben de KDP ve KYB arasında çatışma başlamıştır. KYB ile İslami Hareket arasında sürdürülen uzlaşma çalışmaları başarısız olmuş ve 1993-1994 yılları arasında Erbil ve Süleymaniye başta olmak üzere çatışmalar yayıldı. Bu çatışmalar sırasında arabulucu olan KDP, daha sonra Molla Osman Abdülaziz’in İslami harekât ile ittifak çalışması KDP-KYB çatışmasını daha da körükledi.¹⁷⁷ Bunun sonucu olarak zaten aralarında tarihi bir husumet ve çekişme olan KDP-KYB çatışmaları başlamış oldu.

1994 yılı Iraklı Kürtler için iç çatışmaların yani kardeş kavgasının (Birakujinin) en yoğun yaşandığı dönemin başlangıcı olmuştur. İki parti arasındaki ilk çatışma 1 Mayıs anma toplantıları sırasında Kela Dıza’da başladı. KYB, bu dönemde KDP’ye karşı silah kullanmaya başlamıştır. İddialara göre KDP yetkilisi Ali Heso Mirhan’ın, tartıştığı KYB bölge temsilcisini öldürmesi üzerine çatışmalar bütün Kürt bölgesine yayılmıştır.¹⁷⁸ KYB’nin, özellikle kuzey Bahdinan bölgesinde askeri yenilgilere uğramasından sonra iki taraf değişik tarih ve mekânlar da birçok kez ateşkes anlaşması yapmıştır. Çatışmalar sonucu Paris’te bir araya gelen taraflar, bir anlaşmaya varılsa da KYB, Aralık 1994’te yeniden bir savaş başlatmış ve 1995 başlarında Erbil’i işgal etmiştir. Erbil’in işgalden sonra Temmuz 1995’te taraflar arasında ateşkes ilan edilmiş ve çatışmalar kısmen durmuştur. KDP-KYB çatışmalar devam ederken ABD duruma müdahil oldu ve İrlanda’nın Grogheda kentinde Türkiye’nin de iştirak ettiği bir toplantıyla taraflar arasında uzlaşma çabalarına girişildiyse de bunda başarı elde edemedi.¹⁷⁹

Çatışma ortamı sürerken KDP ve KYB temsilcileri 11 Ekim’de Tahran’da bir araya gelerek yayınladıkları ortak bildiriyle aralarındaki anlaşmazlığa neden olan bazı noktalarda fikir birliği sağladıklarını bildirmişlerdir. KDP ve KYB arasında devam eden ve birçok can

¹⁷⁶ McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, s.507.

¹⁷⁷ Ofra Bengio, “Irak’ın Toprak Bütünlüğü Tehdit Altında”, *Avrasya Dosyası*, c.III, s.4, İlkbahar 1996, s.68.

¹⁷⁸ Sheri Laizer, a.g.e. s.205

¹⁷⁹ Sa’di Berzenci, “Irak Kürdistanı Mevcut Durum Hakkında Görüş”, *Avrasya Dosyası*, c.III, s.1, İlkbahar 1996,s.198.

kaybına neden olan çatışmaların durdurulması için 1995 Kasım'ında Türk hükümetinin de temsilcilerinin katılımıyla bölgeye gelen ABD heyeti KDP ve KYB ile görüşmeler gerçekleştirirken 17 Ağustos 1996'da taraflar arasında çatışmalar yeniden başlamıştır.¹⁸⁰ Çatışmalardan dolayı taraflar birbirini suçlarken, KDP lideri Mesud Barzani KYB-İran İttifakını gerekçe göstererek Irak merkezi hükümetiyle ittifak yapmış ve Erbil'i geri almak amacıyla savaşa tekrar başlamıştır.¹⁸¹

ABD Başkanı Bill Clinton Temmuz 1998'de her iki tarafı uzlaştırırken, Eylül 1998'e kadar iki tarafı da resmi bir anlaşmaya ikna etmiştir. "Liderler Toplantısı Sonuç Bildirgesi" adı verilen belgeyle anlaşmanın önemli maddeleri ilan edilmiştir.¹⁸² Washington anlaşmasıyla iki taraf da çatışmaların durdurulması, dış ittifaklarından kaçınma ve 1999 baharında geçici bir meclis ve 1 Temmuz 1999'da yeni bir seçim yapmayı kabul etmelerine rağmen bu taahhütler hiçbir zaman yerine getirilmedi. Kürtler arasında çatışmalar devam ederken ABD kendi politikaları kapsamında uçuşa yasak bölgeleri genişletmiş bir yandan da 1999 başında Saddam'ı devirmek için ayırdığı 97 milyon doları almaya hak kazanan yedi Irak muhalif grubunun adını vermişti. KDP ve KYB bu yedi gruptan ikisi olup bu 97 milyon dolarlık yardımdan pay alacak muhalif gruplardandırlar.¹⁸³

Şubat 2001 tarihinde KDP'li Erbil Valisi Fransuva Hariri yönelik suikasti sonrası KDP ve KYB arasındaki ilişkilerin iyileşmeye başladı ve daha önce anlaşmaya varılan Washington Anlaşması kapsamında Parlamento'nun birleştirilmesini ve yeni seçimlerin yapılması kesinleşti. Bu olumlu hava içerisinde bir araya gelen Barzani ile Talabani, 7-8 Eylül 2001'de parlamentoyu açtılar. KYB'de yaşanan bu olumlu gelişmelere katkı sağlamak için daha önce kabul etmediği 1992 yılında yapılan seçimlerin sonuçlarını kabul etti. KDP ile KYB arasında müsbet ilişkiler devam ederken 11 Eylül 2001'de gerçekleşen ve tüm İslam coğrafyasını etkisi altına alacak 11 Eylül saldırılar gerçekleşti. Bu saldırılar sonrasında oluşan yeni durum Irak Kürtlerinin de yeni yol haritasını belirledi.¹⁸⁴

Tarihleri boyunca mücadele içinde olan Irak Kürtleri, ABD ve koalisyon güçlerinin Afganistan'dan sonraki hedefi olan Irak'ta kendilerini yeniden bir savaşta buldular. 11 Eylül saldırılarının sorumlusu olarak gösterilen el-Kaide ve onun lideri Usame bin Ladin ile Saddam

¹⁸⁰ Yılmaz, a.g.m., s.44.

¹⁸¹ Yıldız, a.g.e. s.104.

¹⁸² Yıldız, a.g.e. s.105.

¹⁸³ McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, s.519.

¹⁸⁴ Yılmaz, a.g.m. s.446,447.

Hüseyin arasındaki bağlantı ve varlığı hiçbir zaman kanıtlanamayan kitle imha silahlarının bahane ederek ABD liderliğindeki koalisyon güçleri Irak'ı işgal ettiler. Kürtler yeni bir kavşakta yeni seçimlerin ve fırsatların olduğu bir döneme girdiler. Koalisyon güçlerinin 20 Mart 2003 tarihinde başlattıkları Irak'ı işgaline Türkiye'den destek gitmemesi üzerine Kürt grupları, ABD ile işbirliği yaparak, Kuzey Irak'ı savaş güçlerine açmıştır. Irak yönetiminin 9 Nisan 2003'te devrilmesiyle birlikte Kürt gruplar başta Kerkük olmak üzere kontrolden çıkan diğer bölgeleri kontrol altına aldılar. Irak Kürtleri petrol zengini Kerkük'te Türkmen, Arap ve diğer etnik gruplara karşı önemli ölçüde üstünlük sağlamıştır.¹⁸⁵

Her ne kadar ABD ve koalisyon güçleri Irak'ta kitle imha silahları ve El-Kaide bağlantıları olduğu iddiasıyla Irak'ı işgal ettiyseler de savaştan sonra bunlarla ilgili her hangi bir kanıt ulaşılmadı. Demokrasi vaadiyle yapılan bu savaşta geriye 1 milyona yakın insan kaybı ve yerle bir olan bir ülke kaldı. İstikrarsızlığın devam ettiği ve etnik-mezhepsel ayrışmanın kırılma noktasına geldiği bu bölgede Irak diken üstünde bırakılmıştır.

¹⁸⁵ Mazin Hasan-Soran Şükür, "Kerkük, Kerkük", *Stratejik Analiz*, c.IV, s.47, Mart 2004, s.20.

III. BÖLÜM

KUZEY IRAK'TAKİ SİYASÎ AKTÖRLER

3.1. Kürdistan Demokratik Partisi (KDP)

Mesud Barzani'nin başında bulunduğu ve Bahdinan bölgesinin en güçlü partisi olan KDP kuruluş sürecinde Marksist – Leninist ideolojiden beslemekle birlikte günümüzde sağ, milliyetçi ve muhafazakâr bir parti olarak kabul edilebilir.¹⁸⁶ KDP Kuzey Kurmançisinin konuşulduğu kuzey bölgelerinde ve özellikle de Erbil ve Duhok'ta etkindir.

Temelleri, 1945 yılında İran'da atılan¹⁸⁷ KDP, 1946 yılında Molla Mustafa Barzani öncülüğünde kuruldu.¹⁸⁸ Kuruluşunda İran Kürdistan Demokratik Partisi model alındı. KDP, Molla Mustafa Barzani sürgündeyken İbrahim Ahmed tarafından 1964 yılına kadar yönetildi. Barzani, Mahabad'ın çöküşünden sonra sürgüne gittiği SSCB'den dönüşünün ardından 1964 yılında yaptığı bir iç darbeyle parti yönetimini ele geçirdi. Etkin bir liderlik sergileyen Molla Mustafa Barzani'nin karizmatik otoritesi 1975'e değin sürdü.¹⁸⁹ 1975'de Kürt mücadelesi içindeki itibarını sarsan gelişmelere rağmen, Molla Mustafa Barzani ölümüne kadar partiyi yönetmiş ve güçlü bir konuma getirmiştir. Ölümünün ardından önce oğlu İdris parti yönetimine geçmiş onun 1987'de ölmesinin ardından da hala partinin liderliğini sürdüren diğer oğlu Mesud Barzani lider olmuştur. Parti içinde önemli mevkilerde Barzani ailesinden Mesud Barzani ve politbüro üyesi yeğeni Neçirvan Barzani' yer almaktadır.¹⁹⁰

3.2. Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)

KYB 1975 yılının Haziran ayında, on bir yıl önce Barzani'nin tarafından KDP'den uzaklaştırılan İbrahim Ahmed'in damadı olan Celal Talabani önderliğinde KDP'den ayrılan

¹⁸⁶ Laizer, a.g.e., s.198.

¹⁸⁷ Kerim Yıldız, *Irak Kürtleri Dün, Bugün ve Yarın*, Belge Yayınları, İstanbul,2005, s.41.

¹⁸⁸ Viola Furubjelke, Ömer Şexmüs, Irak Kürdistanı Jenosid Üzerine Bir Çalışma, *Stockholm Kürt Konferansı 15-17 Mart 1991*, İstanbul,1992, s.33.

¹⁸⁹ Furubjelke, a.g.m. s.33.

¹⁹⁰ Laizer, a.g.e. s.198.

muhallifler tarafından kuruldu. KYB'nin kurulmasıyla Kürtler için farklı siyasi yol izleme şansı doğmuş oldu.

Toprak reformunu savunan ve aşiret ilişkilerine karşı olan partinin üyelerinin çoğu sol eğilimli olmakla beraber, varlıklı işadamları, eğitilmiş orta sınıf kentliler ve belli bir ücret ile çekdar (silahlı savaşçı) olarak hizmet veren işsiz gençler de yer almaktadır. KYB tarihsel olarak sorunları çözmek için askeri kuvvet kullanmaktan yana olmuştur ve öteki politik gruplarla anlaşmazlığa düştüğünde, hep silaha başvurmuştur. 1994-95'te KDP'ye karşı yürütülen silahlı çatışmalar bu türden iç mücadelelerin altıncısıydı.¹⁹¹ KYB her ne kadar Mao'cu ve aşırı solcu bir ideolojiye temeline sahip olsa da son dönemde bu ideolojisinden vazgeçmiş gibi görünmektedir. Partinin üssü Süleymaniye olup Kuzey Irak'ta Soranice konuşulan bölgelerde daha etkindir. Bununla birlikte KYB, Ocak 2005'te yapılan seçimlerle etkinlik alanını Barzani'nin KDP'sinin etkin olduğu ve Kurmanci konuşulan yerlere genişlemiştir.¹⁹²

3.3. Irak Kürdistanı Sosyalist Partisi (IKSP)

Irak Kürdistan Sosyalist Partisi (IKSP) 1979'da KYB'den ayrılan ve Dr. Mahmud Osman'ın başkanlığındaki hazırlık komitesi vasıtasıyla bir araya getirilen siyasi aktörler tarafından kurulmuştur. Ulusçu ve pragmatist bir duruşa sahip olan partinin hedefleri KYB ve KDP ile aynıdır.¹⁹³ 1978 yılında KYB ve KDP arasında yaşanan çatışmalardan dolayı, Kürdistan Sosyalist Hareketi'nin başkomutanı Resul Mamend, 1979 yılında KYB'den ayrıldı. Aynı dönemde KDP'den ayrılan Mahmud Osman'la beraber 1979 yılında da Kürdistan Birleşik Sosyalist Partisini kurdular. Kürdistan Birleşik Sosyalist Partisi kuruluşundan sonra 1981'de yapılan ilk kongrede partinin ismini Irak Kürdistanı Sosyalist Partisi olarak değiştirdi.¹⁹⁴ Irak Kürdistan Sosyalist Partisi (IKSP), fidye karşılığı adam kaçırma suçlamalarına maruz kalmıştır. IKSP, KYB ve Komala karşıtı yapısından dolayı birçok Kürt partisi özellikle KDP ile ittifaka girerek KYB ve Komala karşısında düşmanca bir tutum sergilemiştir.¹⁹⁵

¹⁹¹ Laizer, a.g.e. s.199.

¹⁹² Sabriye Deliceoğlu, a.g.t., s. 38

¹⁹³ Furubjelke, a.g.m. s.34.

¹⁹⁴ Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, s.331.

¹⁹⁵ Izady, a.g.e., s.376.

3.4.Kürdistan Sosyalist Partisi (PASOK)

Büyük Kürdistan ideali ile 1975'te Kerkük'te Kürt entelektüelleri Ahmed Herdi, Şérko Békes ve Azad Mustafa tarafından kuruldu. Silahlı eylemi benimseyen parti İlk kongresinin ardından kendi silahlı kuvvetlerini oluşturarak özellikle de Süleymaniye ve Erbil'deki üniversitelerde kanlı eylemler yaptı. Parti 1988'de Ulusal Demokratik Cephe'ye; aynı yılın Mayıs ayında Ulusal Demokratik Cephe'nin yerini alan Kürdistan Cephesi'ne katıldı. PASOK 1991'deki kongresinde, adını PDSK (Partiya Serxwebuna Kurdistan - Bağımsız Kürdistan Partisi) olarak değiştirerek, KSP ve KHDP'ye katıldı.¹⁹⁶

3.5. Kürdistan Emekçiler Topluluğu (Komala)

1972'de Süleymaniye'de Cafer, Şahab ve Enver adlı üçü kişi tarafından devrimci özelliği olan Komalayı Marxist ü Leninisté Kurdistan adlı bir örgüt kuruldu. Komala Kürt siyasi partilerinin kendi aralarından doğan anlaşmazlıklara tepki olarak doğmuştur. Têyre Sor/ Kızıl Şahinler adlı askeri kanadı özellikle Bağdat'ta birçok suikast gerçekleştirdi¹⁹⁷ Komala, 1975 yılında Barzani liderliğindeki Kürtlerin yenilmesinden sonra Avrupa'daki Kürt öğrenci derneklerinde yer alan KDP sempatanlarıyla çatışma haline girdi.¹⁹⁸

3.6.Kürdistan Halkçı Demokratik Partisi (KHDP)

1979'da KDP Politbüro üyesi ve Barzani'nin dışişleri danışmanı Sami Abdurrahman'ın partiden kendi yandaşlarıyla birlikte ayrılarak Kürdistan Halkçı Demokratik Partisi'ni (KDHP) kurdu. Molla Mustafa Barzani'nin oğlu İdris Barzani ile Sami Abdurrahman arasındaki kişisel iktidar kavgası yüzünden kurulan KHDP 1991'e kadar bağımsız faaliyet yürüttü ise de 1993 yılı ortalarında Sami Abdurrahman ve arkadaşları yeniden KDP'ye katıldı.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Laizer, a.g.e. s.202

¹⁹⁷ Faysal Dağlı, *Birakuji (Kürtlerin İç Savaşı)*, Belge Yayınları, İstanbul, 1994, s.302.

¹⁹⁸ Izady, a.g.e., s.376.

¹⁹⁹ Laizer, a.g.e. s.202-203.

3.7. Irak Komünist Partisi (IKP-Hizbi Şuub’i Kürdistan Seksiyonu)

1934 yılında kurulan Irak Komünist Partisi’nin Kürt halkı arasında kayda değer bir üyesi vardır. Her ne kadar bir Kürt partisi olmasa da Irak Komünist Partisi, Kürtlerden büyük destek görmüştür. 1950 yılında IKP genel sekreterliğinde bulunan Bahaddin Nuri tarafından 1984 yılında Süleymaniye’de Kürdistan teşkilatı kuruldu.²⁰⁰ IKP her ne kadar Kürtlerin yasal olarak tanınmasını desteklese de ana sloganı “Irak için Demokrasi, Kürdistan için tam otonomidir”. IKP “Irak Kürdistan Cephesi”nin üyesidir.²⁰¹

3.8. Kürdistan Komünist Partisi (KKP)

1993 yılında kurulan KKP, IKP’nin bağımsız bir kolu olarak kuruldu ve Kürt bölgesinde kendisine has bağımsız bir siyaset izledi. Her ne kadar Irak Komünist partisinden bağımsız olsa da bu parti ile ittifakını sürdürdü. Sovyetler Birliğinin temel politik değerlerine bağlı kalarak 1992 seçimlerin ardından KDP ya da KYB ile ittifak kurmayı reddetmiştir.²⁰²

3.9. Kürt Devrimci Hizbullahı

Irak’ın İran sınırında etkin olan ve muhafazakâr yapısıyla dikkat çeken Kürt Devrimci Hizbullah’ının liderliğini Ethem Barzani yapmaktadır. Son dönemlerde artan İslamî uyanışın sonuçlarından birisi olarak siyaset sahnesinde yerini alan hareketin liderlerinin ve üyelerinin çoğu Barzani aşiretinin üyesidir.²⁰³

3.10. Irak Kürdistanı İslamî Hareketi (İKİH)

Irak Kürt bölgesinde hem politik hem de askeri kuvvet açısından KDP ve KYB’den sonra üçüncü kuvveti oluşturmaktadır. 1986’da Şeyh Osman Abdülaziz tarafından kurulan bu hareket Sünni özelliğiyle ön plana çıkmaktadır. Hareket Din Alimleri Birliği’nin bazı eski

²⁰⁰ Izady, *a.g.e.*, s.377.

²⁰¹ Furubjelke, *a.g.m.* s.35.

²⁰² Laizer, *a.g.e.* s.201.

²⁰³ İzzeti, *a.g.e.*, s.271.

üyelerini lider kadrosunda barındırmaktadır.²⁰⁴ (Din Alimleri Birliği,1971’de kurulmuş İKİH, 1975’te tasfiye edilmiş fakat 1991 Mart ayaklanmasından altı ay sonra tekrar faaliyetlerine başlamıştır.) Özellikle Ranya gibi Irak-İran sınırı boyunca etkin ve güçlü bir destekçi kitlesine sahip olan hareket, 1992’den ve KYB ile olan çatışmalarından itibaren gelişmeye devam etmektedir.²⁰⁵

3.11. Kürdistan İslamî Birliği

Kuzey Irak’taki ılımlı İslamî bir hareket örneği olan Kürdistan İslamî Birliği, Ocak 2005 seçimlerinde Irak Ulusal Meclisi ve Kürt Yerel Parlamento seçimlerine Kürt Ortak İttifakı çevresinde katıldı fakat Birlik, il genel meclis seçimlerine ise bağımsız bir liste ile katılarak ittifak içine girmemiştir. Seçimlerde büyük başarı gösteren Birlik, Erbil’de 22.523, Süleymaniye’de 75.008 ve Duhok’ta da 35.675 oy alarak toplamda 134.206 oyla, KDP ile KYB’nin ardından üçüncü sırada yer almıştır.²⁰⁶

3.12. Irak Kürdistan İslami Cemiyeti

1986’da Şeyh Osman Abdülaziz tarafından kurulan Irak Kürdistan İslami Hareketi’nin halefi konumunda olan Cemiyet, Irak’ta yapılan her üç seçime de bağımsız bir liste ile katılmıştır. Ocak 2005’te Irak Ulusal Meclisi için yapılan seçimlerde 60.592 oy alarak iki milletvekili çıkarmıştır. Kürt Yerel Parlamento seçiminden ise 85.237 oy alarak yarışı ikinci sırada bitirmiştir. Cemiyet yapılan il genel meclisi seçimlerinde ise ancak dördüncü sırada yer almıştır.²⁰⁷

²⁰⁴ Laizer, a.g.e. s.203.

²⁰⁵ Laizer, a.g.e. s.203.

²⁰⁶ Şükür, a.g.m., s.23.

²⁰⁷ Şükür, a.g.m., s.23.

3.13. Değişim Hareketi (Goran)

2009 Süleymaniye’de KYB’den ayrılan Neşirvan Mustafa liderliğinde kurulan Değişim (Goran) Hareketi 2009 seçimlerinde beklenenin üzerinde bir performans gösteren Goran, salt iç politik ajandayla anılan başarıya ulaşmış, yolsuzluk ve kemikleşmiş aşiret yapısına getirdiği eleştirilerle özellikle Süleymaniye’de oyların yarısını kazanmıştır. İdeolojik temelde KDP ve KYB’ye benzese de yolsuzluk ve aşiretçilik anlayışına getirdiği eleştiri ve aldığı oy ile dikkat çekmektedir.²⁰⁸

3.14. Irak Ulusal Kongresi (IUK)

1992 yılında Viyana’da kurulan IUK Kürtlerin kendi kaderlerini tayin hakkını benimsemiş gerek Arap gerekse Kürt muhalif gruplarından oluşan bir yapıdır. Özellikle kendilerini anti-Saddam olarak niteleyen IUK Batı, koalisyon hükümetleri ve bazı Arap devletleri tarafından parasal ve politik olarak desteklenmiştir. IUK’nin yaklaşık 20 bin kişiden oluşan bir ordusu vardır.²⁰⁹

²⁰⁸ BÜSAM tarafında Şubat 2010’da hazırlanan seçim ön değerlendirmesi ve bilgi notu, Şubat 2010, s.21. ayrıca bkz.: http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/from_our_own_correspondent/8553321.stm

²⁰⁹ Laizer, *a.g.e.* s.204-205

IV. BÖLÜM

IRAK'TA KÜRTLERE TANINAN ANAYASAL HAKLAR

4.1. 1932 KRALLIK DEKLARASYONU

4.1.1. 1932 Irak Krallığı Deklarasyonunu Hazırlayan Faktörler

1930 yılında İngiltere'yle 25 yıllık bir anlaşma imzalayarak bağımsızlığını kazanan Irak, 1932 yılında Milliyetler Cemiyeti'ne katılmıştır. Milletler Cemiyeti'ne katılmasıyla beraber Irak'ta yaşayan Kürtlere ve diğer etnik gruplara yayınlanan deklarasyonla bir takım haklar tanınmış olup bu temel haklar Millet Cemiyeti'nin garantisi altına almıştır.²¹⁰ Yayınlanan bu deklarasyon İngiltere mandasından sonra kurulan Kral Faysal yönetimindeki Irak Krallığı'nda yaşayan etnik gruplara eşit vatandaşlık hakları tanınırken siyasal ve kültürel haklara tam olarak yer verilmemiştir.

İngiltere, 1 Aralık 1918 yılında Süleymaniyeli Şeyh Mahmud Berzenci başta olmak üzere 60 Kürt lideri ile bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşma içinde çelişkiler barındırmaktaydı. Anlaşmaya göre;

- 1- Britanya'nın amacı "Doğu halklarının kurtuluşu... ve bağımsızlıklarının kazanmaları için onlara destek sağlanması..." idi.
- 2- "60 şef, Kürdistan halkının temsilcileri olarak, İngiliz Majesteleri Hükümeti'nden, kendilerinin İngiliz himayesi altına alınmalarını ve Irak'a bağlanmalarını..." talep etmişlerdi.
- 3- "Eğer, İngiliz Majesteleri Hükümeti onlara yardım eder ve himayesi altına alırsa, onlar İngiliz Majesteleri hükümetinin emir ve tavsiyelerine uymayı" kabul ediyorlardı.²¹¹

İngilizlerin Kürtlerle yaptığı bu anlaşmada samimi olmamaları sonucu daha önce başlayan Şeyh Mahmud Hafid (Berzenci) isyanı tekrar başlamış ve diğer aşiretler de

²¹⁰ Şakiré Xidoyé Mihoyan, İki Dünya Savaşı Arasında Irak'ta Kürt Sorunu, Peri Yayınları, İstanbul, 1998, s.91.

²¹¹ McDowall, *Kürtler*, s.81-82.

silahlanmıştır. İngilizler Musul ve Kerkük'teki petrol kaynaklarını kaybetmemek ve bu bölgelerin Türklerin eline geçmemesi için mücadele verdi²¹²

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkmasıyla 10 Ağustos 1920 yılında İtilaf Devletleri'yle Sevr Anlaşması imzalandı. Bu Anlaşmanın 62, 63 ve 64. maddeleri Kürtler için çok büyük önem arz etmekteydi. Şöyle ki; 62. maddede Türkiye'nin güney sınırı belirlenmiş ve sınırın kuzeyinde kalan Kürt yoğunluğa özerklik verilmesi kararı verilmiştir. Anlaşmanın 63. maddesinde Osmanlı Hükümeti'nin kararların kendisine tebliğinden 3 ay içinde kararları yerine getireceği belirtilmiştir. Anlaşmanın en önemli maddesi olan 64. maddede sözü edilen bölgedeki Kürt yoğunluğu eğer bağımsızlık isteklerini kanıtlarlarsa Türkiye'nin bunun kabul etmesi gerektiğini belirtmektedir.²¹³ 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti ile İtilaf Devletleri arasında Lozan Anlaşması imzalanınca Sevr Antlaşması hükümsüz hale gelmiştir.

1919'da Kürtler Şeyh Mahmud Berzenci yönetiminde bir Kürdistan Krallığı kurdular. İngilizler Berzenci'ye 1931 yılına kadar destek verdiler. Bu tarihten sonra İngilizler Şeyh Mahmuda olan desteklerini bitirdiler. Bu ayrılıktan sonra İngilizler Şeyh Mahmud taraftarlarına büyük öfke duyuyor ve onun takipçilerine göz açtırmıyorlardı. Aynı dönemde Kürtler arasında Molla Mustafa Barzani yeni bir direniş lideri olarak ortaya çıkıyordu.²¹⁴ Barzani'nin İngilizler ve Irak Krallığı'yla başlayan mücadelesi 1932 yılına kadar çatışmalarla devam etti. Bu çatışmalar sonucu Barzani ailesi Türkiye'de Şemdinli'ye iltica etti. 1930 yılında İngiltere'yle 25 yıllık bir anlaşma imzalayan Irak Krallığı 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne girdi. Irak Krallığı, Milletler Cemiyeti'ne başvurusundan önce bir deklarasyon yayınlayarak Krallıkta yaşayan etnik gruplara verilecek haklar ve Irak Krallığının Uluslararası İlişkilerini düzenliyordu.

4.1.2. 1932 Irak Krallığı Deklarasyonu Muhtevası

İki bölüm ve 16 maddeden oluşan deklârasyon, Irak Başbakanı Nuri Said tarafından imzalanmıştır.²¹⁵ Deklarasyonun ilk bölümünde Irak Krallığı'nda yaşayan etnik gruplara

²¹² Barzani, a.g.e., s.18.

²¹³ Barzani, a.g.e., s.18.

²¹⁴ Barzani, a.g.e., s22.

²¹⁵ http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/TemelBelgeler/201199_ Irak%20krallı% c4%9e1%20deklarasyonu%20-%201932.doc

verilecek temel haklardan bahsedilirken ikinci bölüm ise Irak Krallığının uluslararası ilişkilerini düzenlemektedir.

On maddeden oluşup birinci bölümün ilk maddesinde; “Bu bölümde ifade edilen taahhütler Irak’ın temel kanunları olarak kabul edilmiştir ve hiçbir kanun, tüzük ve resmi hareket bu maddelerle çelişemez veya bunlara karşı olamaz, hiçbir kanun, tüzük ve resmi hareket şimdi veya ilerde bunların üstüne geçemez” ifadesiyle yapılacak olan kanun, tüzük ve diğer hukuki çalışmaların çerçevesi çizilmiştir. İnsan haklarının evrensel niteliği olan ve hiçbir ayırım yapılmaksızın insanların hak ve hürriyetlerin korunması niteliği deklârasyonun ana özelliğidir.²¹⁶

Aslında bu madde, her ne kadar bir Krallık da olsa Irak’ın bir hukuk devletine dönüşmesi yolunda önemli bir maddedir. İngiliz hukuk geleneğinde, hükümdar hukukun kaynağı olarak görülür ve “her şey ondan gelir ve ona aittir.”²¹⁷ 1215 yılında Magna Carta’yla birlikte hukuk devletine adım atılmaya başlanmıştır.

Deklarasyonun 2. maddesinin ilk bölümünde doğum, milliyet, dil, ırk ve din ayrımı olmaksızın Irak’ta yaşayan bütün insanların hayat ve hürriyetlerinin korunması taahhüt edilmektedir. İkinci bölümünde ise “Irak’ta yaşayan bütün insanlar, kamu düzeni ve genel ahlaka aykırı düşmemeleri şartıyla, yalnız veya grup halinde, benimsedikleri herhangi bir inanç, din veya felsefeye ibadet etme hakkına sahiptir” hükmü yer almaktadır. Bu anlayış Anglo-Sakson düşüncesinin fikir adamlarından John Locke’un belirttiği üzere “insanlar belirli bir dine veya mezhebe bağlanmakla tabii haklarından vazgeçmiş olmazlar.”²¹⁸ Bu şekliyle temel bir hak olan inanç ve ibadet özgürlüğü de teminat altına alınmaktadır.

Deklarasyonun 3. Maddesi Osmanlı tebaasında bulunan vatandaşların durumunu kapsamakta olup, bu maddeyle yeni kurulmuş olan Irak Krallığı sınırları dâhilinde bulunan Osmanlı tebaası Irak vatandaşı olarak kabul edilmiştir. Madde “Irak’ta 6 Ağustos 1924’te yaşamlarını sürdürmekte olan Osmanlı tebaası, bu tarihte, Lozan Barış Anlaşması’nın 30. maddesi²¹⁹ ve 9 Ekim 1924 tarihli Irak Vatandaşlık Kanunu’nun koyduğu şartlara bağlı olarak

²¹⁶ İnsan hakların evrensel niteliği için bkz. Şeref Ünal, *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997 s.35.

²¹⁷ A.V. Dicey, *Rule of Law: Its Nature and General applications in Introduction to the Study of the Law Constitution*, London, Macmillan 1959. Çev. A. Rıza ÇOBAN.

²¹⁸ Locke, *A Letter Concerning Toleration*, Great Books of the Western World, Vol 35, 1952, s.5.

²¹⁹ *Düstur*: Üçüncü Tertip. Cilt 5: 11 Ağustos 1339 - 19 Teşrinvevvel 1340. s.13-357

Osmanlı vatandaşlığından çıkararak Irak vatandaşlığını kazanmış addedileceklerdir.” Zaten Lozan Antlaşması’nın 30. maddesine göre Türkiye den ayrılan topraklarda kalan kişiler ayrılan bölgede kurulan veya var olan devletin vatandaşlığına geçer ibaresi yer almıştır.²²⁰

4. madde anayasal bir eşitliği barındıran bir madde olup 5 ayrı kısımdan oluşmaktadır. Bu madde ile hangi ırk, dil ve dinden olursa olsun Irak vatandaşlarının eşit ve aynı haklara sahip olduğu belirtilmiştir. Hukuksal bir kavram olarak “Hak” normu Alman hukukçu Rodolf von Jhering’nin menfaat teorisinde belirttiği üzere hakkın amacı kişinin menfaatini korumak olup bu menfaat sadece maddi anlamda olmayıp manevi anlamdadır.²²¹ Bu yönüyle 4. maddede şunlar ifade edilmektedir.

1. Bütün Irak vatandaşları kanun önünde eşit olacaklardır. Irk, dil ve din ayrımı olmadan aynı medeni ve siyasi haklardan faydalanabileceklerdir.²²²

2. Seçim sistemi Irak’taki bütün ırk, dil ve din azınlıklarının eşit olarak temsil edilebilmelerini garanti edecektir.

3. Irk, dil ve din farklılıkları hiçbir Irak vatandaşının medeni ve siyasi haklarını (kamu görevleri alma, fonksiyonlar ve ödüllendirme, mesleki ve endüstriyel faaliyetler) engelleyemez.

4. Herhangi bir Iraklının herhangi bir dille serbestçe özel görüşmelerde bulunmasına, ticari, dini ve her türlü basın yayın faaliyetlerine ve genel toplantılar yapmasına sınırlama getirilemez.

5. Arapçanın Irak hükümetinin resmi dili olması ve Irak hükümetinin yaptığı özel düzenlemelere aykırı olmamak suretiyle, bu deklarasyonun 9. maddesinde ifade edilen Kürtçe ve Türkçenin kullanımı ile ilgili olarak ana dili resmi dilin dışında olan bütün Irak vatandaşlarına mahkemelerde kendi dillerini yazılı ve sözlü olarak kullanabilmelerine gerekli imkanlar sağlanır.

Deklarasyonun 5. maddesi Irak’taki milliyetlerin kanun ve diğer pratiklerdeki eşitliğine vurgu yapmakta olup bunlar güvence altına alınmaktadır. Madde “İrk, din ve dil azınlıklarına mensup Irak’taki milliyetler kanun önünde ve pratikte diğer Irak milliyetleri ile aynı emniyet

²²⁰ *Düstur*: Üçüncü Tertip. Cilt 5: 11 Ağustos 1339-19 Teşrinevvel 1340, s.13-357

²²¹ K. Olivercrona, *Laws as Fact*, Steve and Sons Publishers, London, 1971, s. 152.

²²² Ünal, a.g.e. s.35.

ve davranışa layıktırlar. Özellikle kendi kazançlarını idame etme, idare ve kontrol etme veya gelecekte kendi dillerini kullanıp kendi dinlerinin gereğini icra edebilecekleri, hayır, dini ve sosyal statüler, okullar veya diğer eğitim kurumları kurma hakları vardır” denilmektedir.

Müslüman olmayan azınlıkların hukukuna ilişkin olarak düzenlenen 6. madde “Irak hükümeti, Müslüman olmayan azınlıkların şahıs hakları ve aile hukuku konularındaki problemlerinin, bu azınlıkların bağlı buldukları toplulukların gelenekleri uyarınca çözümlenebilmesine uygun tedbirleri almayı taahhüt eder” hükmüyle gayrimüslimlere şahıs ve aile hukuku konularındaki sorunları kendi geleneklerine göre çözme yolunu açık bırakılırken diğer taraftan Irak Hükümeti’ne bu tedbirlerin ne suretle uygulandığı hususunda Milletler Cemiyeti Konseyi’ni bilgilendirme yükümlülüğü getirilmiştir.

7. Madde üç kısımdan oluşmaktadır: Birinci kısımda Irak hükümeti Irak’ta mevcut dini azınlık cemaatlerine ait kiliselerin, sinagogların, mezarlıkların ve diğer dini kuruluşların hayır ve vakıf müesseselerini, kuruluşlarını garanti ettiğini belirtmektedir.

İkinci kısımda birinci kısım ile bağlantılı olarak: Bu toplulukların her birine önemli yönetim merkezlerinde hayır kurumlarını ve vakıf müesseselerini idare etmek üzere kurullar oluşturma hakkı tanınmıştır. Bu kurullar, buralar için gelir temin etmeye, cemaatin gelenekleri doğrultusunda vakfın istediği harcamalarda bulunmaya yetkilidirler. Bu topluluklar ayrıca kanunlara uygun olarak yetimlerin mallarına nezaret etmeye yetkili kılınmışlardır. Yukarıda belirtilen kurulların hükümetin kontrolü altında olacağı ifade edilmektedir.

Üçüncü kısımda ise Irak hükümeti yeni dini ve hayır müesseselerinin kurulmasına ve mevcut olanlara gerekli ek tesislerin yapılmasını reddetmeyeceğini taahhüt ederek, gayrimüslimlerin vakıf ve ibadethane kurmalarını da devlet garantisi altına almıştır.

Deklarasyonun 8. ve 9. maddeleri Irak’ta yaşayan değişik etnik grupların anadilde eğitim ve diğer haklarını içermektedir. Her ne kadar Irak Krallığı’nın resmi dili Arapça olsa da deklarasyonun bu maddeleriyle farklı bir etnik grubun çoğunlukta olduğu bir bölgede o etnik grubun anadili güvence altına alınmıştır. Bu iki madde özellikle Kürtlerin yoğun olduğu bölgelerde Kürtçenin resmi dil olarak kullanılmasını garanti altına almıştır. 8. Madde uyarınca:

1. Ana dili resmi lisan olmayan Irak vatandaşlarının belli bir nispette olduğu şehir ve ilçelerdeki eğitim düzeni içerisinde Irak hükümeti bu toplulukların çocuklarına ilkokullarda

kendi dillerinde eğitim görebilmeleri imkânını sağlar; bu imkân sağlama Irak hükümetinin mezkûr okullarda Arapçayı mecburi dil tutmasına mani teşkil etmez.

2. Irk, din ve dil azınlıklarına mensup Irak vatandaşlarının belirli nispette bulunduğu şehir ve ilçelerde bu azınlıkların, devletin, belediyenin veya diğer bütçelerin eğitim, dini veya hayır maksatlı fonlarında toplanan miktardan eşit bir şekilde faydalanabilmelerini garanti edecektir.

9. maddeye göre ise;

1. Irak, Musul, Erbil, Kerkük ve Süleymaniye vilayetlerindeki nüfusun büyük çoğunluğunu Kürt ırkının teşkil ettiği kazalarda resmi dilin Arapça ile birlikte Kürtçe olmasını garanti eder. Bununla birlikte nüfusun çoğunluğunu Türkmen ırkından olduğu Kerkük livasına bağlı Kifri ve Kerkük kazalarında, resmi dil Arapçayla birlikte Kürtçe veya Türkçe olacaktır.

2. Irak mezkur vilayetlerinde makul bir miktar istisnalar hariç olmak üzere devlet memurlarının her ihtimale karşılık yeterince Kürtçe veya Türkçe bileceklerini garanti eder.

3. Her ne kadar işbu kazalarda memurların seçiminde ölçü Irak'ın diğer taraflarında olduğu gibi ırktan ziyade liyakat ve dil bilgisi olacak ise de, Irak, memurların şimdiye kadar olduğu gibi mümkün olduğu kadar mezkûr vilayetlerdeki Iraklılardan seçileceğini de taahhüt eder.

Türkmen ve Kürtlerin yoğunlukta bulunduğu bölgelere atanacak memurların Kürtçe ve Türkçe bilecek olması yerinden yönetim anlayışı bakımından önem teşkil etmektedir. Irk, din veya dil azınlıklarına ait bu deklârasyonda yer alan maddelerdeki taahhütler uluslararası yükümlülüklerdir ve Milletler Cemiyeti'nin garantisi altında olacaktır. Bunlar, Milletler Cemiyeti Konseyi'nin çoğunluğunun muvafakati olmaksızın değiştirilmeyecektir.

Konseyde temsil edilen Milletler Cemiyeti temsilcilerinden herhangi bir üye Konseyin dikkatini herhangi bir kural ihlali veya bu taahhütlerin herhangi birinin ihlali tehlikesine çekebilir; bunun üzerine Konsey tedbirler alır ve bu durumlara müessir ve uygun direktifler verir.

Irak ile Konsey'de temsil edilen herhangi bir Milletler Cemiyeti üyesi arasında, bu maddelerin dışında veya bir hukuk meselesi olarak ortaya çıkan herhangi bir görüş farklılığı,

Milletler Cemiyeti Sözcümesi'nin 14. maddesi mucibince uluslararası karakterde bir anlaşmazlık olarak değeriendirilebilecektir. Taraflardan birinin talebi durumunda bu şekilde herhangi bir anlaşmazlık Daimi Uluslararası Mahkemeye havale edilecektir. Buranın kararı nihaidir ve Milletler Cemiyeti sözcümesinin 13. Maddesi mucibince aynı derecede kuvvetli ve yaptırım gücüne sahiptir.

Deklarasyonun 10. Maddesi bu deklarısyonun hangi amaç ve şartlarda hazırlandığının bir resmidir. Bu madde ve 14. maddeyle aslında deklarısyonun Irak Krallığı'nın istemi dışında hazırlandığı ve manda yönetiminin bir zorlaması olduğu görülmektedir. Bu nedenledir ki her ne kadar demokratik bir "hak" normu olsa da 1933 yılında Kral Faysal'ın ölümünden sonra ülkede etnik ve dini çatışmalar baş göstermiştir.

Deklarasyonun ikinci bölümü Uluslararası Hukuk kapsamında değeriendirilebilecek hükümler içermekte olup, esas itibarıyla Irak Krallığı'nın Milletler Cemiyeti'yle ilgili yürüteceği ilişkileri düzenlemektedir. İkinci bölüm 6 maddeden oluşmaktadır.

"1. Karşılıklı olarak, Irak'ın Milletler Cemiyeti üyeliğine giriş tarihini takip eden on yıl müddetince, Irak Milletler Cemiyeti üyelerine, en fazla itibara şayan ülke muamelesi yapmayı taahhüt eder.

Bununla beraber, Milletler Cemiyeti'nin herhangi bir üyesinin aldığı kararlar veya yukarıda bahsedilen tarihte yürürlükte olan ya da takip eden paragrafta tasarlanan zaman sürecinde alınan kararlar, Irak ve Milletler Cemiyeti üyesi arasındaki ticari dengeyi Irak'a zarar vermeyecek şekilde bozucu olursa ve Irak'ın başlıca mallarını ciddi şekilde etkilerse, özel durumu sebebi ile dengenin düzeltilmesi için Irak, Milletler Cemiyeti'ne hemen müzakere açmak için talepte bulunma hakkına sahip olacaktır. Müracaatı takip eden üç ay içinde görüşmelerde herhangi bir anlaşmaya ulaşılmazsa, Irak ve aynı şekilde ihtilafli olduğu Milletler Cemiyeti üyesi ülke, yukarıda alt paragrafta ifade edilen mesuliyetlerden kendisini muaf kabul ettiğini beyan eder.

2. Birinci maddenin birinci paragrafında ifade edilen taahhütler, Irak tarafından sınır komşusu bir ülkeye karşı sınır trafiğini kolaylaştırmak maksadıyla uyum sağlama durumunda veya gümrük birliği için Irak'ın anlaşması halinde doğabilecek avantajlara tatbik edilmez. Bu taahhütler, Türkiye'nin veya 1914'te Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya'daki topraklarında var

olan herhangi bir ülkenin ürünü olan mallar için Irak'ın sağladığı özel gümrük avantajlarını da kapsamaz.

Iraklılara veya yabancılara değişmez bir hukuk sistemi sunulacaktır. Bu sistem, Irak vatandaşlarının ve yabancının haklarını tam olarak kullanabilmeleri ve korumalarını sağlayabilecek yaptırım gücüne sahip olacaktır.

Halen yürürlükte olan ve Mandater güçler ile Irak arasında 4 Mart 1931 tarihinde imzalanan anlaşmanın 2, 3 ve 4. maddelerine dayanan hukuk sistemi, Irak'ın Milletler Cemiyeti üyeliğine girişinden itibaren 10 yıllık bir süre içinde değiştirilmeden kalacaktır.

Mezkur anlaşmanın ikinci maddesinde yer alan yabancı hukukçuların görevlendirilmesi için ayrılmış yerlere tayinleri, Irak hükümeti tarafından yapılacaktır. Bu görevlere tayin edilecek hukukçular olacaktır; bunlar hiçbir millet ayrımı güdülmeden seçilmiş ve yeterli vasıflara haiz olmalıdır.

Irak, kendi inisiyatifi ile veya Irak adına Mandater güçlerin akdettikleri, kendisinin taraf olduğu bütün genel veya özel uluslararası anlaşmalar ve mukaveleler ile bağlı kabul etmektedir. Tenkit etme hakkı saklı kalmak üzere bu tip anlaşmalar ve hükümler Irak tarafından yürürlükte oldukları müddet zarfında uygulanacaktır.

Irak, 15 Eylül 1925 tarihli Milletler Cemiyeti Konseyi'nin kararlarını dikkate alınacaktır. Buna göre;

1. Irak, şahısların, grupların veya tüzel kişiliklerin bütün haklarını, manda rejiminin bitiminden evvel her ne suretle ortaya çıkmış olursa olsun, koruyacağını ilan eder.

2. Irak, manda döneminde mandater güçlerin kendisi adına kabul ettikleri bütün mali yükümlülükleri her halükarda yerine getireceği ve kabul edeceğini taahhüt eder.

Irak kamu düzeni ve genel ahlakın korunmasındaki temel ölçüler çerçevesinde, sınırları dahilinde vicdan, dini ibadet ve bütün inançların eğitim ve tıbbi faaliyetlerini ifa etme hürriyetlerini, bu misyonlar veya üyeleri hangi milletlerden olursa olsunlar garanti etmeyi taahhüt eder.

Bu kısımdaki şart uluslararası yükümlülüklerle aittir. Milletler Cemiyeti'nin herhangi bir üyesi, bu şartlara uymayan bir hususu Konsey'in dikkatine sunabilir. Irak ile Milletler Cemiyeti

Konseyi arasında yapılacak bir anlaşma çoğunluk oyuyla kabul edilmedikçe bu hususlarda bir değişiklik yapılmaz.

Bu şartların tatbikatı konusunda Irak ile Konsey'de temsil edilen her hangi bir Milletler Cemiyeti üyesi arasında ortaya çıkacak her hangi bir görüş farklılığı, bir üyenin müracaatı ile Daimi Uluslararası Hukuk Mahkemesi'nin kararına sunulur. ²²³

4.1.3. 1932 Irak Krallığı Deklarasyonu ile Kürtlerin Kazandığı Haklar

1932 Deklarasyonu ile birlikte Kürtlere yalnızca anadile ilişkin haklar tanınmıştır. Deklarasyonun ilk bölümünde Irak'taki farklı etnik yapılar için ortak anayasal haklar belirtilmiştir. Bu haklar her Irak vatandaşının sahip olacağı evrensel haklardır.

Deklarasyonun Kürtlere getirdiği yegane ayrıcalık ise yoğunlukta olduğu bölgelerde Kürtçenin resmi dil olarak tanınması olmuştur. Kürtçenin Kürtlerin yoğun olduğu yerlerde eğitim dili olması ve devlet dairelerinde Arapçanın yanında Kürtçenin kullanılması şüphesiz Irak Kürtleri için ilk Anayasal başarı olarak görülebilir.

Söz konusu deklarasyon Milletler Cemiyeti'nin garantisi altına alınmıştır. Bu deklarasyon Kürtlere belirli Anayasal haklar vermiş olsa da hem Kürtlerin Sevr'den kalma beklentilerinin sürmesi hem de Kral Faysal'ın deklarasyonu pratiğe geçirmemesi, bununla birlikte 1933 yılında Barzani'nin Türkiye'deki sürgününden dönmesi Irak'ta Kürtlerin mücadelesinin kaldığı yerden devam etmesi sonucunu doğurmuştur.

4.2. KÜRDİSTAN BÖLGESİ İÇİN 1974 TARİHLİ ÖZERKLİK YASASI

1974 yılında Saddam Hüseyin ile Mustafa Barzani arasında varılan anlaşmayla Kürtler için Erbil merkez olmak üzere Özerklik yasa²²⁴ çıkartıldı. Bu yasa ile Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Erbil, Süleymaniye ve Duhok kentleri özerklik kapsamına alınmış ve yönetimi Kürtlere bırakılmıştır. Yasa özerkliğin sınır ve şekillerini ayrıntılı olarak belirtmektedir.

²²³ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

²²⁴ McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, s.448.

4.2.1. Özerklik Yasasını Hazırlayan Faktörler

1970 yılında Irak'taki yeni Baas hükümetinin kendisine olan güvensizliğinden dolayı KDP ile Kürtlerin temel taleplerini yansıtan bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma çeşitli sebeplerle uygulanamadı.²²⁵

1969 Ocak ortasında İran Şahı'nın Bahreyn adası üzerinde hakları bulunduğunu yeniden iddia etmesi İran ile Irak arasında gerginliğin başlamasına neden oldu.²²⁶ Bundan sonra Kürt sorunu bu üçgende şekillenecekti. Nitekim İran'la süren gerginlikten dolayı hem Saddam Hüseyin hem de Devrim Konseyi Başkanı Ahmed Hasan El Bakr, içerideki Kürt sorununa bir çözüm arayışına girdiler. Devrim Konseyi üyeleri Ammaş, Murtaza Hadisi, İzzet Mustafa, Sadun Gaydan, Abdullah Selum Samurai, Saddam Hüseyin'in başkanlığında bir toplantı yaparak üç temel sorun üzerine çalıştılar. Bunlar; Kürtlerin ulusal hakları, Kürdistan sınırlarının belirlenmesi ve İran'la ilişkiler olmuştur.²²⁷

Bununla birlikte başta Saddam Hüseyin olmak üzere Baas rejimi, devrim sonrası konumlarını güçlendirmedikçe ve Kürtleri kesin bir yenilgiye uğratmadıkça onlarla savaşmayı aptallık olarak görüyorlardı.²²⁸ Şüphesiz Irak Devleti Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından ve sonrasında İngiliz mandasında kurulan Irak Krallığı'ndan beri silahlı mücadelesini sürdüren Kürtler üzerinde kesin hâkimiyet sağlayamadı. 1968 devrimiyle Irak'ta Arif dönemine son veren yeni Baas Rejimi farklı etnik yapılardan oluşan Irak'ta siyasi konumunu güçlendirmek zorundaydı. Kendisinden önceki rejimlerin Kürt sorunu hakkındaki başarısızlığı genç rejim için yeni bir yöntem başvurusunun başlıca sebebi oldu. Fakat bu tamamen stratejik bir hamleydi. Demokratik kaygılarla atılmayan bu adımlardan sonra Kürtler Irak merkezi hükümeti arasındaki çatışmalar nihayetlendirmediler.

Temsilciler arasında yapılan ikili görüşmelerden sonra Saddam Hüseyin, Molla Mustafa Barzani ile bizzat görüştü ve birkaç boş kağıt bırakarak taleplerini yazmasını istedi. Saddam'ın ısrarı sonucu 11 Mart deklarasyonu ortaya çıktı²²⁹

²²⁵ McDowall, a.g.e., s.431.

²²⁶ Kutschera, a.g.e., s.316.

²²⁷ Kutschera, a.g.e., s.323.

²²⁸ McDowall, *Kürtler*, s.86.

²²⁹ McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, s.437.

4.2.2. Özerkliğin Kurulması ve Tanımlanması

1974 Özerklik yasası, kurulacak özerk bölgenin yasadaki isminin “bölge” sıfatı ile nitelendirileceğini hükme bağlamıştır. Bölge tanımı, “nüfusun çoğunluğunu Kürtlerin teşkil ettiği yer” şeklinde yapılmış ve genel nüfus sayımı, bölgenin sınırlanmasının 11 Mart Manifestosu²³⁰ uyarınca gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Genel sayımın yapılacağı yerlerdeki mutlak nüfus çoğunluğunun hangi millete ait olduğu konusu 1957 genel sayımı (1957 sayımlarına göre Irak nüfusu altı buçuk milyon olup bunun %80’i Arap’tır. Arap nüfusu 5.180.962 kişi olup Kürtler ise 1.047.774 kişidir. Diğer azınlıklar 236.806 kişidir.)²³¹ kayıtları esas alınarak halledilecektir.” Yasanın bu maddesiyle kanun koyucu, yasanın çıkmasından sonra oluşabilecek nüfus hareketliliğinin önüne geçmeyi planlamıştır.

Özerklik yasasında bölgenin Irak’ın bir parçası ve bölge halkının da Irak halkının ayrılmaz bir parçası olduğu ifade edilmiştir.

Erbil’in bölgesel yönetiminin idari başkenti olarak kabul eden yasa, bununla birlikte bu bölgede özerkliğe ait kurumlar Irak Cumhuriyeti’nin idari kurumlarının bir parçasını teşkil ettiği belirtilmiştir. Özerk bölgenin Irak Cumhuriyeti’nin hukuki, siyasi ve iktisadi birliği çerçevesinde özerkliği haiz olan anonim bir idari birim olacağı ve idari taksimatın valiler yasası hükümlerine uygun olarak yönetileceği hükme bağlanmıştır.²³²

4.2.3. Özerklik Yasasında Resmi Dil Sorunu

Özerklik yasasına göre, özerkliğin kapsadığı bölgelerde Arapçanın yanında Kürtçe resmi dil olarak kabul edilmekte ve Kürt dili²³³ bölgedeki Kürtler için eğitim dili²³⁴ olarak tanınmaktadır. Bununla birlikte Arapça öğretimi tüm eğitim kurumları ve aşamalarında zorunlu olacaktır. Yasa koyucu özerk bölgede yaşayan vatandaşlarına anadilde eğitim hakkı verirken

²³⁰ 11 Mart Manifestosu 11 Mart 1970 tarihinde Baas Partisi’nden Saddam Hüseyin’in başkanlık ettiği bir heyetle Mustafa Barzani’nin görevlendirdiği ve Mahmud Osman’ın başkanlık ettiği heyet arasında imzalanan 15 maddelik bir antlaşmadır. Ahmet Özer, *Beş Büyük Kavşakta Kürtler ve Türkler*, Hemen Kitap Sis Yayınları, İstanbul, 2010, s.346.

²³¹ Barzani, a.g.e., s.302.

²³² http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/TemelBelgeler/201199_1974tarhve33sayılıyasası.doc

²³³ Kürtçe dil haritaları için bkz. McDowall, a.g.e., s. XIX.

²³⁴ Yasa kapsamında Kürtçenin kullanım aşamaları için bkz. Barzani, a.g.e., s.314.

ülkenin ortak dili olan Arapçanın öğrenimini zorunlu tutarak ortak bir payda da buluşulmasını hedeflemiştir.

Yasa koyucular, bölgedeki Kürt nüfusunun eğitim haklarına yasal güvence sağlarken bununla birlikte özerk bölgede yaşayan Araplar için de tedbir alınmıştır. Bölgede yaşayan Araplar için Arapça eğitim veren okulların açılması ancak diğer taraftan bu okullarda Kürtçenin zorunlu ders olması uygun görülmüştür. Böylece Kürt bölgesinde yaşayan Arapların kültürel hakları korunurken, Kürtçenin de Araplar için zorunlu olması, yasanın toplumların birbirlerine adaptasyonuna önem verdiğini göstermektedir.

Özerklik yasası dilli ne olursa olsun tüm Iraklılara istediği eğitim kurumunu seçme hakkını tanımıştır. Bununla birlikte bu eğitim kurumlarının Irak devletin genel eğitim sistemine tabi olacakları kararlaştırılmıştır. Bu maddeyle eğitimde çok başlılık olmasının önüne geçilmesi hedeflenmiştir.²³⁵

4.2.4. Özerklik Yasasında Azınlık Hakları

Uluslararası hukuk tarafından hakları garanti altına alınan azınlıklar kendi dil, din ve kültürlerini koruma ve geliştirme haklarına sahip olması ön görülmüştür. Bu nedenle Kanun koyucu Özerk Kürt bölgesinde yaşayan Arap ve diğer azınlıkların kamusal hak ve hürriyetlerini yasal güvence altına alarak, oluşabilecek olumsuz durumların önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Özerlik idaresinde bulunan Arap vatandaşları ve azınlıkların²³⁶ hak ve özgürlükleri Anayasa hükümleri ve ilgili yasa ve kararlarca güvence altına alınırken, Özerklik yönetiminin bu yasa ve kararları uygulama görevi verilmiştir. Ayrıca Arap milliyetinden olanların ve azınlıkların nüfus oranlarına göre özerkliğin tüm müesseselerinde temsil edilmesi yasal güvence altına alınmıştır.²³⁷

²³⁵ http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/TemelBelgeler/201199_1974tarhve33sayılıyasası.doc

²³⁶ 1957 nüfus sayımında azınlık nüfusu için bkz. Barzani, a.g.e., s.302.

²³⁷ http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/TemelBelgeler/201199_1974tarhve33sayılıyasası.doc

4.2.5. Özerklik Yasasında Yargı Sistemi

Özerklik yasasında Yargı erkinin bağımsızlığı ilkesi kabul edilmekle birlikte, özerk yönetim sınırları içerisinde geçerli olan bölgesel yargı Irak Cumhuriyeti'nin yargı sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmiştir. Yargılama makamları, daha açık bir deyişle hakimler, yürütme organına karşı bağımsız olmalıdır.²³⁸ Çünkü bağımsız olmazsa maddi ve manevi baskı ilk olarak yürütme organından gelir.²³⁹ Yargı bağımsızlığı, toplumsal barış ve adalet için vazgeçilmez bir kural olduğu gibi devleti de ayakta tutan önemli etkenlerden biridir. Bu yüzden federal yönetimin toplumsal barışı sağlamanın önemli yollarından biriside bağımsız bir yargıdan geçmekteydi.

4.2.6. Özerklik Yasasında Mali Hükümler

Özerklik yasası, Özerk Bölge'yi, Irak'ın mali birliği içinde bağımsız bir mali birim olarak kabul etmiştir. Bölgeye özel bir bütçe verilmesi kararlaştırılmıştır. Bölge bütçesinin hazırlanması ve yapılması sırasında konsolide devlet bütçesinin hazırlanmasında ve yapılmasında kullanılan kural ve ilkelerin geçerli olması kararlaştırılmıştır. Bölgenin mali denetimi Kontrol ve Mali Denetim Yüksek Kuruluna verilerek denetim altına alınmıştır.²⁴⁰

Kanun koyucu özerk bölgeye ayrı bir bütçe vererek özerk bölgenin merkeze olan maddi bağımlılığından kurtarmıştır. Bu şekilde özerk yönetim kendi yönetim bölgesinde daha kolay ve bağımsız olarak hareket etme imkanına sahip olacak ve buna göre bağımsız politikalar geliştirebilecektir.

4.2.7. Özerklik Yasasında Özerk Kurumlar

4.2.7.1. Yasama

Özerklik yasası, Özerk Bölge'nin yasama kurumunu da yasal güvenceye almış ve oluşumu, örgütlenmesi ile faaliyet şeklinin kanunla belirlenmesine karar vermiştir. Yasanın 10,

²³⁸ http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/TemelBelgeler/201199_1974tarhve33sayılıyasası.doc

²³⁹ Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi*, Alkım Kitabevi, İstanbul, 2007. s.541.

²⁴⁰ http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/TemelBelgeler/201199_1974tarhve33sayılıyasası.doc

11 ve 12. maddeleri yasama kurulunun görev ve yetkilerini belirlemiştir. Buna göre yasamamın görevleri;²⁴¹

“a) Kendi iç tüzüğünü hazırlamak.

b) Bölgenin kalkınması ve devletin genel siyaseti çerçevesinde yerel nitelikli sosyal, kültürel, yapısal ve ekonomik konulara ilişkin gerekli kuralları koymak.

c) Bölge vatandaşlarının milli kültürleri ile milli nitelik ve geleneklerinin geliştirilmesine ilişkin kurallar koymak.

d) İlgili merkezi otoritelerle gerekli danışmalarda bulunduktan sonra, yarı resmi yerel kurumlar, kuruluşlar ve yönetsel makamlarla ilgili işleyiş kuralları getirmek.

e) Ekonomik ve toplumsal konular ile sağlığa eğitime ve gelişmeye ait konularda İcra Kurulu tarafından hazırlanan ayrıntılı planlara ilişkin projelerin onaylanması ve devletin genel merkezi planlama gereklerine ve bunların önkoşullarına uygun olarak uygulamaya geçilmesini gözetmek.

f) Bölgenin özel bütçe teklifini hazırlamak.

g) Kontrol ve Mali Denetim Yüksek Kurulu'nun denetiminden geçtikten sonra onay ve yasamaya, sunulduktan sonra kesin hesap kabulünü yapmak.

h) Devletin yasaları ve kalkınma planlarıyla çelişmemek koşuluyla, bölgenin özel bütçesine tahsis edilen miktarlar ve amaçlanan hedefler dahilinde bu özel bütçe üzerinde değişiklik yapabilmek.

i) Uzmanlık alanlarına giren konularda İcra Kurulu üyeleriyle tartışmak.

j) İcra Kurulu'ndan veya bu kurulun bir ya da birden fazla üyesinden güvenoyunu geri çekebilmek. Bu işlem, Yasama Kurulu üyelerinin çoğunluğunun katılımıyla yerine getirilebilecektir. Yasa koyucu Özerk Bölgenin yasama kurulunun hudutlarını çizerek Anayasal bir sınır ortaya koymuştur.”

²⁴¹http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/TemelBelgeler/201199_1974tarhve33sayılıyasası.doc

Kanun koyucu özerk bir yapıya sahip olan Irak Kürdistan bölgesinde “İdari” bir yerinde yönetim yerin “Siyasal” bir yerinde yönetim biçimi belirlemiştir. İdari yerinde yönetimlerde merkezi yönetiminin yetki devri söz konusu olmayıp, yerel düzeyde kamu hizmetlerin yürütülmesi için merkezi yönetimin kendisinden daha az yetkili kamu tüzel kişiliğine sahip kamu kurumlarına sınırlı yetki verilmesidir. Bu sistemde yargı ve yasama erki görevi verilmemiştir. Bununla birlikte Siyasal yerinde yönetimlerde, merkezi otorite başta yürütme erki olmak üzere, yasama ve yargı erklerinin de özerk bölge yönetimine devreder ve kendi içinde bağımsız bir yapı olmasına rağmen uluslararası ilişkilerde merkezi otoriteye bağlıdır.²⁴² 1974 özerklik yasası “Siyasal” bir yerinde yönetim şekli olduğundan dolayı özer yönetimin kendi bölgesel yasalarını hazırlama yetkisi vermişti. Kanun koyucu özerk yönetiminin kendi iç tüzüğünü hazırlayarak kendi bölgesel ve sosyal şartlarına uygun kurallar belirleme imkânı vermiştir. Bu şekilde zaten farklı etnik ve sosyal yapıları içinde barındıran ülkede Kürt bölgesinin kendisine uygun kurallar koymasına imkân sağlanmıştır. Ayrıca hem kültürel hem de ekonomik olarak Irak’ın diğer bölgelerinden ayrılan Kürt bölgesinin kültürel ve ekonomik gelişimine kendisinin belirlediği politikalarla geliştirme imkanına sahip olacaktı.

4.2.7.2. İcra Kurulu

1974 Özerklik yasasında Özerklik yönetiminin yürütme organı olarak İcra Kurulu gösterilmiştir. İcra kurulunun oluşumunun belirlendiği maddelerden sonra icra kurulunun görev ve yetkileri şu şekilde belirtilmiştir.²⁴³

“a) Kanun ve kuralların uygulanmasını sağlamak.

b) Yargının kararlarına uymak.

c) Adaleti, güvenliği ve kamu düzenini sağlamak ve ulusal ve yerel yaşam düzenini ve özel ve kamu mülkiyetini korumak.

d) Yerel Yasama Kurulu tarafından alınan kararların uygulanması için gerekli olan tüm kararları almak.

²⁴² <http://www.belgeler.com/blg/30jb/federal-devletlerde-yerel-yonetimler-ve-demokrasiye-etkileri-almanya-ornegi>

²⁴³ http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/TemelBelgeler/201199_1974tarhve33sayılıyasası.doc

e) Ekonomik ve toplumsal konular ile sağlığa, eğitime, gelişmeye ve çalışma yaşamına ait konularda devletin genel merkezi planlama gereklerine ve bunların önkoşullarına uygun olarak ayrıntılı planlara göre projeler hazırlamak ve bunları Yasama Kurulu'nun onayına sunmak.

f) Bölgedeki yerel durumu ve kamu kuruluşlarını denetlemek.

g) Atanmaları için Cumhuriyet Kararnamesi ya da Cumhurbaşkanı onayı gerekmeyen kişileri özerk yönetime memur olarak atamak.

h) Devletin muhasebat sistemince benimsenmiş yasa ve kurallara uygun olarak bölge bütçesini uygulamak.

i) Bölgenin koşulları hakkında yıllık bir rapor hazırlayarak bunu Cumhurbaşkanı ve Yasama Kurulu'na sunmak.”

1974 zerlik kanununun muhtevası itibariyle “Siyasal” yerinde yönetim biçimi olup yürütme erki bakımında merkezi yönetimden bağımsız bir yönetim sergilese de uluslararası ilişkilerde merkezi yönetime bağlıdır. Bu bakımdan Irak içinde özerk bir yapıya sahip olan Kürt bölgesinde yürütme erki işlevini İcra kuruluna vererek özerk bölge içindeki bütün yönetimsel yetkileri bu kurula devretmiştir. zerk yönetimler ruhuna uygun olarak yapılan bu yetki devrine bağlı olarak özerk yönetim bölgesel koşullarına bağlı olarak kendine has ve bağımsız politikalar yürütmekle beraber bu yönetimsel ve politik bağımsızlığında merkezi yönetimin denetime tabidir. Bu durum iki yönlü olarak değerlendirilebilir. İlkin zerk yönetim açısından bağımsızlığını sınırlandıran bir yönetim şekli olsa da merkezi yönetim içinse self-determinasyona gidecek bir yolun önüne geçmektir.

4.2.8. Merkezi Otorite İle zerk Yönetim Arasındaki İlişkiler

1974 Özerklik Yasasında yasa koyucu özerk bölgenin merkezi otoriteyle olan ilişkilerinin çerçevesini de belirlemiştir.²⁴⁴ Nitekim yasanın 16. maddesinde, bu yasa hükümlerinin özerk kurumlar dışında, Irak Cumhuriyeti'nin tümündeki yetki kullanımını merkezi

²⁴⁴ özerklik yasası özellikle KDP'yi memnun etmemiştir. Baas Partisi'nin 11 Mart 1970 manifestosuna uymadığı ve engeller çıkardığı belirtilmiştir. KDP Politbrosunun 13 Mart 1974 yılındaki açıklaması için bkz. Barzani, a.g.e. s.297.

organlara ya da temsilcilerine ait olacağı belirtilmiştir. Yasanın bu maddesi oluşabilecek yasal boşlukların ve ülkenin farklı bölgelerinde bu yasanın kullanılmasının önüne geçilmesi açısından önemlidir.

Yasanın 17. maddesinde “Bölgedeki polis, güvenlik ve yurttaşlık kuruluşları İçişleri Bakanlığı’nın ilgili genel müdürlüklerine bağlı olacaklardır. Bu kuruluşların memurları, Irak Cumhuriyeti’nde uygulanan yasa, kural ve talimatlara tabi olacaklardır” hükmü konularak Özerk yönetiminin silahlı bir kuvvet oluşturulmasının önüne geçilmiştir. Özerk Kürt yönetimi ise bu sorunu aşarak kendi Peşmerge güçlerini oluşturmuştur. Bu konu ileriki bölümlerde ele alınacaktır.

18. maddeyle kanun koyucu Özerk bölgede yer alan merkezi ve özerk kurumların işlev ve denetimlerini belirlemiştir. Özerk bölgedeki merkezi otorite kuruluşları ve Özerk kurumların kime karşı sorumlu oldukları şu şekilde ifade edilmiştir:²⁴⁵

a) Bölgedeki merkezi otorite kuruluşları, ilgili oldukları bakanlığa bağlı olacaklar ve görevlerini bu bakanlıkların yetki alanları içinde ifa edeceklerdir. Özerk kurumlar, bu merkezi otorite kuruluşları hakkında, bağlı oldukları bakanlıklara rapor sunabilecektir.

b) Merkezi otorite, kendi yetki sınırları dahilinde yerel yönetimlere genel konularda yol gösterebilir.

c) Merkezi otorite, merkezi ve özerk kurumlar arasında eşgüdümü sağlayacak bir devlet bakanı atayacaktır. Bu bakan bu kuruluşların tüm toplantılarına katılabilir. Merkezi otorite herhangi bir bakanı da aynı görevi yerine getirmesi için görevlendirebilir.

d) Özerk kuruluşların kararları, alınır alınmaz devlet bakanına iletilecektir.

e) İcra Kurulu’nun başkanı, Irak kabinesinin toplantılarına katılacaktır.

Ayrıca özerklik yasası, özerk bölgedeki kuruluşlarının yasallığının denetlenmesini Irak temyiz mahkemesine vermiştir. Yasama Kurulunda yaşanacak istifa veya fesihte izlenecek

²⁴⁵ http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/TemelBelgeler/201199_1974tarhve33sayılıyasası.doc

yolları da yasanın 19 ve 20. maddelerinde belirtilmiş olup söz konusu maddeler şu hükümleri içermektedir:²⁴⁶

“a) Özerk kuruluşların kararlarının yasallığı, Temyiz Mahkemesi başkanı ile bu mahkemenin üyelerinin kendi içlerinden üç yıl için yalnızca bir kez tekrarlanabilen bir seçimle belirlenen ve dört üyeden oluşacak özel bir komite aracılığıyla, Özerk kuruluşların verdiği kararların anayasaya uygunluğu Temyiz Mahkemesi tarafından yapılacaktır.

b) Adalet Bakanı ya da Devlet Bakanı, özerk organların kararlarına, Anayasanın, yasaların ve yönetmeliklerin ihlali durumunda, bu kararların Devlet Bakanı’na bildirildiği tarihten itibaren 30 gün içinde, yukarıdaki paragrafta belirtilen özel denetim komitesine başvurmak suretiyle itiraz edebilirler.

c) Yapılan itirazlar yürütmenin durdurulması sonucunu doğurur.

d) Yapılan itirazların incelenmesi 30 gün içinde tamamlanır ve alınacak karar nihaidir.

e) Denetim komitesinin yasal bulmadığı özerk kuruluş kararları, yayımlandıkları tarihten itibaren tamamen ya da kısmen yürürlükten kalkmış sayılacak ve bu kararlardan doğan tüm yasal sonuçlar hükümsüz ve yok sayılacaktır.

f) Cumhurbaşkanı, Yasama Kurulunu, bu kurulun üyelerinden yarısının istifası, toplantıya çağırıldığı tarihten itibaren 30 gün içerisinde hukuken yeterli üye sayısını sağlayamaması, bu yasanın 13.maddesi D fıkrasında sözü edilen güvenoyunu arka arkaya iki kere alamaması durumlarında yetkisini kullanmasının olanaksızlaşması ya da kararlarına uymaması durumunda, feshedebilecektir.

g) Yasama Kurulunun feshedilmesi halinde, bu kurulu fesheden Cumhuriyet Kararnamesi’nin yayımlandığı tarihten itibaren azami 19 gün içerisinde yeni Yasama Kurulu seçilene kadar, İcra kurulu yetkilerini kullanmaya devam edecektir.”²⁴⁷

Özerklik yasası her ne kadar Kürtlere kendi bölgelerinde bağımsız hareket etme imkânı verse de özerk yönetimin verdiği kararlarını merkezi hükümetin denetimi altına alınmıştır.

²⁴⁶ http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/TemelBelgeler/201199_1974tarhve33sayılıyasası.doc

²⁴⁷ http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/TemelBelgeler/201199_1974tarhve33sayılıyasası.doc

Zaten uluslararası hukukta iki çeşit yerinde yönetim mevcut olup bunlar; “İdari” bir yerinde yönetim ve “Siyasal” yerinde yönetim biçimidir. Özerk Kürt bölgesinde İdari yerinde yönetim yerine kabul edilen Siyasal yerinde yönetimlerde, merkezi otorite başta yürütme erki olmak üzere, yasama ve yargı erklerinin de özerk bölge yönetimine devreder ve kendi içinde bağımsız bir yapı olmasına rağmen uluslararası ilişkilerde merkezi otoriteye bağlıdır.²⁴⁸ Bu yüzden merkezi hükümet ile özek yönetim arasındaki bu hukuki münasebet uluslararası hukuk açısından doğrudur. Bu kural merkezi yönetimlere ülke içindeki özerk bölgeleri birlik içinde tutma hakkı verir. Uluslararası hukuk, özerk yapıların farklı etnik, dini ve sosyal yapılarından dolayı kendi dini, kültürel ve sosyal hayatlarını yaşama ve yaşadıkları coğrafyada dış ilişkilerinde merkezi yönetime bağlı kalmak koşuluyla kendi kendilerini yönetme hakkı vermektedir. Irak merkezi hükümeti de bu yasal dayanağa göre hareket etmiş olabilir. Fakat buradaki temel soru merkezi hükümetin, özerk yönetim tarafından alınan her kararda onay yetkisi olması ve uygun görülmeyen kararların iptal edilebilecek olunmasıdır. Bu durum özerk yönetimlerinin kendi bölgesinde istediği gibi karar almasının önünde bir engel olacaktır.

4.2.9. 1974 Özerklik Yasasının Kürtlere Getirdikleri

11 Mart 1970 Deklarasyonu Irak Kürtlerine bu güne kadar önerilen en iyi anlaşma olmakla kalmayıp ileriki dönemlerde Irak’ın şekillenmesinde de önemli bir rol oynayacaktır. Anlaşmanın bütününe bakıldığında;

- 1- Kürtçenin Kürtlerin çoğunlukta olduğu yerlerde resmi dil ve eğitim dili olarak kabul edilmesi,
- 2- Kürtlerin kabine ve ordu dahil üst görevlerde yer almaları,
- 3- Kürtçe eğitim ve kültüre teşvik edilmesi,
- 4- Kürtlerin yoğunlukta olduğu yerlerde tüm yetkililerin Kürt ya da Kürtçe bilenler arasından seçilecek olması,
- 5- Kürtlerin kendi öğrenci, gençlik, kadın ve öğretmen örgütleri kurabilmeleri,
- 6- Kürdistan’ın kalkınması için fon ayrılması,
- 7- Şehit aileleri, yoksul ve işsizlere sosyal yardımlar yapılması.
- 8- Kürtler ve Araplar’ın eski yerleşim yerlerine dönmelerine izin verilmesi.

²⁴⁸ <http://www.belgeler.com/blg/30jb/federal-devletlerde-yerel-yonetimler-ve-demokrasiye-etkileri-almanya-ornegi>

- 9- Toprak reformunun hayata geçirilecek olması,
- 10- Anayasa değişikliği yapılarak Irak'ın Arap ve Kürt halkalarında oluşacağı belirtilecek olması,
- 11- Radyo istasyonları ile ağır silahların hükümete iade edilmesi,
- 12- Devlet Başkan yardımcılarında birinin Kürt olması,
- 13- Vilayetler Yasası'nın değiştirilecek olması,
- 14- Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerin bir özyönetim oluşturulacak şekilde birleştirilmesi,
- 15- Kürt halkının yasama yetkisini Irak'taki nüfusuna uygun bir oranda Araplarla paylaşacak olması en dikkate değer sonuçları doğuracak hükümlerdir.

Anlaşma, “Sizin (Kürtlerin) Arap halkı kadar samimi bir kardeşe ve güvenilebilir (bir) müttefike asla sahip olamayacağınıza tarih tanıklık edecektir” sözleriyle bitmiştir.²⁴⁹

Şüphesiz 1974 yılında yürürlüğe giren özerklik yasasının Kürtlere getirdiği en büyük yenilik yasanın 14. maddesinde belirtilen ve Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde bir öz yönetimin kurulması maddesinin yer almasıdır. Uzun bir mücadeleden sonra bu yasa Irak Kürtlerinin en büyük kazanımı olmuştur. 1932 Deklarasyonu'yla anadilde eğitim hakkını alan Kürtler bu yasa ile Kürtçenin hem resmi dil hem de eğitim dili olmasını anayasal güvence altına almış oluyorlardı. Ayrıca Irak Anayasası'ndaki Irak vatandaşları tanımlamasına Kürt ibaresi eklenerek Kürtlerin Irak'ın asli unsuru olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte Kürt bölgelerine merkezi fondan daha fazla yararlanma olanağı ve Kürtlere nüfuslarına uygun temsil hakkı verilmiş oluyordu.

1974 Özerklik Yasasına baktığımız zaman zahirde Irak Kürtlerine istedikleri bütün Anayasal haklar verilmiştir. Demokratik bir toplumda ve benzeri yönetime sahip ülkelerde uygulanan yöntem burada uygulanmaya çalışmıştır. Teorik olarak belirtilen bu yasadan sonra Irak'ta Kürt sorununun devam etmiştir. 1970 yılında varılan anlaşma, 1974 yılında Özerklik Yasası olarak ortaya çıkmıştır. 1974 yılı ve sonrasında bu Anlaşma ve yasa hiçbir zaman tam olarak uygulanamamıştır. Bunun temel sebebi her iki taraftan da özellikle Baas rejiminin bunun bir siyasi bir manevra olarak görmüş olmasıdır. 11 Mart 1970 anlaşmasından sonra Bağdat, Mustafa ve İdris Barzani'ye yapılan suikast girişimlerine sesiz kalmıştır. Ayrıca Askeri

²⁴⁹ McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, s.438.

ve siyasi görevlerde bulunan birçok Kürt görevlerinden tardedilmiş, Irak Petrol Şirketi'nde çalışan Kürt işçiler işlerinden çıkartılmıştır.

1974 Özerklik Yasasında Kürtlerin yoğunlukta olduğu bölgelerde Kürtçenin hem eğitim dili hem de resmi dil olacağı belirtilmiştir. Bu maddede nüfus yoğunluğunun 1957 nüfus sayımına göre yapılması ve yoğunluk tabirinin tam olarak açıklanmamış olması uygulamada sıkıntılara neden olmuştur. Çünkü Kürtlerin temel iddiası özellikle petrol bölgesi olan Kerkük, Haftanin ve Sincar bölgelerinin Baas rejimi tarafından Araplaştırıldığı iddiasıdır. 1957 nüfus sayımından sonra özellikle 1960'larda bu bölgelerde yaşayan Kürtlerin ve Türkmenlerin buralardan çıkarıldığını ve yerlerine Arapların yerleştirildiği iddia edilmiştir.²⁵⁰ Ne gariptir ki hem 1991 deki I. Körfez Savaşı'ndan hem de 2003'teki II. Körfez Savaşı'ndan sonra söz konusu yerler içinde Kürtleştirme politikaları olduğu yönünde Türkiye ile birlikte Irak'ta yaşayan Arap ve Türkmenlerin iddiaları olmuştur.

Yasada yer alan Arapçayla birlikte tabiri anlam karmaşasına neden olmuştur. Çünkü Kürtlerin yoğun olduğu Kuzey vilayetlerinde sadece Kürtçenin mi yoksa Kürtçe ve Arapçanın ortak mı kullanılacağı yönünde tartışmalar olmuştur. Özerk bölgenin kendi sınırları içinde Kürtçenin, Bağdat ile ilgili işlemlerde Arapçanın kullanılması yönünde Kürt tarafı görüş belirtmekteydi. Şüphesiz bu muğlaklık Özerk bölgeyle Merkezi hükümet arasındaki temel anlaşmazlıklardan biri olmuştur.

1974 Özerklik Yasasında Kürt tarafı ile Irak Merkezi Hükümeti arasındaki görüş birliğine varılamayan konuları iki başlıkta toplayabiliriz. Birincisi yukarıda da kısaca değindiğimiz Kürt Bölgesi'nin sınırları, ikincisi ise Özerk Yönetim'in yapısı ve yetkileri olmuştur. Bu iki mesele 2012 Irak'ında hala devam eden sorunlardır. Çünkü temel çatışma nedeni zengin petrol yataklarının bulunduğu bölgelerin kimin yönetimde olacağı konusudur. 1974 Yasasında 1957 nüfus sayımı esas alınmıştır. Oysaki 1957 yılından itibaren Kürtlerle Irak Merkezi Hükümeti arasında devam eden çatışmalardan dolayı hem Kürtler hem de Araplar yerlerinden olmuşlardır. Baas partisi bu dönemde başta Kerkük olmak üzere Ninova, Diyala, Sincar ve Haftanin bölgelerine Arapları yerleştirerek buradaki Kürt ve Türkmen nüfus popülasyonunu değiştirmiştir. Bu yüzden yapılan bu yer değiştirmelerle yerlerinden edilen grupların tekrar eski yerlerine dönmeleri sorunu çözebilecektir.

²⁵⁰ Barzani, a.g.e. s.302.

Kürtlerle Bağdat arasında yaşanan diğer problemler, Özerk Bölge'nin merkezi bütçeden alacağı pay ve Özerk Bölge'nin yönetimi ve Anayasal denetimi konularına ilişkindir.

Bugün bile devam eden ve Bölgesel Kürt Yönetimi ile Merkezi Irak Hükümeti arasında çatışma nedeni olan bir konu bütçe meselesidir. Zira Özerk Yönetim özerklik kurulmasıyla birlikte kurulan özerk kurumlardan dolayı merkezi bütçeden daha fazla pay talep etmiştir. Bu karşın merkezi hükümet bu talebi tam olarak karşılamamıştır.

1974 Özerklik Yasası'nın uygulanmasındaki en büyük sıkıntılardan birisi de Özerk Yönetimin anayasal denetimi ve idari hakları olmuştur. Merkezi yönetim, Özerk Bölge'nin anayasal denetimini Irak Temyiz Mahkemesi'ne vermiştir. Bu mahkeme başkan ve iki üyeden oluşan üç kişilik bir ekip olmuştur. Fakat buradaki ana sorun merkezi hükümetin böyle bir denetime tabi olmamasıdır. Kürt yönetimi ile merkezi hükümet arasında bu çözülemeyen bir sorun olmuştur. Bununla birlikte uygulama esnasında özerk yönetimin yetkilerinin sınırlandırılması her iki taraf arasında yetki karmaşasına neden olmuştur. Şüphesiz bu sorun bugün hala devam etmektedir.

Hülasa 1974 Özerklik Yasası Irak Kürtlerinin anayasal süreçte kazandıkları en büyük başarı olmuştur. Şüphesiz her iki taraftan da bu anlaşma ve yasanın uygulanmasını istemeyen kesimler de bulunmaktaydı. Bununla birlikte özellikle Baas rejiminin bunu siyasi bir manevra olarak görmesi sonucu 1974 Özerklik Yasası istenilen sonucu doğurmadı. Irak'ta Kürt sorununu çözemedi ve çatışmalar devam etti.

4.3. IRAK KÜRT ÖZERK BÖLGESİ YASAMA KONSEYİ KANUNU 15 MART 1980²⁵¹

11 Mart 1970 Anlaşması ve 1974 Özerklik Yasası'nın uygulanmasında yaşanan sıkıntılardan dolayı Irak Devrim Komuta Konseyi, bir Yasama Konseyi oluşturdu. 1974 Özerklik Yasası'nın uygulanması hedefleyen bu Konsey, 15 Mart 1980 tarihinde Irak Kürt Özerk Bölgesi Yasama Konseyi Kanununu çıkardı.

²⁵¹ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

4.3.1. Konseyin Amacı

15 Mart 1980 tarihinde toplanan Devrim Komuta Konseyi, Irak Kürt Özerk Bölgesi'nde Yasama Konseyi oluşturulması için kanun çıkarmıştır.²⁵² Kanunla aynı zamanda yasama görevine yardımcı olarak Ulusal Konsey kurulması hedeflenmiştir. Ulusal Konsey'e aynı zamanda devlet müesseselerini izleme ve 17 Temmuz devriminin kurduğu toplumun demokratik yapısını temsil etme görevleri verilmesi öngörülmüştür.²⁵³ Sosyalist Arap Baas Partisi ilkelerine ve 17-30 Temmuz 1968 tarihindeki devrim programına uygun olarak Konsey'in amacı, devrime karşı olanlar hariç vatandaşlar arasındaki eşitliği ve aynı zamanda kadın erkek eşitliğini sağlamaktır.

15 Mart 1980 tarihinde toplanan Devrim Komuta Konseyi, Geçici Anayasası'nın 42. maddesinin (a) fıkrasına göre, 387 nolu kararı almıştır. Kararda Özerk bölgenin yasama konseyi kanunu olan 56 numaralı ve 1980 tarihli kanunun çıkmasına karar verilmiştir.²⁵⁴

4.3.2. Kürdistan Bölgesi Özerk Yönetimi Yasama Konseyi Kanunu

4.3.2.1. Üye Nitelikleri, Seçimler ve Üyeliğin Bitişi

15 Mart 1980 tarihinde kabul edilen 56 numaralı Kürdistan Özerk Yönetimi Yasama Konseyi kanunu, 4 fasıl ve 63 maddeden oluşmuştur. Kanunun birinci faslında Konsey'in oluşumunda nelere bağlı olacağı belirtilmiştir. Birinci fasılın birinci bölümünde konseyin üye sayısı, üyelik şartı, üyelik hakları ve temsil hakkında olup şu maddeleri içermektedir.²⁵⁵

Kanun üye nitelik ve seçimlerini şu şekilde belirlemiştir: "Kürdistan bölgesinin özerk yönetimi 50 üyeden az olmayacak şekilde oluşmaktadır. Üyeler doğrudan seçim yoluyla ve gizli oylamayla seçilirler ve Yasama Konseyi üyesi bölge halkını temsil eder. Yasama Konseyi üyeliği ile ulusal konsey üyeliği aynı anda işgal edilemez. Konsey üyesi devlet ile veya şahıslarla doğrudan veya dolaylı yollarla müteahhit olarak anlaşamaz."

²⁵² <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

²⁵³ Babekr, a.g.e., s.368-369; ayrıca bkz. Le Monde, 09.10.1968.

²⁵⁴ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

²⁵⁵ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

Kanunun birinci faslı ikinci bölümünde kanun koyucu Konsey üyelerinin dokunulmazlıklarını düzenlemiştir. Kanun koyucu konsey üyelerine dokunulmazlık verirken bunun da belli bir sınırını çizmiştir.

Kanun koyucu bunun yanında Konsey üyelerine verilecek ödülleri de belirlemiştir. Bunu da Devrim Komuta Konseyi'nin takdirine bırakmıştır. Kanun koyucu, Yasama Konseyi Başkanı, yardımcısı, genel sekreter ve üyelere verilecek aylık ödüllerin Devrim Komuta Konseyi kararı ile belirleneceğini hükme bağlamıştır.

Birinci faslın üçüncü bölümünde Konsey üyeliğinin bitiş şartları belirlenmiştir. Buna göre Konsey üyeliği, üyenin istifasının Konsey'in çoğunluğunun onayı veya üyenin seçilme şartlarını kaybettiğinin Konsey'in çoğunluğu tarafından kabul edilmesi ile sona erer. Konsey'deki sandalyelerin herhangi bir nedenle boşalması durumunda yerine aynı bölgeden bir başka üye seçilir.²⁵⁶

Siyasal sistemlerde kanunun kamu görevlilerine tanıdığı hak ve ayrıcalıkların kamu düzenini ve adaleti bozacak şekilde kişisel menfaatler için kullanılmaması için kanun koyucular belirli tedbirler almakla yükümlüdür. Halk adına üstlenilen kamu görevinden doğan bu ayrıcalıkların doğru kullanılması ve sınırlarının belirlendiği kanunda siyasi gücün ekonomik çıkarlar için kullanılmaması için temel önlemler alınmıştır. Bununla birlikte üye nitelikleri, görev süreleri de belirlenerek yetki ve süre aşımının önüne geçilmiştir.

4.3.2.2. Seçme ve Seçilme Şartları ve Adaylık

Kanunun ikinci faslı aday, seçmen ve seçim şartlarını içerir. Birinci bölümde Özerk Bölge'de ikamet eden Iraklılar kanuni uygunluk söz konusu olduğu zaman aday ve seçmen olabilir. Kanuna göre 18 yaşını doldurmuş ve bölgede ikamet eden her Irak vatandaşının seçme hakkı bulunmaktadır.

“Yasama Konseyi üyesi seçilmek için adayın 25 yaşını tamamlamış ve akliselim olması, Irak doğumlu olup aynı şekilde anne ve babasının da Iraklı olması gerekmektedir. Ayrıca adayın 1968 Devrimi'nin ilke ve amaçlarına inanması, askerlik görevini tamamlamış ya da

²⁵⁶ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

affedilmiş olması, yabancı ile evli olmaması, 1968 Devrimi'nden sonra devletin iç ve dış güvenliğini etkileyecek bir suçtan mahkum olmaması ve genel güvenliği, ulusal ekonomiyi, devletin mal varlığını hedef alan veya genel ahlaka aykırı bir suçtan dolayı hüküm giymemiş, cinayet suçundan hapis cezası almamış olması, Arapça veya Kürtçeyi iyi derecede okuması ve yazması gerekmektedir.”²⁵⁷ Kanun seçme yaşını 18, seçilme yaşını da 25 olarak belirlenmesi gençlerin siyasette önünü açarken aynı zamanda yeni ufuklarında kazanılmasına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte kanun seçilecek adayların 1968 Devrimi'nin ilkelerini benimseme zorunluluğu getirmesi düşünce hürriyetine getirilmiş bir sınırlamadır.

Kanun koyucu konsey üyelerini bağlayıcı iktisadi kurallarda koymuştur. Buna göre üyeler tarım reformu kanunları gereği, topraklarından fazla toprak elde edemezler ve kolektif şirketlerde olanlar hariç malları devletleştirmeye tabi değildir. Ayrıca kanun koyucu sivillerde hariç olarak aday olmak isteyen silahlı kuvvetler mensuplarının şart olarak istifa etmelerini ve istifalarının ilgili bakanın onayını gerektirdiğini hükmünü hükme bağlamıştır.

Kanun koyucu adaylık sürecini de şu şekilde belirlemiştir: “Yasama konseyi kanununda seçilme şartları taşıyan adayların seçim tarihini belirleyen cumhurbaşkanlığı genelgesinin çıkış tarihinden sonra 15 gün içerisinde adaylık isteğini yaşadığı idari birim başkanına sunar. İdari birim 24 saat içinde adaya adaylığının kabulü veya reddi yönünde bilgi verir. Reddi durumunda 3 gün içerisinde bölgenin seçim heyeti vasıtası ile itiraz edebilir. Seçim heyeti 7 gün içerisinde kesin kararını ilgililere bildirir.

Adaylık isteklerini, Vali Özerk Yönetim Başkanlığı'na sunar. Seçimi yöneten heyete göndermek amacı ile aynı zamanda adaylarla ilgili tavsiyelerini ve notlarını gönderir. Seçimi denetleyen heyet, Yasama Konseyi'ne önerilen adayların adlarını belirler. Her seçim bölgesi için belirlenen üye sayısını geçmemesi kaydı ile herhangi bir adayın 1968 Devrimi'nin milli ve sosyalist ilkelerine ve hedeflerine inanmadığı kanaati oluşturduğu zaman adını listeden çıkarma yetkisi bulunan heyet, üç gün içinde doğrudan adaya kararı bildirir. Aday listesinden adı çıkarılan aday üç gün içerisinde Devrim Komuta Konseyi'ne itiraz edebilir. Konsey'in bu konu ile ilgili kararı kesindir. “²⁵⁸

²⁵⁷ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

²⁵⁸ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

Kanunun demokrasi açısından en sıkıntılı tarafı adayların 1968 Devrimi'nin ilkelerine inanıp inanmadığı konusunda verilecek karardır. İlkın bu tarz bir karar demokratik değilken ayrıca kararın hangi kriterlere göre verileceği de muğlaktır.

4.3.2.3. Seçim Tarihi ve Bölgeleri

Kanun koyucu seçimleri yürütmenin başı olan cumhurbaşkanının genelgesine bağlarken, yasama konseyi görev süresinin bitmesi veya feshedilmesi halinde 25 gün içerisinde cumhurbaşkanlığının genelgesi yayınlıyarak seçim tarihi belirlemesine hüküm verilmiştir.

Özerklik Yasası'nda seçim yapılacak bölgeler, nüfusa göre dört seçim bölgesine ayrılmıştır. Böylelikle bir yerleşim yerinde seçilecek temsilcinin kaç oy alması gerektiğini ve seçim bölgesindeki temsilci sayısı yasayla düzenlenmiştir.

Buna göre;

“1- Nüfusu en az 150.000 kişi olan bölgelerde her 30.000 kişiye bir temsilci seçilmesi esası ile seçim bölgelerine ayrılır.

2- Nüfusu 150.000 az olan bölgelerde, her 30.000 kişiye bir temsilci düşmesi şartıyla tek bir seçim bölgesi sayılır.

3- Nüfusu 150.000'den en az 15.000 fazla olan bölgeler, iki seçim bölgesine ayrılarak her iki seçim bölgesinde de eşit sayıda aday olmak üzere iki liste hazırlanır.

4- 15.000 nüfuslu bölgelerde 30.000 nüfuslu bölgelerin hükümleri geçerlidir.”²⁵⁹

4.3.2.4. Oy Verme

Kanun oy verme işlemine ve Bölge Seçim Heyetlerinin görevlerini şu şekilde belirlemiştir: “Seçim komitesi başkanı ve yeleri, görevlerine başlamadan önce “Yüce Allah'a yemin ediyorum, görevimi tarafsız, dürüst ve güvenilir bir şekilde yerine getireceğim.” Sözleriyle and içerek görevlerine başlarlar. Adaylarla ilgili görüşler, seçim kartları üzerinde yazılır. Seçim sandıklarının şeklini, hacmini, sandıkların açılma ve kapanma usulünü, bir talimatla belirleyen Bölge Seçim Heyeti, seçim kartlarını basarak ve seçim sandıklarını hazırlar.

²⁵⁹ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

Seçim merkezinin disiplininden sorumlu seçim komitesi başkanının isteğiyle iç güvenlik kuvvetleri, seçim merkezine girebilir. Seçim ile ilgili şikayetler hakkındaki karar seçim komitesi tarafından verilir. Seçim süresinin bitişiyile birlikte seçim komitesi başkanı seçimin bittiğini bir tutanakla ilan eder. Seçim merkezinde açılan sandıklar seçmenlerin önünde seçim komitesi başkanı başkanlığında seçim komitesi tarafından oy sayımına başlanır. Oyların tasnif ve yapılmışsa usulsüzlükler tutanak altına alınarak seçim sonuçlarını açıklar. Tutanakla tüm seçim kartları ve belgeler bölge seçimlerini denetleyen heyete teslim edilmesiyle Konsey üyeliğini en çok oy elde eden kazanır. Seçim sonuçlarının eşit çıkması halinde bir hafta sonra seçim tekrarlanır.²⁶⁰

Kanun koyucu oy kullanma şeklini kapalı oy açık tasnif olarak belirlemesiyle oluşabilecek baskı ve usulsüzlüklerin önüne geçerek, seçmenin özgürce oyunu kullanabilmesi sağlanmıştır.

4.3.2.5. Seçim Propagandası

Kanun koyucu seçim döneminde adayların seçim propagandalarını hangi çerçevede yapacaklarını da kanunla belirlemiştir. Buna göre: “Kanun çerçevesinde seçim propagandası serbesttir.²⁶¹ Bölge seçim heyetinin talimatıyla belirlenen seçim propagandasının mali giderleri devlet tarafından karşılanmakta ve seçime girecek tüm adaylar bu haktan yararlanabilmektedir.

Her ne kadar seçime girecek adaylara devlet yardımı olsa da adaylar 500 oy almadığı takdirde, alınan yardımın yarısını geri ödemekle mükellef idiler. Bununla birlikte dış yardım ya da 1968 Devrimi’ne muhalif olanlardan alınan para ve seçim sonuçlarına etki amacıyla katılanların bu cürmü işledikleri kanıtlanması durumunda Ceza Kanunu’nun 156. Maddesi hükmünce cezalandırılacaktır. Seçim propagandası aday listesinin ilanından bir hafta sonra başlar, seçimden 24 saat önce biter.”²⁶²

Kanun dikkat çeken noktası propaganda giderlerinin devlet tarafından giderilecek olmasıdır. Bu uygulama adayların bağımsızlığı için çok büyük önem arz etmektedir. Çünkü

²⁶⁰ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

²⁶¹ Seçim kampanyaları ve propagandaları için bkz. A. Aziz, *Siyasal İletişim*, Nobel Yayınları, Ankara, 2007, s.106-129.

²⁶² <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

propaganda dönemlerinde adayların büyük bir mali yükün altına girmelerinden dolayı adayların seçime yeterince hazırlanamamaları ya da maddi kaynak arayışlarında menfi çıkar bekleyen kişi ve kurumların tahakkümü altına girmeleridir. Bununla birlikte aday olma şartlarında da belirtilen ve demokratik bir uygulama olmayan Devrim kurallarına bağlılık ilkesi burada uygulanmaktadır. Kanun koyucu seçimlerin sonucu etkileme ve ya iddiasız bir şekilde seçime katılmalarında önüne geçemeye çalışmıştır. Demokratik temsiliyet açısından yanlış olan bu kural devletin kaynak israfını önleme bakımından doğru bulanabilir.

4.3.2.6. Konseyin Çalışma Şekli

Kanun konseyi seçilen Konseyin çalışma şeklini şu kaidelere bağlamıştır: “Yasama Konseyi, seçim sonuçlarının ilanı ile Cumhurbaşkanlığının genelgesiyle 15 gün içerisinde Erbil’de toplanılmasına karar verilmiştir. En yaşlı üyenin başkanlığında ilk oturumunu yapan Yasama Konseyi, üyeler konseyin önünde şu yemini etmesiyle resmen görevine başlamış olur:

“Yüce Allah, şerefim ve inancım üzerine yemin ediyorum, Cumhuriyet yönetimini koruyacağıma, Anayasa ve Kanunlarına bağlı kalacağıma, halkın çıkarlarını koruyacağıma, ülkenin bağımsızlığını muhafaza edeceğime, Irak Cumhuriyeti’nin toprak bütünlüğünü koruyacağıma, 17-30 Temmuz 1968 devriminin ilkelerine bağlı kalacağıma, halkın, birlik özgürlük ve sosyalist ilkelerini gerçekleştirmek için ciddi bir şekilde gerçekleştireceğime yemin ediyorum.”²⁶³

Yasama Konseyi ilk oturumunda gizli oylamayla başkanını, yardımcısını ve genel sekreterini seçimiyle Konsey’in üç yıllık görevi başlar ve ilk toplantı tarihinden başlayarak, üçüncü yılın son toplantısına kadar devam eder. Cumhurbaşkanı, bazı görevlerin yerine getirilebilmesi için Konsey dönemini uzatabileceği gibi, Yasama Konseyi de üyelerinin çoğunluk kararı ile dönem süresini bir aydan fazla olmamak şartı ile uzatabilir. Yürütme Konseyi Başkanı veya Yasama Konseyi’nin dörtte biri, Konsey’i olağanüstü toplantıya çağırabilir. Yürütme Konseyi’nin herhangi bir üyesi, Yasama Konseyi oturumuna katılabilir, tartışmalara iştirak edebilir ancak üye değilse oy veremez. Yasama Konseyi’nin oturumları açık olur. Her Yasama Konseyi üyesi iç tüzük gereği, Yürütme Konseyi üyelerine ihtisasları olan

²⁶³ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

konularda soru yöneltebilir. Bu soruları cevaplandırmaları gerekir, sunuş tarihinden 7 gün sonra konu tartışılır. Yasama Konseyi, Yürütme Konseyi'nden veya üyelerinden birinden güveni çekebilir.”²⁶⁴

Kanun koyucu, Konseyin merkezini özerk bölgenin başkenti olan Erbil’de toplanmasına karar vermiştir. Zaten Konseyin görevi özerk bölge ile ilgili karar vermek olduğu için Bağdat yerine Erbil’in seçilmesi yerinde yönetim anlayışı ve hızlı karar alınması bakımından önemlidir. Yasanın diğer bir önemli noktası Irak’ın toprak bütünlüğünün korunacağına yönelik yapılacak yemindir. Bu Kürtlerin self-determinasyon haklarından vazgeçmeleri demektir. Ayrıca Devrim ilkeleri ve sosyalizme bağlılık yemini ettirilmesi zorlayıcı bir ilke olup insan hakları ve uluslararası hukuk açısından doğru bir yaklaşım değildir.

4.3.2.7. Nihai Hükümler

Yasanın son bölümünde Konsey kararlarının hangi şekilde yürürlüğe gireceği ve Konseyin çalışma metodunun neye göre düzenleneceği belirlenmiştir. Buna göre:

“Özerk Yönetim kanunda geçen ve anayasa kanunları çerçevesi içerisinde Yasama Konseyi yetkilerini uygular. Yasama kararları Irak Cumhuriyeti Resmi Gazetesi’nde yayımlanır ve yayım tarihinden itibaren bölgede geçerli sayılır. Yasama Konseyi, iç tüzüğünü, çalışma metodunu, görev uygulamasını ve üyelerin disiplinini belirler.”²⁶⁵

4.3.3. Yasama Konseyi Kanununun Değerlendirilmesi

Merkezi Hükümet tarafından kurulan Ulusal Konsey Kürt Özerk bölgesinde yapılacak olan yasama işlemleri için kurulmuştur. Yukarıda değindiğimiz gibi 1974 Özerklik Yasası’nda Kürt tarafı ile Merkezi Yönetim arasındaki temel problemlerden biri de idari yönetim ve anayasal denetim olmuştur. Çıkarılan kanunla Özerk Bölge’de yasama kuvvetini kullanacakların, görev ve yetkilerinin kanunla belirlenmesine çalışılmıştır. 1974 Özerklik

²⁶⁴ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

²⁶⁵ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

Yasası'yla Kürt bölgelerine verilen Anayasal haklar çerçevesinde bu bölgelerde kurulacak yönetimin yasama yetkisi belirlenmiştir. Fakat bu kanun temelde birçok problem barındırmaktadır. Bunların başından Yasama Konseyi'nin yanında Ulusal Konsey'in bulunmasıdır. Yasama Konseyi, bölge halkını temsil etmektedir. Ulusal Konsey ise devlet müesseselerini izleme ve 17 Temmuz 1968 devriminin ilkelerinin uygulanmasını denetler. Bu ikili yapı, demokratik yapı içinde özellikle rejim ilkelerinin gözetilmesi, hürriyet ilkesine aykırıdır. Yasama Konseyi'ne seçilecek olan memur ve işçilerin Konsey çalışmalarının yanında devlet dairelerinde çalışmaları da istenmiştir. Bu durum Yasa çıkarma görevinde bulunan kişilerin devlet dairelerindeki görevlerinden dolayı objektif olamamalarına neden olabilecektir.

4.4. KÜRDİSTAN FEDERAL CUMHURİYETİ GEÇİCİ ANAYASASI

4.4.1. 1992 Kürdistan Federal Cumhuriyeti Geçici Anayasasını Hazırlayan Faktörler

Irak Kürtlerinin Anayasal süreçteki en önemli dönüm noktalarından birisi şüphesiz Halepçe Katliamıdır. 16 Mart 1988 topçu ateşi ve hava kuvvetlerinin desteğiyle bombalanan Halepçe'de kimyasal silahlar kullanıldı.²⁶⁶ Yaşanan bu trajedi Irak Kürtlerinin mücadelesine devam etmelerine engel olmadı. Bu kararlarını KDP Merkez Komitesi Aralık 1989'deki 10. Kongresinde karara bağladılar. 1990 yılına kadar devam eden gergin ilişkiler Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgaliyle yeni bir boyut kazandı.

Kuveyt krizi başlangıcından itibaren Irak rejiminin tehditleri karşısında Kürtler Mart 1991'e kadar askeri bir eylemden uzak durdular.²⁶⁷ Bu tarihten sonra kitlesel bir ayaklanma başlatan Kürtler Irak rejimiyle çatışmaya girdi. 28 Mart'ta Kerkük ve 3 Nisan 1991'de de Süleymaniye, Dohuk, Zaho ve Erbil rejim güçlerinin eline geçti.²⁶⁸ Akabinde Türkiye ve İran sınırına doğru kitlesel bir göç başladı. Türkiye ve İran milyonlarca mülteciye kucak açtılar. Yaşanan bu kitlesel göç sonrası Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Fransa ve İran'ın isteği üzerine 5 Nisan 1991 tarihinde toplandı. Toplantı sonucu Irak rejimini kınayan 688 sayılı karar

²⁶⁶ Yıldız, a.g.e., s.,64.

²⁶⁷ Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s.74-75.

²⁶⁸ Yıldız, a.g.e., s.81.

benimsendi. Karar tasarısına Yemen, Küba ve Zimbabwe ret, Çin ile Hindistan ise çekimser oy kullandılar.

688 Sayılı kararda şu ifadeler bulunmaktaydı:

1- Kürt nüfuslu bölgeler de içinde olmak üzere, Irak'ın çeşitli yörelerinde sivil halka uygulanan ve sonuçları bölgedeki uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden baskıları kınar.

2- Bölgedeki uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditlerin ortadan kaldırılmasına bir katkı olarak, Irak'ın bu baskıları derhal durdurmasını talep eder ve aynı çerçevede tüm Irak vatandaşlarının insan haklarının ve siyasi haklarının güvence altına alınması için açık bir diyalogun başlaması umudunu dile getirir.

3- Irak'ın uluslararası insani yardım kuruluşlarının, ülkenin her yöresinde yardım gereksinimi duyan tüm insanlara derhal erişimine izin vermesinde ve onların gerekli tüm tesisleri kullanımlarına açmasında ısrar eder.²⁶⁹

Ayrıca bu kararla 36. Paralelin kuzeyi ve 32. Paralelin güneyi uçuşa yasak bölge ilan edildi. Türkiye'nin desteği ve ABD'nin önderliğinde başlatılan yardım çalışmaları sonucu "Huzur Harekati" başlatıldı. Bununla birlikte Kürtler büyük bir rahatlama yaşadılar. Müttefik kuvvetlerin çekilmesinden sonra özerklik görüşmelerine başlayan Kürtler ve Saddam Hüseyin mutabakat sağlanamayınca görüşmeler kesildi. Irak rejiminin Kürtlere ekonomik ambargo uygulanmasının sonucunda Kürt bölgesinin ekonomisi çöktü.

Bu şartlar altında Kürtler kendi kaderlerini çizmek için yeni bir yol izlediler. Bu kapsamda Kürt partileri "Gökkuşuğu İttifakı" adında Kürdistan Cephesini oluşturdular. Bu ittifakta KDP, KYP, Kürdistan Demokratik Halk Partisi, (KDHP), Kürdistan Sosyalist Partisi (PASOK), Irak Komünist Partisi Kürdistan Şubesi, Süryani Demokratik Hareketi ve Kürdistan Emekçiler Partisi yer almaktaydı.²⁷⁰ Ekim 1991'de Irak rejiminin bölgeden çekilmesiyle birlikte Kürtlere kendilerine ait gerçek bir hükümet kurma imkanı doğdu. Bu kapsamda yapılan çalışmalar sonucu 17 Mayıs 1992 tarihinde nispi temsile dayalı bir seçim yapıldı. Seçim sonucunda KDP ve KYP 105 sandalyeli mecliste 50'şer koltuk kazanırken, azınlık gruplara (dört koltuk Süryani Demokratik Hareketi'ne, bir koltuk da Kürt Hristiyan Birlik Partisi'ne)

²⁶⁹ Yıldız, a.g.e., s.85.

²⁷⁰ Yıldız, a.g.e., s.97.

ayrıldı. Temmuz 1992’de Kürdistan Hükümeti kuruldu.²⁷¹ Irak rejiminin bölgeden çekilmesiyle Kürtler yaşadıkları bölge için geçici bir Anayasa oluşturdular. 4 Ekim 1992 yılında Ulusal Meclis, Federal Anayasayı kabul etti.²⁷²

4.4.2. 1992 Kürdistan Federal Cumhuriyeti Geçici Anayasası

Ekim 1992’de hazırlanan Anayasanın, Federal Cumhuriyetin kurulmasından sonra halk oylamasına sunulması kararlaştırılmıştır. Halk oylamasının müspet çıkması durumunda halk tarafından seçilen 99 temsilcinin üçte ikisinin oy çokluğuyla kabul edilmesi şartıyla federal Cumhuriyetin Anayasası olmasına karar verilmiştir. ²⁷³ Bu şekilde demokratik bir yöntem izlenerek halkla devlet arasındaki bir sözleşme olan Anayasanın halkın onayında geçirilmesi sağlanacaktı. Şüphesiz bu durum Kürtler için bir ilk olacaktı. Gerek 1932 Deklarasyonu, gerekse 1974 Özerklik Kanunu’nda böyle bir yol izlenilmemişti. Her iki kanunda da Rejim, kanunu hazırlayan ve onaylayan kurum olmuştu. Doğrudan demokrasinin en önemli göstergesi olan referandum ile Irak Kürtleri adına Anayasal süreçte demokrasi açısından önemli bir adım atılmış oldu. Ayrıca halkoyuna tabi olan bu tür anayasaların daimi olacağı ifadesi de Siyaset bilimi açısından önemli olup, demokratikleşmenin devamını ifade etmektedir.

4.4.3. Değiştirilemez Maddeler

1992 geçici Anayasası’nın ilk altı maddesi değiştirilemez maddelerdir. Bu maddeler yeni anayasa yapılsa bile değiştirilmesine Anayasal engel konulmuştur.

1974 Özerklik Yasası ve 1980 Yasama Konseyi Kanunu’nun Özerk Bölge’ye verdiği haklar, 1992 Geçici Anayasası’yla anayasal güvence altına almıştır. Geçici Anayasa’nın ilk 6 maddesi daha önce verilen hakların teminatı niteliğindedir. Birinci maddeyle “Kürdistan özgür devletinin federal bir Cumhuriyet olacağı ve Federal Kürdistan Cumhuriyeti olarak bilineceği” ifade edilmiştir.²⁷⁴

²⁷¹ Yıldız, a.g.e, s.99.

²⁷² Mihoyan, a.g.e, s.369.

²⁷³ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

²⁷⁴ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

Vatandaşlık hakkının düzenlendiği ikinci maddeyle Özerk Bölge'deki vatandaşlık şartları belirlenirken bununla birlikte; Özerk bölge dışında yaşayan ve diğer ülkelerde yaşayan Kürtlere de çifte vatandaşlık hakkı verilmiştir. Nitekim bu durum geçici anayasada şu şekilde ifade edilmiştir: “Herhangi bir yer ya da devlette kendini Kürt olarak ilan eden herkes Federal Kürdistan Cumhuriyeti vatandaşlığını isteme hakkına sahip olacaktır. Çifte vatandaşlığa bu Anayasanın yürürlüğe girmesinden itibaren yirmi beş yıllık bir süre için izin verilecektir.”²⁷⁵

Yasa koyucu geçici anayasayı hazırlarken oluşabilecek coğrafi sınır değişiklikleri ve gelecekte olabilecek bir bağımsızlığı da Anayasasının değiştirilemez maddelerinden biri olarak göstermiştir. Geçici anayasanın değiştirilemez olan 3. maddesinde yasa koyucu bu durumu şu şekilde ifade etmiştir; “Federal Kürdistan Cumhuriyeti her biri ayrı ve herkesçe tanınan coğrafi özellikleri ile tarihi bir eyalet ya da Kürt toplumunun bir parçasını içine alan özerk federe eyaletlerden oluşacaktır. Eyaletlerin sayı ve sınırlarında gelecekte yapılacak herhangi bir değişiklik statülerinde değişiklik yapmak isteyen vatandaşlar arasında yapılacak halk oylaması ya da referandumlar yoluyla gerçekleşecektir. Federal Yargıtay, taleplerin ciddi olduğuna ve Federal Anayasanın herhangi bir maddesine ters düşmediğine karar verirse, bir oylama yapacaktır. Yasaca geçerli olabilmesi için, değişiklik talebinde bulunan vatandaşlar grubun en az beşte dördü bir oylama yapmalı ve değişiklik yapılmasını desteklemelidir. Bir ülkeyle ortak bir sınırı paylaşan Federal Kürdistan Cumhuriyeti'nin tüm federe eyaletleri, eyalet sınırlarının değiştirilmesi için gereken aynı oylama sürecini izleyerek Cumhuriyetten ayrılma hakkına sahiptir.”²⁷⁶

Geçici Anayasanın dikkat çeken diğer bir maddesi yürütme erkine verilen değiştirilemez ve devredilemez yetkileri içermektedir. Bunlar;²⁷⁷

1. Kendi yerel hükümetlerini ve eyalet görevlilerini seçmede özerklik.

2. Eyalet mahkemelerine hâkimleri atamak. Federal Yargıtay, Federal Kürdistan Cumhuriyeti'nin tüm yargı organları hiyerarşisinde en üst karar mercii olacak ve yetki ve kararları diğer tüm federal ve eyalet mahkeme sistemlerinin üzerinde olacaktır. Tüm varlık ve bireyler son karar mercii olarak Federal Yargıtay'a başvurma hakkına sahiptir.

²⁷⁵ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

²⁷⁶ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

²⁷⁷ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

3. Yerel polis görevlilerini atamak. Federal Hükümet; yerel soruşturma süreçleri ve belgelerini izleme hakkına sahip olacaktır. Federal polis bürosu, bir federal mahkeme tarafından talimat verildiği takdirde, herhangi bir eyaletteki yasadışı eylem ya da suçları soruşturma hakkına sahiptir.

4. Federal Parlamento tarafından ülke mirası ve bütünlüğünü olumsuz yönde etkilediği ya da vatandaşların temel haklarına ters düştüğüne karar verdiği girişimler hariç Federal Devlet müdahalesi olmaksızın kendi kültürel ve eğitim faaliyetlerini yürütmek. Yalnızca eğitimin kalitesi konusunda Federal devlet standartları eyalet standartlarının üstünde olacaktır.

5. Federal Devlete ait dilin yanı sıra yerel bir lehçe veya dil kullanmak. Devletin resmi dilinin yanı sıra yerel diyalektler ve diller de eşit düzeyde öğretilme hakkına sahiptir.

6. Federal olarak oluşturulmuş sağlık ve güvenlik standartları haricinde, Federal müdahaleler ve düzenlemeler tarafından kısıtlamaları kaldırılan eyaletler arası ticaretle uğraşmak.

7. Eyalet, Federal Anayasayla çelişen ya da onun yerine geçecek hiçbir yasa yapmayacaktır.

Yasa koyucu 5. maddeyle federal devlet için saklı tutulan tüm yetkileri eyalet hükümeti tarafından kullanılmasını hükmetmiştir.

4.4.4. Başkent

Geçici anayasada Federal Kürdistan Cumhuriyeti'nin başkentinin neresi olacağı açıkça belirtilmemiştir. Bunun muhtemel ve en kuvvetli sebebi Irak Kürtlerinin idealindeki başkent Kerkük olmasından kaynaklanmaktadır. Fakat Kerkük'ün statüsündeki tartışmalar yüzünden Kerkük başkent ilan edilememiştir. Federal Kürdistan Cumhuriyeti'nin başkenti ülkenin coğrafi merkezinde veya yakınında olacaktır. Federal Başkent şehri kapsayacak bir federal bölge dahilinde olacaktır.²⁷⁸

²⁷⁸<http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

Maddenin dikkat çekici yönü tartışmalı bölgelerin federasyon çatısı altında birleştirme düşüncesinin olmasıdır. Burada şüphesiz Kerkük ima edilmektedir. Nitekim 24 Haziran 2009 tarihinde kabul edilen fakat referanduma sunulmadığı için taslak niteliğinde olan yeni anayasa çalışmalarında metnin ikinci maddesinde Kerkük başkent olarak belirtilmiştir.²⁷⁹

4.4.5. Anadil

1992 Geçici Anayasası'nda resmi dil olarak Kürtçe olarak belirtilmiştir. Kürtçenin bürokratik ve akademik bir dil formatına getirilmesi için de Cumhuriyet Ulusal Güzel Sanatlar ve Bilim Akademisi tarafından standart bir form hazırlanması uygun görülmüş ve resmi dilin bütün okullarda öğretilmesi ve tüm yazışmaların resmi dil yani Kürtçenin üzerinden yapılmasına karar verilmiştir.²⁸⁰ Bununla birlikte federal bölgedeki azınlıkların dilleri de unutulmamıştır. Azınlıklarında dillerinin okullarda öğretilmesi uygun görülmüştür.

“Federal Kürdistan Cumhuriyeti'nin resmi dili cumhuriyetin Ulusal Güzel Sanatlar ve Bilim Akademisi tarafından tasarlanmış standart formda bir Kürtçe olacaktır. Bu tip standardize edilmiş ulusal dil, cumhuriyete geçildikten sonraki bir sene içinde resmi dil olarak geliştirilecek ve federal olarak benimsenecektir. Eyalet hükümetleri ve sıradan vatandaşlar ile resmi yazışmalar ve bütün resmi dokümanlar, resmi dilde olacaktır. Federal olarak tanınmış lehçelerin ve federe eyaletlerdeki azınlık dillerinin yanı sıra, resmi dil bütün okullarda öğretilecek ve Devlet tarafından yapılan yayınlarda başlıca dil olarak kullanılacaktır.”²⁸¹

4.4.6. Seçimler

Yasa koyucu seçimlerin belirli bir periyodik düzende federal eyalet yasaları çerçevesinde yapılmasını emretmiştir. Bunu da 8. madde şu şekilde belirlenmiştir: “Federal Kürdistan Cumhuriyeti'ni ve onu oluşturan eyaletlerin hükümetleri, seçim sürecini ve hizmet süresini belirleyen federe eyalet yasaları ile düzenlemelerine uygun olarak Kürdistan halkı tarafından, Kürdistan halkı için Kürdistan halkından periyodik olarak seçilecektir. Bütün

²⁷⁹ http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Etkinlikler/Dosyalar/2009817_gundemanaliz_sayi4.pdf

²⁸⁰ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

²⁸¹ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

seçimler ve halk oylamaları, gizli oyla ve Cumhuriyetin bütün reşit vatandaşlarına açık olarak, doğrudan ve evrensel bir şekilde gerçekleştirilecektir.”²⁸²

“Federal Kürdistan Cumhuriyeti Hükümeti, herhangi bir şekil ya da kisve altındaki hiç bir politik ya da dini ideolojiyi barındırmayacaktır. Hükümet; sadece vatandaşların eğitim hayat düzeylerinin iyileştirilmesi, anayasal hak ve mülkiyetlerin korunması, devletin beşeri ve doğal mirasının muhafaza edilmesi, savunması ve uluslararası ilişkileriyle ilgilenecektir.

Anayasa tarafından hükümete özellikle ve açıkça verilmeyen herhangi bir hak ve ayrıcalık halkın olacaktır.”²⁸³

Açıkça belirtilmese bile Anayasa'nın laik bir yönetim tarzı benimsediği anlaşılmaktadır. Politik ve dini bir ideolojinin benimsenmeyeceği ifadesinde Irak rejimindeki tecrübeler etkili olmuştur. Şüphesiz Baas rejiminin olumsuz tecrübesi Kürtleri bu düzenlemeye yönlendirmiştir. Devletin temel görevleri sosyal devlet ilkesi çerçevesinde çizilirken, belli bir gurup veya çıkar zümresinin oluşmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Uygulanabilirliği ise zamanla ortaya çıkacaktır.

4.4.7. Kuvvetler Ayrılığı ilkesi

“Federal Kürdistan Cumhuriyeti'nin hükümeti dört egemen organdan oluşacaktır. Federal bakanlıkların sayısı ve görevleri her zaman yürütme organı tarafından kararlaştırılacak olup, yürürlüğe girmesi için hükümetin yasama organının onayını gerektirecektir. Sadece Adalet Bakanlığı kalıcı ve bu kuraldan muaf olacaktır.”²⁸⁴

Anayasa hazırlayıcıları demokratik devlet ilkesi çerçevesinde kuvvetler ayrılığı ilkesini belirlemişlerdir. Kuvvetler ayrılığı ilkesiyle Yönetimsel despotluk ve diktatörlüğün önünü geçilmektir. Bu şekilde tüm kuvvetin tek elde toplanması engellenmiş olacaktır. Irak Baas rejimi görünürde cumhuriyet olsa da kuvvetler ayrılığı ilkesinin uygulanmadığı bir rejim olmuştur. Bunun da en büyük kanıtı Saddam Hüseyin'in diktatörlüğüdür.

²⁸² <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

²⁸³ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

²⁸⁴ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

4.4.8. Yürütme

Federal bir yapıya sahip olan Irak'ta "İdari" bir yerinde yönetim yerin "Siyasal" bir yerinde yönetim biçimi mevcuttur. İdari yerinde yönetimlerde merkezi yönetiminin yetki devri söz konusu olmayıp, yerel düzeyde kamu hizmetlerin yürütülmesi için merkezi yönetimin kendisinden daha az yetkili kamu tüzel kişiliğine sahip kamu kurumlarına sınırlı yetki verilmesidir. Bu sistemde yargı ve yasama erki görevi verilmemiştir. Bununla birlikte Siyasal yerinde yönetimlerde, merkezi otorite başta yürütme erki olmak üzere, yasama ve yargı erklerinde özerk bölge yönetimine devreder ve kendi içinde bağımsız bir yapı olmasına rağmen uluslararası ilişkilerde merkezi otoriteye bağlıdır.²⁸⁵ 1992 Anayasası muhtevası itibariyle "Siyasal" yerinde yönetim biçimi olup yürütme erki bakımında merkezi yönetimden bağımsız bir yönetim sergilese de uluslararası ilişkilerde merkezi yönetime bağlıdır. Bu bakımdan Irak içinde özerk bir yapıya sahip olan Kürt bölgesinde yürütme erkinin işlevsel olabilmesi için yürütmenin yapılacağı meclis, yürütme erkinin başında yer alacak başkan veya Cumhurbaşkanı seçimi ve nitelikleri anayasada belirlenmiştir. Buna göre yürütme erkinin özellikleri şu şekilde belirlenmiştir:

"Yürütme organının başında halk tarafından seçilmiş bir başkan olacak olup, bu başkanın birleşik görev süresi on yılı geçmeyecektir. Tek bir görev süresinin süresi, seçim usulü, Federal Cumhurbaşkanı'nın görevleri ve yetkisi Anayasaya ilavelerle ifade edilecektir. Yürütme organı hiçbir zaman herhangi bir şart, durum ya da olay dahilinde emirle idare etme hakkına sahip olmayacaktır. Cumhurbaşkanı kendi cumhurbaşkanı vekili ve bakanlar kurulunu tayin edecektir. Cumhurbaşkanı vekili, Cumhurbaşkanlığı görevini, cumhurbaşkanının vefatı ya da görev başında ehliyetsizliği üzerine üstlenecektir. Federal cumhurbaşkanı devletin silahlı kuvvetlerinin başkomutanı olacaktır. Cumhurbaşkanı, ataması federal parlamento tarafından yapılacak olan silahlı kuvvetlerin komutanlarını aday gösterecektir. Parlamento tarafından onaylanmış federal bütçeyi de içeren, kanun tasarıları cumhurbaşkanına sunularak içeriği imzalanacak ya da veto edilebilecektir. Bir veto yazılı bir açıklamayla birlikte parlamentoya iletilecek ve halkın incelemesine açık olacaktır. Federal cumhurbaşkanı, parlamenterlerin dörtte üç çoğunluk oyuyla itham edilebilmektedir. Herhangi bir cezai suç ya da anayasa ihlali nedeniyle suçlandığı takdirde, cumhurbaşkanının itham edilmesini müteakip, federal parlamento tarafından görevine son verilebilmektedir. Görevine son verildikten sonra,

²⁸⁵ <http://www.belgeler.com/blg/30jb/federal-devletlerde-yerel-yonetimler-ve-demokrasiye-etkileri-almanya-ornegi>

cumhuriyetin görev yapan ya da emekli cumhurbaşkanları için belirlenmiş tüm dokunulmazlık, ayrıcalık ve imtiyaz haklarını kaybedecektir. Federal Kürdistan Cumhuriyeti'nin emekli tüm cumhurbaşkanları ömür boyu tam cumhurbaşkanlık maaşlarını almayı sürdürecektir ve görev sürelerinin dolması üzerine federal parlamentonun fahri üyeleri olma hakkına sahip olacaklardır. Federal anayasanın belirlediği yönetim şekli yarı başkanlık sistemi olmuştur. Yönetimin en başında cumhurbaşkanı olacaktır.”²⁸⁶

Görüldüğü gibi anayasa yürütme erkinin başını cumhurbaşkanı olarak belirtmekte ve Cumhurbaşkanına geniş yetkiler vermektedir. Buna karşın Cumhurbaşkanının denetleme yetkisi de halkın seçtiği parlamentoya vererek oluşabilecek keyfi uygulamaların önüne geçilmeye çalışılmıştır.

4.4.9. Yasama

Siyasal yerinde yönetimlerin federal sistemlere tanıdığı diğer bir hakta yasama yetkisidir. Demokrasilerde yasama görevi seçimle gelmiş olan ve halkın genelini temsil eden meclislerde yapılmaktadır. 1992 anayasası da yasama görevini seçilmiş olan federal parlamentoya vermiştir. Buna göre: “Yasama organı belirli zamanlarda halkoyuyla seçilmiş çift meclisli bir organ olacaktır. Senato büyüklük ya da nüfusuna bakılmaksızın her federe eyalet için eşit sayıda eyalet temsilcisinden oluşturulacaktır. Temsilciler meclisi temsilcilerinin her biri ülkede eşit sayıda vatandaşı temsil edecektir. Federal parlamentonun senato ve temsilciler meclisi üyelerinin sayı ve görev süreleri anayasaya ilaveler ile belirlenecektir. Sadece federal parlamento savaş ilan edebilecek ya da barış yapabilecektir. Devletin silahlı kuvvetlerinin çeşitli organlarının tüm komutanları federal parlamento tarafından atanacak ya da görevine son verilecektir. Federal parlamentodan temsilciler meclisi ve senatonun çıkardığı yasa tasarıları, federal başkanın imzası ve federal yüksek anayasa mahkemesinin onayının ardından yasalaşacaktır. Milletvekillerinin 3'te 2'lik çoğunluğu herhangi bir yasa tasarısının cumhurbaşkanı tarafından veto edilmesini engelleyebilecektir.”²⁸⁷

Kanun koyucu, çift meclisli bir yasama sistemi benimsenmiş olsa da yasa çıkarma yetkisini parlamentonun geneline vermiştir. Bu şekilde muhalif kanadında görüşlerini yansıta

²⁸⁶ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

²⁸⁷ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

bilme hatta sayısal üstünlük sağlaması halinde çıkmasını tasvip etmediği yasanın çıkmasını engelleme olanağı tanınmıştır. Bununla birlikte yasama erkine verilen önemli yetkilerden biri de şüphesiz silahlı kuvvetler üzerindeki tasarruftur. Yürütme erki yerine yasama erkine böyle bir yetki verilmesiyle, yürütme erkinin keyfi tasarruflarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Yasa çıkarma her ne kadar parlamentoya verilmiş olsa da yasaların anayasaya uygunluğunun denetlenmesi için federal yüksek mahkemenin onayına bağlanmıştır.

4.4.10. Yargı

Federal sistemlerde bölgesel yönetime devredilen diğer bir yetkide yargı erkidir. 1992 anayasası yargı erkinin görevlerini şu şekilde belirtmiştir: “Yargı organı; yürütme organı tarafından aday gösterilen ve yasama organı tarafından atanan dokuz hâkimden oluşan federal yüksek mahkemede toplanacaktır. Federal yüksek mahkeme, federal veya adalet meclislerinden geçen yasa tasarılarını anayasaya uygunluğu açısından inceleyecektir. Yasa tasarıları ancak bu mahkemenin onayından sonra kanunlaşacaktır.”²⁸⁸

Federal bölge içinde yargı yetkisi federal yüksek mahkemesine veren kanun koyucu, hâkimleri belirleme yetkisini yürütme erki ile birlikte yasama erkine vererek, yürütme ve yasama erklerinin keyfi ve menfi uygulamalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Buradaki temel soru yürütme erki tarafından aday gösterilen hâkimlerin, yürütmenin çıkardığı yasalarda karar verici olarak ne kadar bağımsız olabileceği sorusudur. Bu şüphesiz belli kuşukları da beraberinde getirecektir.

4.4.11. Ekonomi

Kanun koyucu federal bölgenin ekonomi yönetimini belirlenmesini yürütme erkine vermiştir. Bu sayede yürütme erkinin kendi ekonomi politikalarını belirleme ve yürütme şansı doğmaktadır. Yasada ekonominin yürütülme şeklini şu şekilde belirlemiştir; “Ekonomi organı, yöneticisi yürütme organı tarafından aday gösterilen ve on yıldan uzun olmayan bir dönem için yasama organı tarafından atanan federal merkez bankası tarafından oluşturulacaktır. Tüm devlet

²⁸⁸<http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

ve eyalet bankalarına lisans verilmesi bunların yönetimi ve tüm nakdi kararları federal hükümetin ekonomi organının mülkiyetinde olacaktır. Federal merkez bankasının yegâne amacı, vatandaşların büyük çoğunluğunun yararına olacak şekilde gelişen bir ekonomi ve istikrarlı bir para birimi yaratmak ve bunu muhafaza etmek olacaktır.”²⁸⁹

4.4.12. Temel Haklar

Bir “Toplum Sözleşmesi” ve iktidarın sınırlarını çizen bir erk olarak anayasa, ülkede ya da federasyonda yaşayan tüm vatandaşların haklarını koruma altına almakla yükümlüdür. İlk çağ Yunan site devletlerinden başlayarak gelişen ve değin bu yapı içinde bireyin “İnsan” olarak doğuştan ve sonradan gelen hakları vardır. Devlet demokratik olma özelliği bakımından bu hakları koruma ve geliştirmeye mükelleftir.²⁹⁰ Bu nedenle Federal bölge kanun koyucuları bu asgari hakları demokratik yapının gereği olarak Anayasal güvence altına almış ve bunu Anayasa metninde şöyle sıralamıştır:

“Federal Kürdistan Cumhuriyeti’nin bu veya bundan sonraki anayasaları daima vatandaşların temel haklarına ilişkin maddeler içerecektir. Bu maddeler gelecekteki herhangi bir kanun, hükümet iradesi veya halk referandumlarıyla değişmeyecektir. Vatandaşların temel hakları şunları içermektedir.

1. Her çeşit ifade özgürlüğü; sanat, edebiyat, basın ve kitleli medyayı kapsayacak fakat bunlarla sınırlı kalmayacaktır. İfade özgürlüğü, bu maddede belirtildiği gibi başka vatandaşların temel haklarına tecavüz etmediği sürece kanunlar tarafından sınırlanmayacak, düzenlenmeyecek veya aksine değiştirilmeyecektir.

2. Herhangi bir dine ve ya politik fikre bağlı olma veya olmama, inanma veya inanmama özgürlüğüne dokunulmayacak; hükümet, yasaları vasıtasıyla herhangi bir dini veya siyasi ideolojinin sözle ve ya parasal olarak desteklenmesini teşvik etmeyecek veya engellemeyecektir veya resmi bir devlet dini veya ideolojisi benimsenmeyecektir. Vatandaşlar her türlü dernek veya partiyi istedikleri zamanda kurma hakkına sahiptirler. Bununla birlikte Cumhurbaşkanının görev yemini etmesi üzerine herhangi bir siyasi grup veya partinin daimi üyesi

²⁸⁹ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

²⁹⁰ http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg11/ibrahimkaboglu.pdf

olacağına ve onlarla birlikte yer alacağına yemin edecek ve herhangi bir dini veya politik bağlılığı engellemediği bir ülkeye hizmet edecektir.

3. Tüm vatandaşlar için Cumhuriyetin sınırları dâhilinde kendi seçecekleri yerde yaşamak üzere ikamet etme veya yasal varlıklarının tüm haklarına sahip olarak buradan göç etme özgürlüğü bulunacaktır.

4. Tüm vatandaşlar mahkemelerde hızlı bir şekilde yargılanma hakkına sahip olacaklar; açık bir suçlama olmadan tutuklanmaya, hapsedilmeye ve insanlık dışı cezalara karşı korunacaklardır.

5. Özel Mülkiyet ve Mahremiyet Hakkı: Devlet kamu yararına özel şahıslara ait mülkleri kamulaştırma ve kullanma haklarına sahiptir. Mahcuz malın iyi niyetle konulan günlük piyasa değeri, maruz kalan vatandaş veya vatandaşlara devlet tarafından tazmin edilecektir. Vatandaş veya vatandaşlar haciz veya tazminat değeri için federal yüksek mahkemeye başvurma hakkına sahip olacaktır. Devlet, vatandaşların beslenme ve giyim-kuşam alışkanlıklarını kapsayan fakat onları kısıtlamayan mahremiyet haklarına kısıtlayıcı kanunlar çıkarmayacaktır. Vatandaş ile ilgili bütün bilgi vatandaşın mülkiyeti ile ilgilidir ve özel mülkiyeti koruyan aynı kanunlara maruz kalması ile ilgilidir.

6. Ücretsiz ve temel sağlık bakımı, eğitimi, barınma ve beslenme hakkı: Barınma ve beslenme gibi kanuni haklarına başvuran sağlıklı bütün vatandaşlar, devlet tarafından kurulan ve idare edilen komiteyi ve yerleşimi geliştirme projelerinde çalıştırılacaklardır. Bedensel özürsüz bütün vatandaşlar kamu yerlerine, yapılarına ve hizmetlerine uygun giriş hakkına sahip olacaklardır. Özel mülkiyet ve hizmetler bu sürekli gereksinimin dışındadır.

7. Yasalar önünde eşit olma ve anayasada belirtilen imtiyazlara eşit olarak sahip olma hakkı: Hiç kimse milliyet, cinsiyet, dini ya da etnik kökeninden dolayı ayrımcılığa maruz kalmayacak veya imtiyaz sahibi olmayacaktır. Her milliyetten cinsiyetten, din ve etnik kökenden nitelik sahibi vatandaş devletin merkez ya da taşra hizmetlerinde çalışabilir.”²⁹¹

²⁹¹ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

4.4.13. Mahkemeler

Siyasal sistemlerde devletin temelini oluşturan yargılama ve mahkemelerin görev ve nitelikleri Anayasa’da şu şekilde belirtilmiştir:

“Mahkemelere, çoğunluk oylarıyla nihai karar ve mahkumiyet konusunda karar verecek üç hâkim başkanlık eder. Bütün vatandaşlar mahkeme duruşmalarında temsil edileceklerdir. Ölüm ya da fiziksel ya da ruhi ehliyetsizlik halinde taraflar bir akrabası ya da para ödenmeden onu temsil eden bir şahıs tarafından temsil edileceklerdir. Sadece siyasi olduğu farz edilen ya da idari davalar, bir davaya dahil olan taraflarca eşit sayıda aday gösterilen güvenilir kişilerden oluşan bir havuzdan rastgele seçilecek bir jüri tarafından yürütülecektir. Bir davalı eyalet mahkemesinden ya da federal yüksek mahkemeden davayı siyasi dava (case political) ilan etmesini talep etme hakkına sahip olacaktır. Özel kişilikleri kapsamayan ticari işletmeler arasındaki ihtilaflar parası ödenmiş hukuk danışmanları tarafından temsil edileceklerdir. Bir grup ya da tüm vatandaşlar adına olan toplu hareket davaları (class-action suits) tüm tarafların ücretsiz temsilcileri tarafından mahkemede temsil edileceklerdir.”²⁹²

Kanun koyucu mahkeme ve yargılama sistemini genel bir yapı yerine davanın türüne göre şekillendirmiştir. Bunun içinde siyasi ve idari davalarda jüri bulundurulması ilkesi benimsenmiştir. Amerikan federal yargı sisteminin benzeri bir yapı olsa da Kürtlerin aşiretsel yapılarını da yansıtan bir sistem olarak ta bakılabilir. Çünkü modern dönem öncesi ve aşiret yapıları içinde aşiret ağasının kendi aşireti içinde yaptığı bazı yargılamalarda aşiretin yaşlı ve bilgelerinin görüşleri çerçevesinde karar vermekteydi. Bu yönüyle özellikle siyasi ve idari davalarda Jüri’nin olması bu yapının bir tezahürü olarak görülebileceği gibi aşiret yapısına sahip Kürt toplumunda mahkeme kararından oluşan sonucun tek kişi yerine daha geniş bir yapının paylaşılması hedeflenmiş olabilir. Ayrıca davanın niteliğinin belirleme yetkisinin davalıya da verilmesi ile davalının da üç kişilik hâkim kararı yerine jüri sistemi ile karar almasına olanak tanımaktadır. Bu sistemdeki ana sorun jürilerin ne kadar bağımsız ve objektif karar verecekleridir. Bu davalarda Kürt toplumunun yapısı nedeniyle bağımsız ve adaletli bir yargılama konusunda şüpheler doğabilir.

²⁹² <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

4.4.14. Çocuk Hakları

Federal anayasada kanun koyucular Birleşmiş Milletler çocuk hakları bildirisini²⁹³ temel alan bir anlayışla federal yönetim altındaki çocuklara haklar tanımıştır. Kanun koyucu çocuk haklarının çerçevesini şu şekilde çizmiştir :“Kürdistan Federal Cumhuriyeti vatandaşı olarak doğan ve kendi aileleriyle ya da toplum rızasıyla evlatlık buldukları ailelerle birlikte yaşayan bütün çocuklar devletin vasiliği altındadır. Bunun gibi cumhuriyetin bütün çocukları on sekiz yaşına kadar daimi özgür ya da mecburi eğitim hakkına sahip olabilecekleri gibi çalışma ihtiyacı olmadan koruma altına alınma ve geçim sağlama haklarına başvuracaklardır; eğer kendi ya da evlatlık bulunduğu ailesinin bu şartları sağlayamadığı tespit edilirse yoksulluk, çocukların ailelerinin evlerinden alınması açısından devlet için bir zemin oluşturmayacaktır.”²⁹⁴

Kanunda dikkat çeken nokta fakirlikten dolayı asgari şartları sağlayamayan ailelerden çocuklarının alınmayacak olması. Bunun ilk sebebi toplumun içinde bulunduğu refah seviyesinin düşüklüğü ikinci ise federal yapının tanıdığı yardım ve ücretsiz eğitim haklarıdır.

4.4.15. Azınlık Hakları

Uluslararası hukuk tarafından hakları garanti altına alınan azınlıklar kendi dil, din ve kültürlerini koruma ve geliştirme haklarına sahiptirler.²⁹⁵ Bu nedenle kanun koyucu azınlıkların uluslararası hukuk tarafından da garanti alınan evrensel haklarını şu şekilde düzenlemiştir: “Bağımsızlığını ilan etmesiyle, Kürdistan’da ikamet eden bütün etnik azınlıklar 17. maddede ifade edilen vazgeçilemez ve devredilemez temel haklar da dahil olmak üzere Cumhuriyetin eşit Kürt vatandaşlığı haklarına sahip olacaktır. Etnik azınlıklar Devlet ya da eyalet müdahalesiyle ya da anayasada belirtilen düzenlemelerden başka düzenlemelerle engellenemeyen kendi kültür ve miraslarını koruma ve teşvik etme hakkına sahip olacaklardır. Hiçbir yasa ya da uygulama bu anayasanın 17. maddesinde belirtilmiş olan temel vatandaşlık hakları ihlal edemez. Devlet azınlıktaki etnik grupların dilinde ve Kürtçeye ilave olarak etnik azınlığın yaşadıkları bölgede tüm akademik seviyelerde özgür ve evrensel eğitim sağlayacaktır.

²⁹³ Bildiri metni için bkz. : <http://panel.unicef.org.tr/vera/app/var/files/c/r/cr23.pdf>

²⁹⁴ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

²⁹⁵ Ayşe Füsün Arsava, *Azınlık Kavramı Ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler Ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, Ankara, 1993, s.33.

Bu gibi azınlığın yaşadığı bölgenin dışında tek başına temel eğitim 1000 öğrenciye ulaştığında devlet tarafından etnik azınlığın dilinde sağlanacaktır. Her yerde ve herhangi bir zamanda etnik azınlıklar için özel olarak finanse edilen okullaşma vatandaşların eğitimi için minimum federal standartları karşıladıkları derecede azınlıkların bir imtiyazıdır. Özel olarak finanse edilen ve seminerler ihtiva eden dini okullar, etnik okullar gibi benzer haklara sahip olacaklar ve benzer gerekliliklere maruz kalacaklardır.²⁹⁶ Farklı etnik yapıları içerisinde barındıran federal yönetim, barındırdığı bu etnisitelere temel haklarını anayasada belirtmiştir. Teorik olarak belirtilen bu haklar demokratik yönetim anlayışı bakımından Kürt toplumunun gelişmesine büyük katkı sağlasa da asıl gösterge teorik olarak sunulan bu hakların pratikte uygulanıp uygulanmayacağı ve nasıl bir sonuç alınacağıdır.

4.4.16. Yeni Anayasa Metninin Yazım Şartları

Kanun koyucu anayasayı son kısmında yeni yazılacak anayasanın yazım şartlarını da açıkça belirlemiştir. Buna göre :“Anayasa metin düzeltmeye, değişikliğe, silinmeye veya ilave edilmeye açık tüm hükümleri Federal parlamentonun her iki meclisinin dörtte üç çoğunluğu, daha sonra devlet başkanın imzası ve onay için bölgesel yasama kurumlarına sunulması yoluyla değiştirilebilir. Anayasadaki benzeri her değişiklik bölgesel yasama kurumlarına sunulduğu andan itibaren iki yıl içerisinde eyaletlerin dörtte üç çoğunluğuyla onaylanması ve Federal Yüksek Mahkeme tarafından tasdik edilmesi durumunda yasa haline gelecektir. Hükümetin Federal Cumhuriyet’in doğasını, kültürel ve idari özerklik için bölgelerin ve vatandaşların temel haklarını anlatan 1, 2, 3, 4 ve 16. maddelerin hükümleriyle uzlaşan ve Federal Yüksek Mahkeme tarafından ciddi bulunan ve büyük çaplı olmayan kanun değişikliği olarak açıklandığında belge yayımlanacaktır. Federal Yüksek Mahkemenin Belgesi bir Anayasa kanun değişikliği alınır alınmaz altı ay içerisinde yayınlanacak veya reddedilecektir.”²⁹⁷ Kanun koyucu anayasa yazma şartlarını, bu anayasanın yukarıda yasama bölümünde açıklandığı gibi yasama erkinin hazırlaması ve yargı erki tarafından onanmasına hükmetmiştir. Bununla birlikte demokratik devletin bir özelliği olarak her ne kadar seçilmiş yasama erkinin hazırlamış ve yargı erki tarafından onaylanmış olsa da nihai kararı referandumla halka bırakılmıştır. Kanunun bu

²⁹⁶ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

²⁹⁷ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

yönüyle toplumun demokratikleşmesi ve yönetime ortak olması bakımında önem arz etmektedir.

4.4.17. Geçici Anayasada Irak Kürtleriyle İlgili Kazanımlar

1992 Geçici Anayasası Irak Kürtlerinin 1932 Irak Krallığı Deklarasyonu ve 1974 Özerklik Kanunu'ndan sonra anayasal süreçteki en önemli köşe taşlarından biri oldu. Uzun süreli mücadeleden sonra özellikle Irak'a dış müdahale sonucu büyük bir zafer kazanmış oldular. Aslında bu anayasa Irak Kürtlerinin bir devlet olma yolunda attıkları en önemli adım olmuştur. Şüphesiz 1974 özerklik kanunuyla önemli anayasal haklara sahip olmuşlarsa da o dönem içinde Irak rejiminin somut olarak Kürt bölgesinde varlığı devam etmekteydi. Fakat 1992 anayasasının kabul edildiği ortamda Irak rejimi artık Kürt bölgesinde hüküm sürmemekteydi. Her ne kadar federatif bir yapı içinde Irak merkezi hükümetine bağlı olsa da Kürtler, bağımsızlık yolunda kendi kaderlerini belirlemede önemli bir noktada bulunmaktaydılar.

Bu Geçici anayasa bölgesel yönetimin işleyişini düzenleyen bir kurucu anayasa niteliğinde olmuştur. Değiştirilemez olan ilk üç maddesi Irak Kürtlerinin geleceğe dair düşüncelerini yansıtmaktadır. Anayasada yürütme, yargı ve yasama kuvvetlerinin görev ve yetkileri düzenlemektedir. Ayrıca Kürt bölgesinde yer alan vatandaşların bireysel hak ve özgürlükleri belirtilerek bunlar anayasal güvence altına alınmıştır. Bununla birlikte yazılacak olan asıl anayasanın yazım kuralları da belirlenmiştir. Geçici anayasada analiz edilmesi gereken en önemli maddeler değiştirilemez olan maddelerdir. Bu maddeler ileride yapılacak olan asıl anayasanın çerçevesini de çizmiştir. Görülüyor ki bu itibarla hangi iktidar gelirse gelsin asıl hedeften uzaklaşılması amaçlanmıştır.

1992 Geçici Anayasası 1974 Özerklik kanunu temel almıştır. 1974 kanunuyla kazanılan haklar anayasal güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte bu Anayasada ilk ve değiştirilemez maddelerinden olan; “Kürdistan özgür devleti federal bir Cumhuriyet olacaktır ve Federal Kürdistan Cumhuriyeti olarak bilinecektir” ifadesi Irak Kürtlerinin istikballerine yönelik düşüncelerini gösteren en güzel örnektir. Anlaşıyor ki Irak Kürtleri anayasal süreçte bağımsız bir devlet için yavaş ama kararlı adımlarla yürümektedir.

Geçici anayasanın önemli bir özelliği de Irak Kürtlerinin, dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan Kürtlere sahip çıkma refleksini de göstermiş olmasıdır. Anayasada yer alan şu ibare bunun kanıtı gibidir: “Herhangi bir yer ya da devlette kendini Kürt olarak ilan eden herkes Federal Kürdistan Cumhuriyeti vatandaşlığını isteme hakkına sahip olacaktır. Çifte vatandaşlığa bu anayasanın yürürlüğe girmesinden itibaren yirmi beş yıllık bir süre için izin verilecektir.” Federal yapı içinde nüfus etkisini ve ileride kurulabilecek bir bağımsız Kürt devleti için nüfus ağırlığını oluşturma hedefi bu maddede açıkça görülmektedir. Bununla birlikte bu tür anayasal haklara sahip olmayan Kürtlerin bu haklardan faydalanması sağlanmış olacaktır.

Anayasanın değiştirilemez olan üçüncü maddesi sınırlarla ilgili olup Kürtlerin yaşadığı diğer coğrafyaları da ilgilendirmektedir. Anayasa maddesi şu şekilde yazılmıştır: “Federal Kürdistan Cumhuriyeti her biri ayrı ve herkesçe tanınan coğrafi özellikleri ile tarihi bir eyalet ya da Kürt toplumunun bir parçasını içine alan özerk federe eyaletlerden oluşacaktır. Eyaletlerin sayısı ve sınırlarında gelecekte yapılacak herhangi bir değişiklik statülerinde değişiklik yapmak isteyen vatandaşlar arasında yapılacak halk oylaması ya da referandumlar yoluyla gerçekleşecektir. Federal yüksek mahkeme, taleplerin ciddi olduğuna ve federal anayasanın herhangi bir maddesine ters düşmediğine karar verirse, bir oylama yapacaktır. Yasaca geçerli olabilmesi için, değişiklik talebinde bulunan vatandaşlar grubun en az beşte dördü bir oylama yapmalı ve değişiklik yapılmasını desteklemelidir. Bir ülkeyle ortak bir sınırı paylaşan Federal Kürdistan Cumhuriyeti’nin tüm federe eyaletleri, eyalet sınırlarının değiştirilmesi için gereken aynı oylama sürecini izleyerek cumhuriyetten ayrılma hakkına sahiptir.” Görülüyor ki mevcut federal sınır dışında kalan Kürtlerin kaderi yine onlara bırakılmıştır. Referandum yolu açık bırakılarak bu bölgelerden oluşabilecek bir katılıma açık kapı bırakılmıştır.

Anayasada federal cumhuriyetin başkenti belirtilmemiştir. Her ne kadar mevcut yapıda Erbil başkent olsa da Irak Kürtlerinin gönlünden geçen yer Kerkük olmuştur. Nitekim Mayıs 1991’deki Barzani-Saddam görüşmeleri sırasında Barzani Kerkük’ün başkent yapılması için kendilerine verileceğini açıklıyordu. Hali hazırda Kerkük üzerine mücadele devam etmektedir.

Hazırlanan bu Anayasa Kürtlerin yaşadığı diğer bölge ülkelerinde rahatsızlığa neden olmuş ve 12-15 Ekim 1992 tarihlerinde Türkiye, Suriye ve İran dışişleri bakanları yaptıkları görüşme sonucu Irak’ın toprak bütünlüğünün devamından yana olduklarını bildirmişlerdir.²⁹⁸

²⁹⁸ Mihoyan, a.g.e., s.369-370.

Ortaya çıkan durum çevre ülkelerinde gelecekle ilgili rahatsızlığın siyasi olarak haklılığını ortaya çıkarmıştır. Irak Kürtleri bağımsızlık yolunda büyük mesafe kat ederken, Suriye Kürtleri Mart 2011’de başlayan iç ayaklanmalarla birlikte yeni bir döneme girdiler. Oluşabilecek yeni konjonktürde Kürtlerin burada özerklik yolundaki taleplerini dile açıktan dile getirmeleri muhtemeldir.

4.5. KDP - KYB Antlaşmaları

4.5.1. 1994 Paris Anlaşması²⁹⁹

19 Mayıs 1992 yılında Kuzey Irak bölgesinde Kürt Ulusal Meclisi için yapılan seçimde KDP ve KYB 50’şer sandalye kazanırken geriye kalan 5 sandalye de Süryanilere ayrıldı. 4 Temmuz 1992’de KYB’li Fuat Masum başkanlığında Erbil’de kurulan hükümete Türkmenler kendi istekleriyle girmediler.³⁰⁰

Bununla birlikte Erbil ve aşiret toprakları konusunda anlaşamayan KDP ve KYB çatışmaya girmeleri sonucu 500 kişi öldü.³⁰¹ Bu çatışmalar nedeniyle Temmuz ayında bir araya gelen iki lider bu görüşmeden sonra ABD’nin arabuluculuğunda Kasım ayında tekrar bir araya gelen KDP ve KYB yetkilileri ateşkes imzaladılar. Bu antlaşmaya rağmen Aralık’ta Erbil’i tamamen KDP yetkililerinden arındıran KYB, KDP ile çatışmalara yeniden başladı.³⁰² Buna karşın Paris’te imzalanmış bulunan anlaşma Kürt Bölgesi için bir geçiş dönemi yönetim yasası özelliği taşımaktaydı.

4.5.1.1. İdari Organizasyon

Paris’te yapılan anlaşmayla taraflar demokratik katılımı ön gören bir anlayışla idari yapıyı belirlemeye çalıştılar. Buna gör: “Irak Kürdistan’ı çoğunluğun yönetime katılmasını garanti eden, İnsan Hakları Bildirisi’ne saygılı, ulusal ve dini azınlıkların haklarını gözetin

²⁹⁹ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

³⁰⁰ Özer, a.g.e., s.352.

³⁰¹ McDowall, a.g.e., s.515.

³⁰² Özer, a.g.e., s.353.

demokratik sisteme göre idare edilecektir.”³⁰³ Anlaşma ile belli bir zümrenin tek başına iktidar olmasının önüne geçilerek çoğulcu bir yönetim anlayışı benimsenmiş ve bu uluslararası hukukun normlarıyla yapılacağı belirtilmiştir.

4.5.1.2. Irak Kürdistanı Başkanlığı

Anlaşma uyarınca “Irak Kürdistan’ı Bölgesi’nin Devlet Başkanı doğrudan, genel seçimle dört yıllık bir süre için seçilecektir. Devlet başkanının yetkileri 2 sayılı kanun ile belirlenmiştir. Başkanlık seçimi öncesi geçici süre için başbakan, Kürdistan Ulusal Meclisi Başkanından ve temyiz mahkemeleri başkanından oluşturulan Başkanlık Konseyi: Devlet başkanının yetkilerini 2 numaralı kanun çerçevesinde uyarlar. Konsey’in kararlarının oy birliği ile alınmış olması ve bu kararın parlamento oylaması ile onaylanması gerekmektedir.”³⁰⁴

Oluşturulacak yeni Başkanlık makamının yetki ve görev tanımı önceden belirlenerek bir yetki aşımı veya diktatörleşmenin de önüne geçilmeye çalışılmış olabilir. Çünkü yetki çerçevesi belirlenmeyen yönetimlerde keyfi ve sınırsız uygulamalar doğurabilmektedir.

4.5.1.3. Hükümet

Anlaşmaya göre: “Bir sonraki seçimlere değin Irak Kürdistan’ı bölgesi, koalisyon hükümetince idare edilecektir. Mevcut hükümet, daha önce siyasi partiler, ulusal azınlıklar ve bağımsız kişiler olarak temsil edilmeyen grupları içine almak amacıyla genişletilebilecektir. Hükümet ile ilgili kararlar; siyasi partilerin müdahalesi olmaksızın hükümet ve bakanlıklar içerisinde alınacaktır. Gerekli çalışmaların ardından hükümet yeniden organize edilecektir. Bölgenin ihtiyaçlarına daha etkili bir biçimde cevap verebilmek için eldeki varsayımlardan faydalanılarak yeni bakanlıklar oluşturulacak, gerekenler kaldırılacak veya birleştirilecektir.

Hiç bir ayrım gözetmeksizin, tarafsız bir şekilde memur alımlarından sorumlu olacak bir devlet memurları konseyi, özer bölgenin mali idaresinin kontrolünden sorumlu olacak Genel

³⁰³ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

³⁰⁴ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

Sayıştay bürosu ve bölgesel ekonominin planlaması ve gelişmesi için öncekilerin tespitinden sorumlu olacak planlama komitesi oluşturulacaktır.

Yeni hükümetin kuruluşu esnasında iki büyük parti arasında bakanlıkların sayısı ve önem dereceleri hususunda denge sağlanacaktır. Hükümet içerisinde her bakana, kendisine bağlı bakanlığı idare etmesi için kanunda kendisine tanınan yetkilerin tümü verilecektir. Bir bakan yardımcısı, kanun çerçevesinde bakanın kendisine vekâlet verdiği yetkileri taşıyacaktır.”
305

Anlaşmayla KDP ve KYB'nin hükümette yer alması amaçlandığı için koalisyon hükümeti ön görülmüştür. Bu şekilde hem KDP-KYB hem de diğer siyasi grupların hükümet söz sahibi olacak ve oluşabilecek olumsuzlukların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ayrıca siyasi baskılardan uzak ve her hangi bir tarafın menfaatinin ağır basacağı memur atamalarının yapılmamasına, bakanlıkların KDP ve KYB arasında dengeli atanmasına karar verilerek denge politikası izlenmiş, böylelikle tarafların bir birine üstünlük kurmalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

4.5.1.4. Anayasa

“Anlaşmayla Irak Kürdistan Bölgesi için bir anayasa hazırlanmasına karar verilmiştir. Kürt Enstitüsü, 1994'ün Ekim ayının sonunda önce bir tasarı oluşturmak gayesiyle, mevcut federal devletlerden uzmanları bir araya getirecektir. Söz konusu tasarı, onaylandıktan ve gözden geçirildikten sonra kabul edilecek ve yılsonuna kadar Kürdistan Ulusal Meclisi'ne sunulacaktır.”³⁰⁶ Anayasa taslağının Paris'te bulunan Kürt Enstitüsü tarafından hazırlanmasının ana gayesi tarafsız bir taslak oluşturma çabası olarak görülebilir.

4.5.1.5. Seçimler

“Parlamento ve başkanlık seçimleri mevcut parlamentonun görev süresinin sona erdiği Mayıs 1995 tarihinde yapılacaktır. Söz konusu seçimlerden önce mevcut durumun normale

³⁰⁵ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

³⁰⁶ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

dönmesi beklenecektir. Seçimler öncesi güvenilir bir seçim kaydı oluşturabilmek için bir nüfus sayımının organize edilmesi kararlaştırılmıştır. Seçimlerin mümkün olan en çok sayıdaki yabancı gözlemci tarafından izlenmesi kabul edilmiştir. Parti liderleri, yerel ve uluslararası kamuoyu önünde, seçim sonuçları ne olursa olsun itaat edeceklerine dair söz vereceklerdir.

Seçim sonuçları ne olursa olsun güçleri ve yeniden dengelemek maksadıyla bir koalisyon hükümeti oluşturacaktır. Kürdistan Ulusal Meclisi'ndeki her parti önem sırasına göre temsil edileceklerdir. Belediye seçimleri, kanun çerçevesinde yapılacak olup; seçim tarihi iki partinin alacağı kararla belirlenecektir.”³⁰⁷

Anlaşmanın dikkat çeken noktası şüphesiz seçim sonuçlarını ne olursa olsun bir koalisyon hükümetinin kurulmasını ön görmesidir. Bu madde demokratik temsiliyet ve oy hakkı tarafından yanlış bir uygulama olsa da Kürt bölgesinin birlikteliği ve çatışmaların bitirilmesi yönünden doğru görülebilir. Bununla birlikte seçimde yabancı gözlemcilerin bulundurulması şeffaflık ve demokratik seçimler için kayda değer bir olaydır.

4.5.1.6 Bölgenin Savunma ve Güvenliği

“Yetersiz olduğu kanıtlanan mevcut ulusal savunma sistemi bir an önce yeniden düzenlenecek ve şu ana değin görev yapan Peşmerge İşleri Bakanlığı'nın yerine, üst düzey askeri subaylardan oluşan ve doğrudan başbakan veya başbakan yardımcısına bağlı olan bir kurmay komitesi oluşturulacaktır. Mecburi askerlik hizmeti temel alınarak yalnızca hükümetin idaresi altında bulunan ve Irak Kürdistan Bölgesi'nin savunmasından sorumlu tutulacak bir birleşik ordu kurulacaktır. Geçiş döneminde ortak alınan bir kararla, belirlenen seviyeye göre Peşmerge kuvvetlerinin azaltılmasına gidilecek ve bunun içinde ortak belirlenen bir takvime göre, milislerin terhis edilecektir. Terhis edilen bu milislerin eski sosyal görevlerine dönebilmeleri için gerekli imkânların sağlanması yolunda çözümler önerilecek ve bunun içinde yabancı uzmanlardan yardım alınacaktır.

Anlaşmada Bölge'deki kişi ve malların güvenliğine verilen önem ve aciliyetten dolayı polis ve iç güvenliğin derhal yeniden organize edilerek, yalnızca hükümetin otoritesi altına girmeleri gerekli olduğu konusunda görüş birliğine varılmıştır. Söz konusu yeniden yapılanma,

³⁰⁷ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

bakanlar kurulunun sorumluluğu ve denetiminde yürütülecek ve reorganizasyon önemli oranda teknik ve mali açıdan desteklenecektir. Polis ve güvenlik kuvvetlerinin eğitimleri için bir polis akademisi kurulacaktır. Tüm polis ve güvenlik personelinin; sivil ve demokratik idarenin genel prensipleri, insan haklarının gözetilmesi ve hükümete bağlılık konularında özel bir eğitim görmeleri gerekmektedir. Özellikle teknik alanlarda verilecek eğitime yerel kuvvetlere yardımcı olmaları için yabancı uzmanlar davet edilmelidir. Söz konusun yeniden yapılanma safhalarının belirlenmesi ve sürekliliğinin temini için özellikle bir takvim oluşturulmalıdır. Polis ve iç güvenliğin bu yeniden yapılanma takvimini ve şeklini belirlemek için Ağustos ayının son bulmasından önce toplanması gerekmektedir.”³⁰⁸

Anlaşmanın bu maddesi ile Kürt bölgesinde daha profesyonel bir güvenlik anlayışı benimsenirken, silahlı kuvvetler bakanlıktan alınıp doğrudan Başbakan veya Başbakan yardımcısının emrine verilmektedir. Ayrıca birleşik bir ordu kurulmasıyla KDP ile KYB arasındaki ayrılığı da bitirilmek istenmiştir.

4.5.1.7. Ekonomi ve Maliye

“Uygulanmakta olan çifte ambargo, birbiri ardına gelen savaşların sonucunda halkın % 50’sinin işsiz kalması ekonomik durumun kötüye gitmesine neden olduğundan bölgede istikrarın sağlanması için uluslararası yardımın acilen ulaşması gerekmektedir.

Söz konusu istikrarın sağlanabilmesi ve ekonominin yeniden kurulmasında gerekli olan ekipmanların temin edilebilmesi için BM müeyyidelerinin hafifletilmesi gereklidir. Ekonomide istikrarın yeniden sağlanabilmesi için; gerekli malzemenin teminine müsaade edilebilmesi BM yaptırımlarının gevşetilmesini gerektirmektedir. Özellikle ekonomi için gerekli olan unsurların başında halkın artan enerji taleplerini karşılayabilecek bir rafineri gelmektedir.

Uluslararası yardım şimdiye kadar hükümet dışı kuruluşlarca dağıtıldığından, Hükümet’in ekonomiyi planlama veya düzeltme gibi bir sorunu bulunmaktadır. Bölgesel Hükümet bölgenin ekonomisini yeniden canlandırmak için donör ülke ve örgütlerden doğrudan yardım alma girişimlerinde bulunmalıdır. Kürdistan Ulusal Meclisi mümkün olan en kısa

³⁰⁸ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

sürede yerli ve yabancı hükümet dışı kuruluşların faaliyet alanlarını belirleyecek bir kanun çıkmalıdır.

Gümrük gelirleri yalnızca kamu hazinesine gitmelidir. Partilerin, hükümete 1 Mayıs 1994 tarihinden bu yana elde edilen gelirleri içeren hususları sunması gerekmektedir. Hükümetin, gümrükler etkin bir şekilde kontrol edilmeye başlanmadan önce taraflara herhangi bir ödeme yapmaması gerekmektedir.

Gümrük hizmetleri yeniden organize edilmeli, yetersiz unsurlar görevden alınarak yerlerine siyasi görüşleri dikkate alınmaksızın mesleki uygunluk ve uzmanlıklarına göre memurlar alınmalıdır. Bölge bankası, partilerin müdahalesi olmadan hükümetin polis kuvvetlerince korunacak ve emniyet sağlanacaktır.”³⁰⁹

Birinci körfez savaşından sonra BM Irak’a uyguladığı ambargodan Irak Kürtleri doğrudan zarar görmüş ve ekonomik olarak çökme noktasına gelmiştir. Bunun dışında dış yardımların Kürt bölgesindeki hükümet vasıtasıyla da yapılmaması hükümetin otoritesinde zayıflamaya neden olmuştur. Anlaşmanın bu maddesiyle hem bu zafiyeti kaldırmak hem de ekonomik dar boğazdan kurtuluşun yolları aranmıştır.

4.5.1.8. Bölgesel ve Dış İlişkiler

“Kürt Yönetimi, Irak Kürdistan’ı içerisinde askeri üsleri olmayan ve sınır ötesi saldırılarda bulunmayan, baskı altındaki Kürtlere siyasi sığınma hakkı tanımaktır. Komşu ülkeler veya siyasi partiler ile yapılan hiçbir işbirliği taraflarca birbirlerine karşı değil, Irak Kürdistanı’ndaki Kürt halkının yararına kullanılmalıdır. Bu görüş doğrultusunda tarafların birbirlerine bilgi vermeleri, birbirleriyle işbirliği içerisinde olmaları ve komşu ülkelerdeki Kürtlerin zararına tek taraflı hareketlerinden kaçınmaları gerekmektedir.

Bölgesel Kürdistan Hükümeti temsilcisi resmi elçi statüsü ile atanmış bir görevli olup, dış ilişkiler alanında yardımcısıyla birlikte çalışacaktır. Parti büroları, Bölgesel hükümetin dış işleriyle ilgili temsilcilerin çalışmalarına müdahale etmeyeceklerdir. Bölgesel Kürdistan Hükümeti’nin yurtdışındaki büroları hükümet tarafından kurulacak ve finanse edilecektir.

³⁰⁹ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

Bölgesel Kürdistan Hükümeti dış temsilcilikleri, gerek kendi aralarında gerekse her iki partinin liderleri ile olağan periyodik toplantılar yapmalıdırlar. Seminerler ve brifingler düzenlenerek, diplomatik eğitim sağlanmalıdır. Bölgesel Kürdistan Hükümeti'ne dış politika konularında danışmanlık yapacak ve uzman olan kişilerden oluşan bir danışma komitesi oluşturulmalıdır. Bölgesel Kürdistan Hükümeti'nin New York ve Brüksel'de büro açması gerekmektedir.

Söz konusu anlaşma İngilizce ve Fransızca olarak, 22 Temmuz 1994 tarihinde, çift imza ile Fransa Büyükelçisi ve Devlet Danışmanı Bernard DORIN; Paris Kürt Enstitüsü Başkanı Kendal Nezan, Paris Kürt Enstitüsü Başkan Yardımcıları Fuad Hüseyin ve Abbas Vali ile Kürdistan Ulusal Kongresi Başkanı Dr. Necmeddin Kerimin huzurlarında imzalanmıştır. Kürt ve yabancı şahıslar ile danışmanlardan oluşturulacak bir İzleme ve Hakemlik Komitesi ile bu anlaşmanın uygulanmasında veya yorumlanmasında muhtemel anlaşmazlıkların halledilmesi sağlanacaktır. Uzmanların yardımıyla bölge için hazırlanan Anayasa taslağı, Ekim 1994 ayı içerisinde tamamlanacak ve 1994 yılının sonlarına doğru onaylanmak üzere Kürdistan ulusal meclisine sunulacaktır.³¹⁰

Anlaşmanın bu maddesi birkaç yönüyle önem arz etmektedir. Birincisi partilerin kendi başlarına başka ülkelerle menfi görüşmelerinin önüne geçilmeye çalışmıştır. Bu tür görüşmelerin daha önce her iki parti tarafında defalarca yapılmış ve bir birlerine karşı ittifaklar için kullanılmıştı. İkincisi Kürtler uluslararası toplumla Bağdat yönetimini saf dışı bırakarak direkt olarak bağlantıya geçmektedir. Bu uluslararası hukuk açısından yanlış bir uygulamadır. Zira özerk yönetimler içişlerinde bağımsız olmalarına rağmen dış işlerinde merkezi yönetime bağlıdırlar. Bu yüzden Irak Kürtlerinin bu girişimi uluslararası hukuk açısından sorunludur.

4.5.2. 1996 Ankara Süreci

1994 yılında Paris antlaşması imzalanmasına rağmen KDP ve KYB arasındaki çatışmalar devam etti. 16 Haziran 1996 yılında KDP peşmergeleri KYB ile temasta olan Sorçi aşireti lideri Hüseyin Ağa'yı öldürdüler. Bu arada Türkiye'nin bölgeyle ilgili öncelikleri petrol transferi konusunda kazandığı ayrıcalıklardan ötürü BM'nin 986 sayılı BMGK³¹¹ kararı ve

³¹⁰ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

³¹¹ 986 sayılı kanun 14 Nisan 1995'te çıkarılmıştır.

PKK konusu olmuştur. Saddam Hüseyin'in bu karışık dönemde Erbil'i tamamen ele geçirmesi üzerine KDP, KYB ve Türkmen Cephesi 30-31 Ekim 1996 da Türkiye, ABD ve İngiltere'nin katılımıyla Ankara da bir araya geldiler.³¹²

Taraflar 22 maddelik 'Nihai Bildiri' yayınlanmıştır. Nihai bildirin maddeleri şunlardır;

“Bu toplantıda ele alınan hiçbir husus veya bu görüşmelerde varılan mutabakatlar neticesinde hâsıl olacak anlaşmalar Irak'ın toprak bütünlüğüne veya sınırlarının dokunulmazlığına hâlel getirmeyecektir

Irak'ın geleceği, bu ülkenin toprak bütünlüğü, egemenliği ve siyasi bağımsızlığının muhafazasına tüm BM üyesi ülkelerin saygı göstereceği hususunu içeren ve tüm Irak vatandaşlarının siyasi haklarının ve insan haklarının temini amacıyla taraflar arasında açık diyalog kurulması çağrısında bulunan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararı³¹³ doğrultusunda tüm Irak halkının özgür ve ortak iradesiyle belirlenmelidir.

Uluslararası sınırların güvenlik ve güvence altında muhafazası dâhil olmak üzere, Türkiye'nin ve diğer komşu ülkelerin haklı güvenlik mülahazaları dikkate alınmalıdır. Taraflar, çatışmaların derinleşmesi veya gerilimin artmasına yol açabilecek yönde diğer hiçbir gücün müdahalesini istemeyecekleri konusunda mutabakata varmışlardır. Kuzey illerde halen mevcut bu tür kuvvetler bölgeden ayrılmalıdır.”³¹⁴

Anlaşmanın bu maddesi ile Türkiye'nin PKK ile ilgili kaygıları haklı bulunması ve bu yönde çalışmaların yapılması Türkiye için bir kazanç olmuştur. Bununla birlikte Irak'ın toprak bütünlüğü ve sınır dokunulmazlığı ilkesi ile Kürtlerin kendi kaderlerini tayin hakkının önüne geçilmektedir.

4.5.2.1. Ateşkes

“KDP ve KYB kuvvetlerinin 23 Ekim 1996 gece yarısı itibariyle buldukları ve Barış İzleme Gücü (BİG) temsilcileri ile iki tarafın irtibat personeli tarafından en kısa zamanda yerine

³¹² Özer, a.g.e., s 354.

³¹³ http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/TemelBelgeler/20091123_NR059624.pdf.

³¹⁴ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

belirlenecek olan pozisyonlar ateşkes hattını oluşturacaktır. Bu ateşkes hattı Barış İzleme Denetleme Grubu'na rapor edilecektir. Taraflar savunma mevzilerinde kalacaklar ve birbirine karşı saldırı başlatmayacaktır. Ateşkes yükümlülüklerinin izlenmesi amacıyla bir tarafsız Barış İzleme Gücü tesis edilecek ve konuşlandırılacaktır. Bu İzleme Gücünün birimleri ateşkes hattı üzerinde, mutabakata varılacak noktalardan faaliyet gösterecektir. Bu birimler yerel komutanlıklar şeklinde yapılandırılacaktır ve Erbil' de görev yapacak yerel karargâha rapor vereceklerdir. En kısa zamanda bu görevi üstlenmek üzere Türkmenlerden ve tüm tarafların üzerinde mutabakata varabilecekleri diğer tarafsız Kuzey Iraklı Kürt ve Süryani partilerden yeterli büyüklükte bir kuvvet oluşturulacaktır. Taraflar, Barış İzleme Gücü ile tam işbirliğinde bulunacaklar, bu gücün çalışmalarını kolaylaştıracaklar, Barış İzleme Gücü birimlerinde komutanlıklarında ve karargâhında, bunların, ateşkesin izlenmesi, anlaşmazlıkların giderilmesi veya soruşturmaların sürdürülmesi çalışmalarında yardımcı olmak amacıyla irtibatı sağlayacak personel tayin edilecektir. Barış İzleme Gücü'nün çalışmalarını denetlemek ve tarafların şikâyetlerini alarak incelemek üzere bir Barış İzleme Denetleme Grubu (BİDG) kurulmuştur. BİDG araştırmalarında BM Irak Muhafaza Gücü (UNGCI) gibi kuruluşlardan alınabilecek bilgilerden de yararlanacaktır. Barış İzleme Denetleme Grubu (BİDG) Ankara'da üstlenecek ve Türkiye, ABD, İngiltere, KDP, KYB ve Barış İzleme Gücü temsilcilerinden oluşacaktır. BİDG, 1996 Kasım ayının ilk haftası içinde toplanacak ve iç çalışma yöntemlerini belirleyecektir. BİDG'nin herhangi bir üyesi şikâyet başvurusunda bulunabilecektir. Taraflar medya aracılığıyla karşılıklı saldırılarına son vereceklerdir. Taraflar tartışmalar sırasında ele geçen esirler ve tutukluları serbest bırakacaklar ve savaşta ölenlerin cesetlerini teati edeceklerdir. Taraflar, ulaşım, elektrik, yakıt, tıbbi malzeme ve gıda akışı dâhil kamu hizmetlerinin siyasi sebeplerle kesintiye uğratılmaması konusunda anlaşmışlardır. Kuzey Irak'ta elektrik kanalizasyon, su dâhil olmak üzere kamu hizmetlerinin yeniden işler hale getirilmesi için iş birliği yapacaklardır. BM Ajansları görev yönergeleri çerçevesinde bu maddenin yerine getirilmesinin izlenmesinden yardım etmeye davet edilecektir. Taraflar insani yardım personeli ve ailelerinin güvenliklerinin sağlanması konusundaki mutabakatlarını teyit etmişlerdir. Taraflar etnik kökenleri ve ait buldukları gruplara bağlı olmaksızın, Iraklı sığınmacıların ve yerlerinden edilmiş kişilerin insani yardımdan eşit ölçüde yararlanacaklarını teyit etmişler, ayrıca sığınmacıların evlerine gönüllülük esası çerçevesinde geri dönmeleri konusunda BM

Mülteciler Yüksek Komiserliği'nden yardım istenmesi konusunda anlaşmışlardır. Türkiye, ABD ve İngiltere bu çabaya uygun şekilde yardımda bulunmayı taahhüt etmişlerdi.”³¹⁵

Anlaşmanın dikkat çekici noktası Türkiye'nin Kürt bölgesinde etkin bir rol alacak olmasıdır. Bununla birlikte KDP-KYB arasındaki çatışmaların sonlandırılması ve barışı sürecinin izlenmesi için başta Türkmenler olmak üzere diğer etnik yapıların sürece dahil edilmesi özerk bölgenin birlikteliği için önemli bir gelişme olarak görülebilir.

4.5.2.2. Siyasi Uzlaş

“Taraflar Türkmen ve Süryani toplumları da dâhil tüm etnik grupların ve partilerin eşit temelde katılımıyla, Kuzey Irak'ta bir Geçici Yerel Yönetim (GY) kurulmasını prensipte kabul etmiş ve bu konuda görüşmelere devam edilmesi konusunda mutabakata varmışlardır. Gümrük gelirleri ve diğer vergiler şeffaflık prensibi çerçevesinde toplanacak ve uygun gelir paylaşımı yoluyla tüm bölge halkının ortak menfaati için kullanılacaktır. Yeni seçimler uygun bir zamanda yapılacaktır. Toplantının katılımcıları serbest ve adil bir seçim yapılması için gerekli zeminin hazırlanmasına yardımcı olacaklardır.”³¹⁶

Siyasi uzlaş çerçevesinde bölgedeki tüm etnik grupların temsil edilmesi ve gelir dağılımında adil davranılması toplumsal barış ve özerk bölgenin birlikteliği ve istikrarı için önemli bir adım olurken demokratikleşme açısından önemli görülebilir.

4.5.2.3. Türkiye'nin Güvenlik Mülahazaları

Taraflar başta PKK olmak üzere, terörist unsurların Kuzey Irak'ta faaliyette bulunmaları veya varlık tahsis etmelerini önlemeye çalışmak konusunda anlaşmışlardır. Katılımcılar, kapatılacağını anladıkları Atruş Kampı'ndaki Türk vatandaşlarının hemen gönüllü olarak evlerine dönmeleri için BM Mülteci Yüksek Komiserliği ile çalışmak ve desteklemek konusunda anlaşmışlardır.³¹⁷

³¹⁵ http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/TemelBelgeler/20091123_NR059624.pdf.

³¹⁶ http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/TemelBelgeler/20091123_NR059624.pdf.

³¹⁷ http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/TemelBelgeler/20091123_NR059624.pdf.

Anlaşmanın bu maddesi Türkiye için bir kazanç olmuştur. Çünkü Türkiye’de faaliyette bulunan PKK özellikle Kuzey Irak üzerinden lojistik destek ve barınma imkanına sahip olmuştur. Bu anlaşma sonrası Türkiye KDP ile birlikte PKK’ya karşı ortak hareket etmiştir.³¹⁸ Bununla birlikte Türk vatandaşı olup ta siyasi sebeplerden dolayı Kuzey Irak’taki kamplarda kalan vatandaşlarına geri dönüş kapısı açılmıştır.

4.5.2.4. Eş Başkanlar Bildirisi ve Ateşkes

14 Mayıs 1997 tarihinde Türkiye, ABD ve İngiltere temsilcileri, Kürdistan Demokratik Partisi(KDP), Kürdistan Yurtseverler Birliği(KYB) ve Irak Türkmen Cephesi heyetleri daha önce Ankara sürecinde mutabakata varılan kararların uygulanması, siyasi uzlaşa ve barışın tesisi için Ankara’da tekrar bir araya geldiler.

“Tüm katılımcılar KDP ve KYB arasındaki ateşkesin pekiştirilmesine yönelik taahhütlerini teyit etmişlerdir. Tüm katılımcılar Ateşkes İzleme Gücü’nün (AİG) konuşlandırılmasının tamamlanmasından duydukları memnuniyeti ifade etmişlerdir. Taraflar, AİG’nin ateşkesin güçlendirilmesinde oynadığı rolle ilgili olarak takdirlerini belirtmişlerdir.

Tüm katılımcılar Kuzey Irak’ta meydana gelen terörist saldırıları kınamışlar ve ateşkesi ihlal ettiği öne sürülen bu olayların kaynağının tespiti amacıyla yürütülen soruşturmalarda işbirliği yapılmasının önemini vurgulamışlardır. KDP ve KYB, terörist faaliyetler meselesini ele almak üzere AİG, Irak Türkmen Cephesi ve Süryani Demokratik Hareketi’nin katılımıyla bir komite kurulması hususunda anlaşmaya varmışlardır. Bu komite 30 Mayıs’tan önce Erbil’de toplanacaktır. Komitenin ikinci toplantısı Süleymaniye’de yapılacaktır.

KDP ve KYB, AİG üyelerinin güvenliğini sağlayacak tüm önlemleri almak konusundaki taahhütlerini yenilemişlerdir. KDP ve KYB, bölgedeki diğer tarafların ateşkesi tehdit eden faaliyetlerde bulunmasını önlemek için ayrıca çaba göstereceklerdir. Ateşkesin güçlendirilmesine katkıda bulunmak amacıyla KDP ve KYB, ateşkes hattındaki veya yakınındaki kuvvetlerini 15 Temmuz tarihinden önce ateşkes hattında en az 5 km. geri çekmek

³¹⁸ Kerim Yıldız, *Irak Kürtleri Dün, Bugün ve Yarın*, belge yayınları, İstanbul, 2005, s.144.

suretiyle azaltmayı kabul etmişlerdir. Geri çekilme sırasında bölgedeki tüm ağır silahlar, AİG ile eşgüdüm halinde kurulacak ve denetlenecek merkezlere yerleştirilecektir.

Tüm katılımcılar artan yükümlülükler ışığında AİG'yi güçlendirme konusundaki mutabakatlarını teyit etmişlerdir. Katılımcılar, Ateşkes İzleme Denetleme Grubu'nun (AİDG) raporunu memnuniyetle karşıladıklarını ifade etmişler ve bu grubun çalışmalarına yönelik desteklerini yinelemişlerdir.³¹⁹

Türkiye başta kendi güvenliği olmak üzere bölgesel güvenliğe verdiği önem neticesinde KDP ile KYB arasındaki çatışmaların bitirilmesine ve ortak düşman olarak gördüğü PKK'ya karşı özellikle Barzani'nin KDP'siyle işbirliğini devam ettirmeye çalışmıştır. Yayımlanan bildiriye terörist faaliyetlerin önlenmesi için KDP ve KYB dışında Irak Türkmen Cephesi ve Süryani Demokrat Hareketinin içinde bulunacağı bir komitenin kurulması, özellikle Türkmen Cephesinin bu komitenin içinde bulunması Türkiye için bir kazanç olarak görülebilir.

4.5.2.5. Uzlaşma

“Katılımcılar, esirlerin serbest bırakılması ve kamu hizmetlerinde işbirliğinin artırılmasını da içeren güven artırıcı önlemlerin uygulanmasından duydukları memnuniyeti dile getirmişlerdir. KDP, KYB ve Türkmen Cephesi 31 Ekim 1996 tarihli Nihai Bildiri'de ifadesini bulan siyasi uzlaşma doğrultusundaki adımların teşviki amacıyla, Haziran ayında Kuzey Irak'ta AİG karargâhında Yüksek Koordinasyon Komitesi'nin toplanması hususunda mutabakata varmışlardır. Taraflar ayrıca Enerji Alt Komitesi'nin Dukan Barajı'nda ve Serbest Dolaşım-Ulaştırma Alt Komitesi'nin Erbil'de Mayıs ayının sonundan önce toplanması hususunda görüş birliğine varmışlardır. Kamu hizmetlerini kolaylaştırmak amacıyla, Yüksek Koordinasyon Komitesi'nin 11 Mart tarihindeki toplantısında ihdas edilen diğer teknik alt komiteler de toplanacaktır.

KDP ve KYB, kamu hizmetleri ile insani yardımların dağıtılmasının aksatılmamasına ve bunların siyasi silah olarak kullanılmamasına yönelik kesin taahhütlerini yenilemişlerdir. Taraflar kişilerin zor kullanılarak yerlerinden edilmelerine derhal son verilmesi ve daha önce

³¹⁹ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

yerinden edilmiş olanların güven içinde geri dönüşlerine imkân verilmesi konusundaki taahhütlerini teyit etmişlerdir.

Tüm katılımcılar gelir paylaşımı meselesinin müzakere edilmesine aşağıdaki prensipler çerçevesinde devam edilmesi gerektiği hususunda mutabakata varmışlardır. Eşitlik, şeffaflık, ödemede adalet, sorunların adım adım çözülmesi ve bir takvim çerçevesinde sonuç alınması, maaşlarının ödenmesi bu ilkeler çerçevesinde gerçekleştirilmelidir. Gelir paylaşımı konusu AİGD' nin müteakip toplantısında bu çerçevede ele alınacaktır. AİDG, bu görevin yürütülmesi ve gelişmeleri gözden geçiren bir raporun hazırlanması için 30 Haziran 1997 tarihinden önce bir alt komite kurabilecektir.”³²⁰

Bildiride 1996 Nihai bildirisinin kararlarına bağlılıkları teyit edilmekle birlikte ekonomik dengesizliğin giderilmesi, gelir dağılımında adalet ve şeffaflık konusunda tekrar mutabık kalırken özellikle enerji konusunda ortak çalışma kararı alınarak, ülke ekonomisinin temelini oluşturan enerji sıkıntısına çareler aranmasına karar verilmiştir.

4.5.2.6. İstikrar

KDP ve KYB, diğer güçlerin ihtilafı ağırlaştıracak ve gerilimi yükseltecek müdahalelerine başvurmama yönündeki taahhütlerini yinelemişlerdir. Tüm katılımcılar, Türkiye'nin meşru güvenlik çıkarlarını göz önüne almak konusundaki taahhütlerini yenilemişler ve taraflar, PKK başta olmak üzere, Kuzey Irak'taki terörist unsurların mevcudiyetini veya faaliyetlerini önlemek için çaba sarf etmek konusunda görüş birliğine varmışlardır. Taraflar Atruş Kampı'nın kapatılmasından duydukları memnuniyeti belirtmişlerdir. Taraflar Atruş'a benzer sorunların tekrarlanmasına müsaade edilmeyeceği hususunda mutabakata varmışlardır.

Katılımcılar, yukarıdaki taahhütlerin ve bu yönde sarf edilen gayretlerin, 31 Ekim tarihli Nihai Bildiri'nin ikinci paragrafının lafzına ve ruhuna uygun olarak, Irak'ın birliğine ve toprak bütünlüğüne hanel getirmeyeceği hususunda ayrıca mutabakata varmışlardır.

³²⁰ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

Katılımcılar, barış ve istikrarın bölgede tüm yaşayanların menfaati doğrultusunda güçlendirilmesi amacıyla, karşılıklı işbirliğini arttırmak üzere periyodik olarak toplantılar yapmayı sürdürmek hususunda görüş birliğine varmışlardır.³²¹

Kuzey Irak'ın istikrarını kendi ülkesinin istikrarı ile eş değer gören Türkiye PKK konusunda alınan mesafe ve Artuş kampının kapatılmasıyla bir başarı kazanmıştır. Bu da Türkiye'nin Irak Kürtleriyle diyalog halinde kaldığı sürece kazanımda olabileceği varsayımını güçlendirmektedir. Her ne kadar ülkeler ve toplumlar kendi çıkarlarını ön planda tutsalar da siyasi diyalog var olan problemlerin çözümünde en etkili yollardan birisidir.

4.5.3. KDP - KYB Washington Mutabakatı³²²

KDP ile KYB arasındaki sorunların giderilmesi amacıyla farklı zamanlarda birçok görüşme yapıldı. Bunlardan birisi olan ve görüşme sonucunda bir mutabakat metni yayınlanan Washington görüşmesidir. 1998 yılının Şubat ayında başlayan görüşmeler ABD başkanı Bill Clinton'ın himayesinde gerçekleşmekteydi³²³ ABD Dışişleri Bakan yardımcısı Welch' in 17-20 Temmuz 1998 arasında Kuzey Irak'a yaptığı ziyaretten sonra Barzani ve Talabani Washington'a davet edilmiş ve 17 Eylül 1998'de yapılan görüşmeler sonucu Washington Mutabakatı imzalanmıştır.³²⁴

“Anlaşmada Irak Kürdistan Bölgesi'nin insani gereksinimlerinin karşılanması ve insani ve siyasi hakların gerçekleştirilmesini sağlamak için Yüksek Koordinasyon Komitesi'nin (YKK) yetkilerinin artırılmasını kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte Erbil, Süleymaniye ve Duhok'taki durumun normalleştirilmesi, birleşik yönetim ve meclisin 1992 seçimleri sonuçlarına göre yeniden tesis edilmesi, bölgesel yönetime tüm gelirlerin münhasır kontrolünün sağlanması ve yeni bölgesel seçimler düzenlenmesi için taraflar arasında mutabakat sağlanacaktır.

YKK, tüm Irak Kürdistan bölgesinde yerel hizmet bakanlıkları arasındaki işbirliği ve koordinasyonu arttıracaktır. Taraflar kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi için ilgili

³²¹ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

³²² <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

³²³ Kerim Yıldız, a.g.e. s.105.

³²⁴ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

bakanlıkların yeterli gelir almalarını sağlayacaklardır. KDP gelir farklılıklarının insani hizmetlerin sağlanması için KDP bölgesinden KYB bölgesine muntazam fon akışı gerektirdiğini kabul etmektedir.

YKK, üç kuzey vilayetinde taraflar arasındaki çatışma nedeniyle evlerinden ayrılmak zorunda kalan insanların evlerine dönmelerine yardımcı olmak mülklerini iade etmek veya zararlarını tanzim etmek için bir süreç başlatacaktır.

YKK, Türkiye ve İran sınır ihlallerinin önlenmesi için tarafların işbirliği yapmalarını sağlayarak, söz konusu sınırlardan geçişin kontrolü için makul bir görüntüleme prosedürü oluşturulacak ve teröristlerin geçişi engelleyecektir. Taraflar YKK ile birlikte çalışarak, tüm Irak Kürdistan bölgesinde PKK'ya sığınak vermeyecekler, bu bölgede PKK üssü bulunmamasını sağlayacaklar ve barışı ve istikrarı bozmasını veya PKK'nın Türkiye sınırını ihlal etmesini engelleyeceklerdir.

YKK, üç ay içinde bölgesel meclis tarafından onaylanacak olan geçici ortak bir bölgesel hükümet oluşturmaya çalışacaktır.³²⁵

Anlaşmaya bakıldığı zaman 1994 yılından beri bir birliktelik oluşturmadığı ve aslında Irak KDP'sinin kuruluşundan bu yana anlaşmazlıklarının bir tezahürü olduğu görülebilir. Bu anlaşmazlıkların giderilmesi ve barışı sürecinin izlenmesi için tıpkı daha önce yapıldığı gibi bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Anlaşmanın diğer önemli bir noktası ise bölgeler arasındaki ekonomik farklılıkların giderilmesi için fon akışının kabul edilmesiyle bölgesel ekonomik dengesizliğin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Anlaşmanın Türkiye açısından önemi ise Türkiye için bir tehlike olan PKK'nın geçiş güzergahlarının kontrol altına alınması ve Kuzey Irak'taki PKK kamplarının kapatılacak olması Türkiye'nin güvenliği açısından olumlu bir gelişme olmuştur.

4.5.3.1. Birleşik Yönetim

“Meclis toplantılarını, yeniden oluşumundan itibaren üç ay içinde Erbil'deki binasında müteakiben aynı yerde veya Süleymaniye veya Duhok'ta yapacaktır. Geçici meclisin üyeleri

³²⁵ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

1992 seçimleri sonuna göre seçilmiş kişilerden oluşacaktır. Geçici meclisin ilk toplantısı üç ay içerisinde yapılacaktır. Meclis oluştuktan sonra, YKK ve/veya geçici bölgesel hükümetin sonraki kararlarını onaylayacaktır. Geçici meclis, uluslararası toplulukla ilişkileri belirlemek dahil olmak üzere, YKK'nın işlevlerine ek fonksiyonlar eklemeyi kararlaştırabilecektir.

YKK ve meclis, bölgesel seçimlerin güvenli bir şekilde gerçekleşmesi ve Erbil, Duhok ve Süleymaniye'nin statülerinin normalleştirilmesine yardımcı olmak üzere, KYB, KDP, Türkmen ve Asurilerden oluşacak ortak bir güvenlik kuvveti oluşturacaktır. Yeni bölgesel hükümet, Peşmerge komuta yapısını birleştirmek için müteakiben daha ileri tedbirleri almayı tercih edebilir.

Yeni meclis aşağıda belirtilen seçimden sonra geçici meclisin yerini alacaktır. Bölgesel meclis, her partinin meclisteki oy kuvvetine göre yeni bir bölgesel hükümet oluşturulacaktır. YKK, bölgesel hükümet oluşunca otomatik olarak feshedilecektir. Geçici meclis ve geçici hükümetin görev süreci üç yıl olacaktır.”³²⁶

Anlaşmanın bu maddesi ile yeni yapılacak seçimlere kadar, 1992 yılında yapılan seçimlerin kabul edilmesi ve YKK toplantısının Erbil'den sonra Duhok ve Süleymaniye'de yapılacak olması KDP ve KYB arasındaki güç dengesi içinde önemlidir. Ayrıca KDP-KYB dışında Türkmen ve Asurilerden oluşacak bir güvenlik kuvveti oluşturulması KDP veya KYB'nin askeri üstünlüklerin dengelenmesi ve aşırı güç kazanımının önüne geçilmesi bakımından önemlidir.

4.5.3.2. Gelir Paylaşımı

“Kamu hizmeti gören bakanlıklar için muntazam fon akışı, geçici ortak bölgesel hükümet kuruluncaya kadar, gelir farklılıkları nedeniyle mevcut KDP bölgesinden mevcut KYB bölgesine yönlendirilecektir. YKK, mevcut vergi ve hazine bakanlıkları ile danışma içinde gelirlerin tüm bölgede bölüştürülmesinden sorumludur. Geçici ortak hükümet kurulduğu zaman, tüm gelirlerin toplanması ve dağıtımından sorumlu olacaktır.

³²⁶ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

Tek bir gelir ve vergilendirme bakanlığı, yeni bölgesel meclisin seçimini takiben, vergi ve gümrük gelirleri dâhil tüm gelirlerin toplanmasından münhasıran sorumlu olacaktır. Toplanan gelirlerin kullanımı, bölgesel meclisin uygun gördüğü biçimde geçici hükümetin tasarrufunda olacaktır.³²⁷

Anlaşma maddesinin en önemli özelliği KDP bölgesi ile KYB bölgesi arasındaki ekonomik farklılıkların giderilmesi için fon akışının kabul edilmesi, böylelikle ekonomik dengesizliğin önüne geçilmiş olacaktır.

4.5.3.3. Erbil, Duhok ve Süleymaniye'nin Statüsü

“Geçici meclis ve YKK, Erbil, Duhok, Süleymaniye ve diğer şehirlerin normalleşmesine çalışacaklardır. YKK, gerekli gördüğü takdirde bu soruna ilişkin uluslararası arabuluculuk talebinde bulunabilecektir. Söz konusu şehirlerin statüleri, serbest ve adil seçim yapabilmesine olanak tanıyacak düzeyde normalleştirilecektir. Geçici meclis ve YKK, geçici meclisin oluşumunu müteakiben en geç altı ay içerisinde yeni bölgesel meclis için serbest ve adil seçimleri organize etmekten sorumlu olacaktır. Yeni bölgesel meclisin birleşimi, kuzeyde bulunan üç vilayetin nüfusuna ilişkin mevcut en iyi istatistiksel verilere ve burada bulunan etnik ve dini grupların dağılımına dayandırılacaktır. Kürt, Türkmen, Asurî ve Keldani topluluklarının koltukları fes edilecektir.

Mümkün olduğu takdirde geçici meclis ve YKK, seçim kayıtlarını gerçekleştirebilmek için uluslararası toplulukla birlikte bölgede bir nüfus sayımı yapacaktır. Uluslararası yardım sağlamadığı takdirde geçici meclis ve YKK sayımı bizzat gerçekleştirecek veya mevcut verilere atıfla yabancı uzmanlarla danışma içinde nüfusa ilişkin en iyi tahmini oluşturacaklardır. Geçici meclis ve YKK seçimlere yardımcı olması ve yerel gözlemcilerin eğitilmesi için uluslararası seçim gözlemcilerini de davet edeceklerdir.”³²⁸

Erbil, Süleymaniye ve Duhok Kürt bölgesinde yer alan üç büyük şehir olup bu bölgelerde uluslararası gözlemciler eşliğinde bir nüfus sayımı yapılarak bu bölgelerin demografik yapıları çıkarılmaya çalışılmıştır. Burada önemli olan nokta nüfus sayımının etnik

³²⁷ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

³²⁸ <http://www.orsam.org.tr/tr/temelbelgeler.aspx>

ve dini olarak yapılacak olmasıdır. Böylelikle Kürtler dışındaki etnisitelerinde sayısı belli olacak ve buna göre temsil edilebileceklerdi.

4.5.4. KDP-KYP Çatışması ve Irak Kürt Mücadelesinin Değerlendirilmesi

1992 seçimleri sonucunda oluşan liderlik boşluğu ve güç mücadelesi Irak Kürtleri arasında bir kardeş kavgasına dönüştü. Siyasal iktidar boşluğunun oluşturduğu bu kaotik ortam sonucu yüzlerce Iraklı Kürt hayatını kaybetti. Kürtlerin toplumsal yapısına bakıldığı zaman bu çatışmanın sadece bir iktidar savaşı olmadığı görülecektir. Zira aşiret yapısından kaynaklanan sorunlardan dolayı birçok kere çatışmalar yaşanmıştır. 1992 seçimlerine bakıldığı zaman Barzani kendi aşiretinin yoğunlukta olduğu yerlerde oy alır iken, Talabani Süleymaniye merkezli bölgede etkili olmuştur. Bununla birlikte tarihsel ittifakta buldukları diğer aşiretlerle ittifakları devam etmiştir.

Oluşan yeni yapı içinde daha fazla söz sahibi olma ve kaynaklardan faydalanma güdüsüyle bir çatışma ortamına girilmiştir. Her iki gurubun da seçimlerde birbirlerine üstünlük sağlayamamaları bunun asıl sebebi olmuştur. Tarihsel mücadele içinde her iki parti Irak Kürtlerinin mücadelesinde ana aktör olmuşlardır. Fakat bu baskın yapı muhalefetin gelişmesi önünde çoğu zaman engel olmuştur. Zira her iki partinin de kitle partisi olmak yerine bir aşiret partisi görüntüsüne büründüğü gerçektir.

KDP-KYP mücadelesinde imzalanan 1994 tarihli Paris Antlaşmasına bakıldığında iktidarın iki parti arasında bölüşülmeye çalışıldığı görülecektir. Nitekim antlaşmada yer alan “bir sonraki seçimlere değin Irak Kürdistan’ı Bölgesi, koalisyon hükümetince idare edilecektir.” cümlesiyle bu durum ifade edilmiştir.

Çatışmanın iki partinin iktidar mücadelesi olarak görünse de arka planda dış güçlerinde bir güç mücadelesi olmuştur. Türkiye her ne kadar Irak’ın toprak bütünlüğünden yana olsa da topraklarında devam eden PKK tehlikesine karşı KDP ile yakın durmaya özen göstermiştir. PKK’nın Kuzey Irak’ta giderek yerleşmesinden sonra Türkiye bu bölgede PKK ile mücadele için Barzani’yi yanına çekmeye çalıştı. Barzani de dış dünya ile tek bağlantısı olan ve kendisine büyük bir maddi kazanç getiren Habur sınır kapısını tehlikeye atmamak için buna razı görünüyordu. Bununla birlikte İran’dan destek alan KYP’ye karşı Türkiye’nin desteğine ihtiyaç duymaktaydı. Oluşan blokta batı ülkeleri KDP’yi desteklerken, İran ve Suriye KYP’nin yanında

görünyorlardı. Bununla birlikte bu bölgede baş gösterecek bir çatışmanın Kürtlerin yaşadığı diğer coğrafyalara yayılma riskine karşı bölge ülkeleri endişeliydiler. Bu olgu içinde çatışmalar bir satranç oyunu şeklinde devam etmekteydi.

Süregelen bu çatışmalar Irak'ın Kürt bölgesinde kaotik bir ortama neden olmuş ve Kürt anayasal süreçlerinin ileriki safhaları içinde önemli bir turnusol kâğıdı olmuştur. Uzun yıllar devam eden bir mücadele sonucu ilk bağımsız seçimini 1992 yılında yapabilen bir milletin aşiret yapısından sıyrılıp demokratik bir yönetime kavuşma yolundaki zorluklarını da bize göstermektedir. Toplumun genel menfaati yerine kendi partisinin veya aşiretin menfaatini düşünen bir yapı gözükmemektedir. Uzun vadede Irak Kürtlerinin feodal görüntüden kurtularak sistematik bir devlet anlayışına girmesi gerekmektedir. Aksi takdirde toplumsal rahatsızlıklar yeni çatışmalara gebe olacaktır. Muhalefetin zayıf olduğu veya zayıf bırakıldığı bir toplumsal yapıda insanlar memnuniyetsizliklerini şiddetle dile getirme eğiliminde olurlar. Irak gibi sürekli çatışma ortamı yaygın olduğu bir yerde bu risk çok daha yüksektir

4.6. Irak Devleti Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu - 2004³²⁹

8 Mart 2004 yılında kabul edilen Irak Geçici Anayasası ya da Irak Devleti Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu demokratik bir anayasa yapılması ve hükümetin kurulması için yapılacak çalışma döneminde Irak'ın işlerini yürütmek için çıkartılmıştır.

Kanunun giriş bölümünde bu amaç şu şekilde ifade edilmektedir: “Geçmiş istibdat yönetiminin gasp ettiği özgürlüğünü geri almaya çalışan Irak halkı, şiddet ve baskının her türlüşünü ve özellikle bir yönetim tarzı olarak kullanılmasını reddederek, hukuk kurallarınca yönetilen özgür bir halk olarak kalmaya karar vermiştir.

Irak halkı, milletler arasındaki meşru konumunu yeniden kazanmaya çalışarak, aynı zamanda kardeşlik ve yardımlaşma ruhuyla vatanının birliğini korumaya gayret ederek, yeni Irak'ın geleceğini tasarlamak amacıyla, grupçuluk ve ırkçılık siyaset ve uygulamalarının izlerini gidermeyi ve geçiş dönemi sorunlarının üstesinden gelmeyi hedefleyen bir işleyiş

³²⁹ Irak Devleti Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu için bkz.

<http://www.eakademi.org/incele.asp?konu=2004%20irak%20ge%7%dd%de%20anayasası&kimlik=1086772176&url=makaleler/aceylan-5.htm>

biçimi yerleştirmeyi amaçlayarak; özellikle Birleşmiş Milletler'in kurucularından biri olarak, bugün uluslararası hukuka olan saygısını ifade eder.

Bu kanun, geçiş döneminden, tam demokrasiyi hedefleyen daimi meşru bir anayasanın egemenliği altında çalışan seçilmiş bir hükümetin kurulmasına kadar olan sürede Irak'ın işlerini yürütebilmek amacıyla kabul edilmiştir. ”

2004 Geçiş Anayasası 62 maddeden oluşmaktadır. Kanunun 2. maddesi B bendiyle kanunun yürürlük tarihleri belirlenmiştir. Kanunda bu süre şu şekilde açıklanmıştır: “Geçiş Dönemi” ibaresiyle, 30 Haziran 2004'ten başlayıp bu kanun hükümlerince düzenlenen daimi bir anayasa gereğince seçilen Irak hükümetinin oluşturulmasına kadar olan dönem kastedilir. Bu kanunun 61. maddesinin uygulanması durumu dışında, bu dönemin son süresi 31 Aralık 2005'tir.

Bu Anayasa Irak Kürtleri için önemli haklar tanımaktadır. Özellikle 2005 yılında hazırlanan Irak Anayasası'na temel oluşturmuştur. 2005 yılında hazırlanan Irak Anayasası'nda Kürtlere tanınan haklar bu geçiş Anayasası'nda belirlenmiştir.

Şüphesiz Geçiş Yasasının Iraklı Kürtlere tanıdığı en önemli Anayasal haklardan birisi 9. maddeyle belirtilen resmi dildir. Bu kanunla birlikte ilk defa Kürtçe Irak'ta Arapçadan sonra Irak Devleti'nin ikinci resmi dili olarak kabul edilmiştir. Kanunda Resmi dil olarak Arapçanın yanında Kürtçenin de kabul edilmesiyle birlikte Resmi dilin çerçevesi de çizilmiştir. Resmi dilden kasıt olarak:

- 1- Resmi gazetenin(el-Vekâiu'l-Irakıyye) iki dilde yayınlanması,
- 2- Milli Meclis, Bakanlar Kurulu, mahkemeler ve resmi konferanslar gibi resmi alanlarda; konuşma, hitap etme ve dile getirmenin iki dilden herhangi birisiyle yapılması,
- 3- Resmi belge ve yazışmaların iki dilde kabulü ve yayınlanması,
- 4- Eğitimin gereklerine uygun olarak iki dilde okulların açılması,
- 5- Banknotlar, pasaportlar ve pullar gibi eşitlik ilkesinin gerekli kıldığı diğer alanlarda iki dil kullanılması,

6- Kürdistan bölgesinde, federal teşkilat ve kurumlarda iki dil kullanılması, hususlarını kapsamıştır.

Her ne kadar 1932 Irak Krallığı Deklarasyonu ve 1974 Özerlik Kanunu ile Kürtçe eğitim dili olarak kabul edilmiş olsa da, bu kanunla Kürtçe sadece Iraklı Kürtlerin değil tüm Irak'ın dili haline gelmiştir.

Kanunun 11. maddesiyle Baas döneminde vatandaşlıktan çıkartılanlara dönüş yolu açılmıştır. Bu maddeyle birlikte Saddam Hüseyin döneminde vatandaşlıktan çıkartılan Kürtlere tekrar vatandaş olma yolu açılmıştır.

Kanunun 25. Maddesinin E bendi tabii kaynaklar hakkında yazılmıştır. Bu maddede Kürtleri birebir ilgilendiren hüküm yer almaktadır. Maddede;” Tabii kaynakların, Irak'ta bu kaynaklara sahip bölge ve vilayetlerdeki hükümetler ve idarelerle istişare edilmek suretiyle yönetimi. Bu kaynaklardan sağlanan gelirlerin genel bütçe yoluyla; adil bir şekilde, ülkenin tüm kesimlerinde nüfus dağılımıyla uyumlu olarak, geçmiş yönetim tarafından taraf tutulması suretiyle ondan mahrum bırakılan bölgelerin durumunu göz önüne alarak, olumlu bir şekilde onların sorunlarının üstesinden gelmeye çalışarak, ülkenin değişik bölgelerindeki ihtiyaca ve gelişme derecesine göre dağıtılması” şeklinde düzenlenmiştir. Maddede görüldüğü gibi tabii kaynakların yönetimi ile ilgili olarak bölgesel yönetimlerle istişareli olunmasına karar verilmiştir. Bugün Irak Merkezi Yönetimi ve Kürdistan Özerk Bölgesi arasında tabii kaynakların yönetimiyle ilgili sorunlar göz önüne alındığında kanunun önemi daha da çok ortaya çıkmaktadır.

Kürt Bölgesel Yönetiminin silahlı kuvveti olan Peşmergelerle ilgili olarak kanunun 27. maddesinin B bendinde “Geçici Irak hükümetinin liderlik otoritesine doğrudan bağlı olmayan silahlı ve milis kuvvetler, ancak federal kanunla oluşturulabilir” hükmü yer almıştır. Bu şekilde merkezi ordunun yanında Kürt bölgesine ait silahlı kuvvetler olan Peşmergelerin statüsü de Anayasal güvence altına alınmış olunuyordu.

Kanunun Yargıyı düzenleyen 46. Maddesinde Kürdistan'da bulunan mahkemeleri Irak'taki diğer mahkemelerden ayrı tutarak bu mahkemelerin verdiği kararların kesin kararlar olduğu ve denetiminin ancak Federal Yargı denetimine tabi olduğu belirtilmiştir.

Kanunun Kürtler tanıdığı diğer önemli hak, Kürdistan sınırlarının belirlenmesi ve Kürdistan Bölgesel Hükümetin resmen tanınmış olmasıdır. Bu Maddeyle “19 Mart 2003'te,

Duhok, Erbil, Süleymaniye, Kerkük, Diyala ve Ninova vilayetlerinde yer alan toprakları yöneten hükümet, Kürdistan Bölgesi Hükümeti olarak resmi hükümet sıfatıyla tanınmıştır. Bu kanunda geçen, Kürdistan bölgesi hükümeti terimi ile; Kürdistan Milli Meclisi, Kürdistan Bakanlar Kurulu ve Kürdistan Bölgesi Bölgesel Yargı Otoritesi kastedilir.” Ayrıca Federal Yönetimi yetkisi dâhilindeki konular hariç Bölgesel Hükümet çalışmalarına devam yetkisi verilmiştir. 54. Maddeyle bu durum açıklanmıştır: “Bu kanunda düzenlendiği şekilde münhasıran federal hükümetin yetkisi dâhilinde olan konular dışında, Kürdistan Bölgesel Hükümeti, geçiş dönemi boyunca hâlihazırdaki işlevlerini yerine getirmeye devam eder. Bu hizmetler, hâlihazırdaki uygulama şekline ve bu kanunun 25/E maddesindeki düzenlemeye uygun olarak federal hükümet tarafından finanse edilir. Kürdistan bölgesi hükümeti, iç güvenlik ve polis kuvvetleri üzerinde bölgesel kontrole sahiptir. Kürdistan bölgesi içinde, vergi ve resim koyma hakkı vardır.” Ayrıca aynı maddede Yasama yetkisi ile ilgili olarak “Kürdistan Milli Meclisi, Kürdistan bölgesinde, federal kanunların uygulanmasını değiştirme yetkisine sahiptir. Ancak bu yetki, federal hükümetin münhasır yetkileri kapsamında olan ve bu kanunun 25 ve 43/D maddelerinde düzenlenen konularda geçerli değildir.” hükmü yer almıştır.

Görüldüğü gibi 2004 Geçiş Anayasası Irak Kürtlerinin mücadelesinde kazanımlarının büyüklüğü açısından büyük önem arz etmektedir. 2005 yılında hazırlanan Irak Anayasası’na temel oluşturan bu Geçiş Anayasasıyla birlikte Kürtçenin Irak’ın ikinci Resmi dili olması, Kürdistan coğrafyası ve hükümetini resmen tanınması sağlanmıştır.

4.7. 2005 Irak Cumhuriyeti Anayasası³³⁰

Irak Cumhuriyeti Anayasası’nın³³¹ Kürtlere tanıdığı dikkate değer haklar dil, özerklik ve en önemlisi Saddam Hüseyin döneminde Halepçe’de, Barzan’da ve Anfal³³²’dekiler ile Feyli Kürtlere karşı gerçekleştirilen soykırımları dile getirilmesi olmuştur. Anayasanın önsözünde Kürtlere karşı soykırım işlendiğinin ifade edilmesi Kürtler açısından Anayasal bir başarı olmuştur.

³³⁰ 28 Aralık 2005 tarihinde Irak Cumhuriyeti Resmi Gazetesi 4012 sayısında Yayınlanmış olan Irak Anayasası.

³³¹ Bu metnin aslı Arapça olarak 28 Aralık 2005 tarihinde Irak Cumhuriyeti Resmi Gazetesi 4012. Sayısında yayınlanmış, Türkçe tercümesi Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi tarafından yapılmıştır.

³³² Irak’taki Saddam Hüseyin rejimi tarafından yürütülen ve liderliğini Ali Hasan el-Mecid’in yapmış olduğu, Kürtleri hedef alan bir operasyondur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Middle East Watch, *Irak’ta Soykırım Kürtlere Karşı Yürütülen Enfal Askeri Harekatı*, Avesta Yay.İstanbul, 2003.

Devletin resmi dini İslam olması ve yasamada temel bir kaynak olarak kabul edilmesi yanında Hıristiyanlar, Yezidiler, Mendai, Sabiiler gibi Kürtlerin de hakları anayasal güvence altına alınmıştır.³³³

4.7.1. Resmi Dil

Arapça ve Kürtçe Irak Cumhuriyeti'nin resmi dilleridir. Irak halkının, mevcut eğitim kuralları çerçevesinde devlet okullarında çocuklarına Türkmençe, Asurice ve Ermenice gibi anadillerde veya özel eğitim kurumlarında her hangi bir dille eğitim yapma hakları bu anayasayla güvence altına alınmıştır.³³⁴

Ayrıca Resmi Gazete'nin her iki dilde yayınlanacağı, Millet Meclisi, Bakanlar Kurulu, mahkemeler, resmi konferanslar gibi resmi alanlarda resmi dillerden herhangi birinin kullanılabilmesi ifade edilmiştir.

Kürtçenin Arapçayla birlikte resmi dil olmasıyla birlikte, resmi belgeler her iki dilde düzenlenebileceği ve kabul edilebileceği, resmi yazışmaların her iki dilde yapılacağı hükmü verilmiştir. Bununla birlikte eğitim dili içinde mevcut eğitim kuralları çerçevesinde, resmi dillerden herhangi birisinde okullar açılabilmesi hükmüne yer verilmiştir. Para, pasaport, pul ve benzeri eşitlik gerektiren alanlarda Arapçanın yanında Kürtçenin kullanılmasına karar verilmiştir.

Kürdistan Bölgesindeki federal ve resmi kurumlar Arapça ve Kürtçe kullanılırken nüfuslarının yoğun olduğu idari birimlerde Türkmençe ve Süryanice'nin diğer iki resmi dil olacağı kabul edilmiştir.³³⁵ Ayrıca bir bölge veya vilayette yaşayan ahalinin düzenlenecek bir referandumda çoğunlukla karar vermesi halinde herhangi bir yerel dilin ek resmi dil olarak kabul edileceği anayasal güvence altına alınmıştır.

³³³ http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Secimler/5/Dosyalar/2013418_anayasa.pdf

³³⁴ http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Secimler/5/Dosyalar/2013418_anayasa.pdf

³³⁵ http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Secimler/5/Dosyalar/2013418_anayasa.pdf

4.7.2. Kürt Bölgesinin İdari Durumu

Anayasanın 117. maddesi Anayasa yürürlüğe girdikten sonra, Kürdistan Bölgesinin ve mevcut organlarının federal bir bölge olarak kabul edileceği hükmünü içermektedir. Bundan dolayı Irak Anayasası'nın 47. ve 115. maddeleri de dahi olmak üzere aradaki maddeleri Kürt Federal yönetimini de doğrudan etkilemektedir. Anayasanın tüm Irak vatandaşlarına tanıdığı temel hak ve özgürlüklerin yanında Bölgesel Kürt Yönetimi'ne Anayasanın 121. maddesinde belirtilen yetkiler verilmiştir. Buna göre anayasada federal otorite görev alanı içerisine dâhil edilen konular dışında, Bölgesel otoriteler anayasaya uygun olarak yasama, yürütme ve yargı erklerini kullanma hakkına sahip olacaklardır.

Federal otoritenin görev alanına giren yetkiler dışındaki bir hususa ilişkin federal yasa ile bölge yasası arasında bir uyumsuzluk ortaya çıktığı takdirde, bölgesel makamlar bölgede federal yasanın uygulamasını düzeltme hakkına sahip olacaktır.

Bölgelere üstlendikleri görev ve sorumlulukları yerine getirmelerine yetecek kadar federal otorite tarafından toplanan kaynaklardan adil bir pay tahsis edilir. Bu yapılırken bölgenin kaynak ihtiyaçları ve nüfusu göz önünde tutulur.

Bölgesel Hükümet, başta polis, güvenlik güçleri ve bölgesel muhafızları da içeren bölgesel güvenlik birimlerinin kurulması ve örgütlenmesi olmak üzere bölgenin bütün idari ihtiyaçlarının karşılanacağı hükümleri verilerek bölgesel yönetim hakları anayasal güvenceye altına alınmıştır.³³⁶

4.8. Saddam Hüseyin Sonrası Irak Seçimleri ve Kürtler

4.8.1. 2005 Seçimleri ve Referandumu

2005 yılında yapılan iki seçim ve bir referanduma ile birlikte Irak tarihinde yeni bir sayfa açıldı. Bütün aksaklık, eksiklik ve olumsuzluklarına (özellikle Şii ve Kürt seçim bölgelerindeki usulsüzlüklerle ilgili şikayetlere) rağmen bu seçimlerin yapılabildiği olması bile

³³⁶ http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Secimler/5/Dosyalar/2013418_anayasa.pdf

Irak'ın geleceği açısından önemlidir. Siyasi süreçte yaşanacak gelişmeler, Irak'la ilgili farklı senaryoların gerçekleşme ihtimallerini belirleyecek en mühim etkenlerdir.³³⁷

30 Ocak 2005 seçimlerinde Kürt İttifakı 2.175.551 oy ve %25.73 oy oranıyla 75 milletvekili çıkararak seçimlerde Birleşik Irak İttifakından sonra ikinci parti olmuştur. Uzun bir süre bir birleriyle mücadele eden Celal Talabani ve Mesud Barzani bu seçimlerde Selahaddin Muhammed Bahaddin'i de yanlarına alarak ittifak kurumaları Irak'taki Kürt birlikteliği için kayda değer bir gelişme olmuştur. Bununla birlikte Ali Abdülaziz liderliğindeki Kürdistan İslam Grubu 60.592 oy ve %0.72 oy oranıyla 2 milletvekili seçtirmeyi başarmış olmalarına rağmen KDP-KYB ittifakı içinde yer almamışlardır.³³⁸

2005 yılında hazırlanan Irak Anayasası onaylanması için 15 Ekim 2005 Referandumu yapıldı. Bu referandumda kayıtlı 15.568.702 seçmenin 9.8522.291 kişisi oy kullanmış olup referanduma katılım oranı %63.28 olmuştur.³³⁹ Katılım oranının istenilen düzeyde olmamasına rağmen referandum %78 evet oyuyla kabul edilen yeni Irak Anayasası 28 Aralık 2005 tarihinde Irak Resmi Gazetesi'nde yayınlanarak yürürlüğe girdi. Bununla birlikte gerek sınır komşuluğu gerekse hem Irak'taki Türkmenlerin yaşayabileceği hak kayıplarından dolayı referandumda evet oyunun çıkmasıyla birlikte Türkiye Anayasadaki aksaklıklar için resmi kaygısını bildirmiştir. Dışişleri Bakanlığının 161 sayılı yazısında “Seçilecek yeni parlamentonun öncelikli görevlerinden biri, 15 Ekim referandumuyla kabul edilmiş bulunan yeni Irak anayasasının aksak ve eksik yönlerini düzelterek, bu anayasayı ülkenin birlik ve bütünlüğünü teminat altına alacak ve Irak'taki tüm kesimlerce içtenlikle benimsenecek bir hale getirecek değişiklikleri gerçekleştirmek olarak belirlemektedir.”³⁴⁰ ifadeleri yer almıştır. Böylelikle Türkiye resmi kanallarla çekincelerini dile getirerek ileride hem Türkmenler için hem de ulusal güvenliğini tehdit edebilecek oluşumlara karşı tavrını belli etmiş oluyordu.

15 Ekim referandumundan sonra Irak'ta 15 Aralık 2005 genel seçimleri düzenlendi. Kürt İttifakı %21.6 oy oranı ve 2.642.172 oy ile 53 milletvekili çıkartmıştır. Ancak 30 Ocak seçimlerinde Kürt ittifakında yer alan Irak Kürdistan İslam Birliği (İKİB) lideri Selahaddin Muhammed Bahaddin ittifaktan ayrılmıştır. İKİB seçilmede 157.668 oy ve %1.29 oy oranıyla

³³⁷ Gökhan Çetinsaya, Taha Özhan, *İşgalin 6. Yılında Irak*, SETA, Ankara, 2009, s.41.

³³⁸ “30 January Result” *Independent Electoral Commission of Iraq*, 13 Şubat 2005,

³³⁹ “Referandum Result”, *Independent electoral Commissin of Iraq*, 25 October 2005.

³⁴⁰ http://www.mfa.gov.tr/no_161---26-ekim-2005_-irak-anayasa-referandumu-hk_.tr.mfa

5 milletvekili çıkarmıştır.³⁴¹ Böylelikle 30 Ocak 2005'te yakalanan birliktelik belli oranda tekrar bozulmuştur.

4.8.2. 31 Ocak 2009 Yerel Seçimleri

31 Ocak 2009'da Irak'ta yapılan yerel seçimler, Irak için büyük önem arz etmekte olup yerel seçimlerden çıkan sonuç, vilayet yönetimlerini belirlemektedir. 2009'da yapılan yerel seçimlerde Irak Başbakanı Nuri el-Maliki'nin Kanun Devleti İttifakı büyük başarı kazanmıştır.

2009 yerel seçimlerde Kürt oylarının oranı 2005 seçimlerine göre düşüş göstermiş ve Ninova vilayetinde, 2005 yılında %75 oy oranı %25 düşmüş, Selahaddin kentinde, 2005 yılında %29.2 olan oy oranı, 2009 yılında aynı bölgeden sadece % 4.5 olabilmıştır. Bir başka kent olan Diyala'da ise 2009 yılında da 2005 yılında alınan oyların ancak % 17'sini alabilmekteydi. Oy oranlarındaki bu düşüşün temel sebebi 2005 yılındaki Sünni boykotunun Türkiye'nin de girişimleriyle 2009 seçimlerinde uygulanmamasıdır.³⁴²

Gökhan Çetinsaya seçim sonuçlarını ve yansımalarını şu şekilde değerlendirmektedir :”Oy kullanma ve bölgesel oy oranları değerlendirildiğinde, seçim sonuçlarının Irak’ın etnik ve mezhebi yapısını yansıttığı söylenebilir. Etnik-sekter kimliklere göre oy verme eğilimi mevcut durumda anlamlı olmasına rağmen, Irak’ta gelecekte sağlanması düşünülen siyasi istikrar ve demokratik düzen konusunda soru işaretleri de barındırmaktadır. Etnik-mezhebi bir aidiyeti olmayan partiler seçimlerde hayal kırıklığına uğramıştır. Halkın Irak-Arap milliyetçiliği kimliği altında buluşması artık mümkün gözükmemektedir. Yeni anayasada öngörülen federal sistem boyutları etnik-mezhebi siyaset çizgisini daha da kalınlaştıracaktır.”³⁴³ Gökhan Çetinsaya'nın da belirttiği gibi işgal sonrası Irak'ta yapılan bu seçimlerde Irak'ın toprak bütünlüğü ile ilgili kaygılar giderek artmaktadır. Bunun Sünni-Şii ve Kürtlerin bir birlerine karşı duydukları güvensizlikten kaynaklandığı öne sürülebilir. Bununla birlikte tezimizde de belirttiğimi gibi Kürtler her ne kadar federal bir yapı da devam edeceklerini belirtseler de hem tarihi tecrübeleri hem de 2009 yılında hazırlanan ve Bölgesel Kürt Parlamentosu tarafından kabul edilen fakat referanduma sunulmadığı için bir taslak olan anayasa taslağının 62-64. maddelerinde kendi

³⁴¹ <http://www.orsam.org.tr/tr/Secimler/SolDetay.aspx?ID=1&SolID=10>

³⁴² http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271312499r3477.Irak_Yerel_Secimleri_Ulkenin_Gelecegine_Dair_Umut_Veriyor_.pdf

³⁴³ Çetinsaya, a.g.e., s.42-45.

kaderini tayin hakkının Kürtlerin bir hakkı olduğu vurgulanmaktadır.³⁴⁴ Bu da bizi önümüzdeki dönemlerde Irak'ın toprak bütünlüğü ve yeni sınırları için ipuçları verebilir.

4.8.3. 7 Mart 2010 Genel Seçimleri

2005 yılında iki seçim ve bir referandum geçiren Irak, 2009 yılında da yerel seçimlere gitmiştir. Irak'ta yapılan ilk seçim 2005 Aralık seçimleri olup bu seçimlerde Sünni grupların seçimleri boykot etmeleri sonucu mecliste hassas bir denge oluşmuştu. Seçim sonucunda Şii ittifakının 140, Kürt ittifakının 75, Allavi'nin 40 ve diğer gruplara mensup olanların ise 40 sandalye ile Irak Parlamento'sunda temsili sağlanıyordu. 2005 Aralık seçimlerinde Sünni boykotunun devam etmesine rağmen Kürt ittifakı gibi ittifaklarda ise temsil edilmekteydi. Bu siyasi ortam içinde yapılan seçimler sonucu Şii Birleşik Irak İttifakı 128, Kürdistan İttifakı 53, Irak Uyum Cephesi 44, Irak Ulusal Listesi 25, Irak Ulusal Diyalog Cephesi 11, Kürdistan İslam Birliği 5 ve diğer gruplar ise 9 sandalye ile temsil edilmişlerdir. Sünniler Türkiye'nin de girişimleriyle 2009 yerel seçimlerine katılmasının ardında 7 Mart 2010 tarihinde yapılan genel seçimlere katılmışlardır. Bu seçimlere 6 büyük ittifak ve bunların dışındaki bazı önemli partiler Irak Parlamento'sundaki 325 sandalye için yarışmışlardır.³⁴⁵

7 Mart 2010 seçimlerinde Kürtler bir ittifakla girmeye karar verdiler ve bunun için Celal Talabani'nin KYB'si ile Özerk Yönetim lideri Mesud Barzani'nin KDP'si ve Kuzey Irak'ta bulunan diğer küçük partilerin oluşturduğu Kürdistan İttifakı Listesini oluşturdu. Bu ittifaka Süleymaniye merkezi ve yeni siyasi anlayışla ortaya çıkan ve liderliğini Neşirvan Mustafa'nın yaptığı Goran (Değişim) hareketi katılmamış ve kendi listesiyle seçime girmiştir. Kürdistan İttifakı seçim söylemlerinde daha çok ulusal konulardaki kazanımları ve Bağdat karşıtı bir tutum belirlemiştir. 7 Mart 2010'da yapılan son seçimler sonucunda %14,48 oy oranı ile 43 sandalye kazanmıştır.³⁴⁶

Türk Dışişleri Bakanlığı 18 Mayıs 2010 tarihinde 104 nolu yazılı açıklamasında "Türkiye'nin seçim sonuçlarının Irak Federal Yüksek Mahkemesi tarafından onaylanması ve

³⁴⁴ Serhat Erkmen, "Kuzey Irak'ta Yeni Anayasa Taslağı Üzerine Değerlendirmeler", *Gündem Analiz*, No:4, Ağustos,2004, s. 4

³⁴⁵ Mete Çubukçu, Taha Özhan, "İşgal Altında İstikrar Arayışı 2010 Irak Seçimleri", *SETA*, Nisan 2010,sayı 20. s. 18.

³⁴⁶ Mete Çubukçu, Taha Özhan, a.g.m, *SETA*, Nisan 2010, sayı 20.s.18.

Irak'ın temel sorunlarına çözüm getirecek, kapsayıcı ve etkin bir hükümetin kurulması sürecini hızlandırmasını temenni etmektedir.”³⁴⁷ İfadesi yer almıştır.

7 Mart 2010 seçimleri Irak'ın ve Kürtlerin geleceği ile ilgili önemli göstergelere sahip bir seçim olmuştur. Öncelikle Sünnilerin seçime katılması Irak'ın bütünlüğü için olumlu bir gösterge olsa da Şii-Sünni-Kürt ittifaklarının oluşması ülkeyi etnik ve mezhepsel bir gruplaşmaya götürmektedir. Maliki liderliğindeki Şii ittifakının keyfi uygulamaları ve Sünniler ile Kürtler üzerindeki baskıları Irak'ı bir adım daha bölünmeye götürebilir. Bununla birlikte Kürtlerin eski husumetlerini bir yana bırakıp seçimlerde ortak hareket etmeleri Kürtlerin istikballeriyle ilgili düşünceleri hakkında bize fikir verebilir. Kürtlerin self-determinasyon haklarının saklı olduğu ve bunun Kürtlerin en doğal hakkı olduğu vurgulamaları ve bunu yeni hazırladıkları anayasa da açıkça belirtmeleri Irak'ın geleceği ile ilgili bize yol göstermektedir.

³⁴⁷ http://www.mfa.gov.tr/no_-104_-18-mayis-2010_-irak-secimleri-hk_.tr.mfa

V. BÖLÜM

İNSANİ HUKUK DÜZENİ VE KÜRTLER

5.1. Uluslararası Hukukta İç Çatışma ve Kürtler

Uluslararası hukukta Kürtlerin durumunu ele almadan önce Uluslararası Hukuk teriminin ne anlama geldiğini bilmek gerekiyor. Uluslararası Hukukun kapsam ve görevleri hakkında değişik görüşler olsa da genel itibariyle; “Uluslararası hukuk, devletlere, uluslararası örgütlere, devlet niteliği kazanmış örgütlenmiş topluluklara ve uluslararası toplumun bütününe genel çıkarlarını ya da paylaştığı değerleri ilgilendiren bireylere ilişkin durumlarda doğrudan bireylere yönelik kuralları kapsamaktadır.”³⁴⁸

Uluslararası Hukuk düzenlemelerinde Kürtlerin hukukuyla ilgili düzenlemeler mevcuttu. Bunlardan ilki Uluslararası Adalet Divanı Tüzüğü'nün 38. Maddesi'nin 1. fıkrasında belirtilen şekliyle ve çoğunlukla kabul edilmiştir ve şu hususları içerir:

(a) Anlaşmazlık durumundaki devletlerin kabul ettikleri kuralları genel olarak ya da özel olarak ortaya koyan uluslararası anlaşmalar;

(b) Yasa olarak kabul edilen bir genel uygulamaya temel alan uluslararası tahammül;

(c) Uygar ulusların kabul ettikleri genel hukuk kuralları

(d) Hukuk kurallarının belirlenmesinde yardımcı araçlar olarak, çeşitli ülkelerden en yüksek düzeyde nitelikli uluslararası hukuk uzmanlarının adli hüküm ve telkinleri.³⁴⁹

2. Dünya savaşından sonra değişen dünya dengeleri beraberinde yeni hukuk kurallarını da getirdi. Bu tarihe kadar uluslararası hukuk ülke içindeki şiddet ve hatta iç savaş sorunlarını ilgili devlete havale ediyor ve bunu bir iç sorun olarak görüyordu. Fakat 2. Dünya savaşından sonra savaş kurallarının yeniden belirlendiği Cenevre Konvansiyonunda³⁵⁰ ülke içindeki

³⁴⁸ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, Ankara 2010, s.5.

³⁴⁹ Jane Connors, “İnsani Hukuk Düzeni ve Kürtler”, *Kürtler*, ed. Kreyenbroek-Sperl, (çev: Yavuz Alogan), Cep Kitapları Yayınları, İstanbul 1994, s.88.

³⁵⁰ Zeki Mesud Alsan, *1949 Cenevre Sözleşmesi*, <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1950-07-03-04/AUHF-1950-07-03-04-Alsan.pdf>.

ayrılıkçı savaşçıları koruyan uluslararası kanunlar çıkarıldı. Buna göre, direniş hareketlerinin mensuplarının Uluslararası İnsan hakları çerçevesinde korunmalarını öngörüyordu. Bu tarihten sonra, savaş kuralları konusunda toplanan Lahey ve Cenevre Konvansiyonları meşru savaşçıların korunması ve ayrıcalıklarını, bunların devletin temsilcileri olmasıyla sınırladı.

Geleneksel Uluslararası hukukta iç çatışma durumlarında hükümetler isyancıları ya da ulusal kurtuluş hareketlerinin üyelerini kendi ülke yasaları gereğince yargılıyordu. Bu durumu da iç savaş savaşı durumu olarak görüp uluslararası insan haklarını dikkate almadan cezalandırma yapabiliyordu. Geleneksel uluslararası hukuk, iç savaş savaşı durumu olarak tanımlanması için gerekli şartlar şunlardı:

1. Ülke içinde yaygın silahlı çatışmaların olması.
2. İsyancıların bölgenin önemli bir kısmını işgal etmeleri ve yönetmeleri.
3. Çatışmaların savaş kurallarına uygun olarak ve tanımlanabilir bir otoriteye bağlı silahlı kuvvetler aracılığıyla yürütülmesi.
4. Koşulların üçüncü tarafların, bir savaş durumunun var olduğunu kabul etmek zorunda bırakması.³⁵¹

Geleneksel Uluslararası Hukuk kurallarında Irak Kürtlerinin mücadelesi bir savaş durumu olarak tanımlanmaktaydı. Bu durumda Irak'taki Kürt hareketine karşı Irak devletinin Uluslararası İnsan Haklarını baz almadan iç hukukla cezalandırması normal görülmekteydi. Fakat 2. Dünya savaşından sonra oluşan yeni Uluslararası Hukuk düzeninde; Cenevre konvansiyonu temelli haklarda bu durum değişmiştir. Cenevre Konvansiyonun 4. Maddesiyle ayrılıkçı hareketin silahlı kuvvetlerinin hakları Uluslararası Hukuk güvencesine alınmış oldu. Bunun doğal sonucu olarak 1. Körfez Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler bu yönde kararlar vermiştir.³⁵²

Bununla birlikte 4. Cenevre Konvansiyonu iç karışıklıkla ilgili konulara Konvansiyonu'nun 3. maddesinde yer verildi. Konvansiyonun bu maddesi Cenevre Konvansiyonu'nun temel ilkelerinin uluslararası olmayan silahlı çatışmalara uygulanması için yapılan bir girişimdir. 3. maddeye göre sözleşmeyi imzalayan taraflardan birinin bölgesinde

³⁵¹ Connors, a.g.e., s.90.

³⁵² Yasemin Özdek, *Uluslararası Politika ve İnsan Hakları*, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000, s.92.

uluslararası nitelik taşımayan bir silahlı çatışma olması halinde, çatışmaya katılan her bir taraf, en azından aşağıdaki hükümlere uygun davranmakla yükümlü olacaktır:

1- Silahlı kuvvetlerin, silahlarını bırakan, hastalık, yaralanma, gözaltına alınma ya da başka bir sebeple *hors de combat* (savaş dışı) olan üyeleri de dahil olmak üzere, çatışmalara fiilen katılmayan kişilere, ırk, renk, din ya da inanç, cinsiyet, soy ya da servet ya da herhangi bir başka benzer ölçüt kullanarak ayırım yapılmaksızın, her şart altında insanca davranılacaktır. Bu amaçla, cana kast etme, sakatlama, vahşi muamele ve işkence; rehin alma; kişisel onura tecavüz, özellikle onur kırıcı ve aşağılayıcı muamele; uygar halkların zorunlu gördüğü bütün adli garantileri sağlayan yasalara göre kurulmuş bir mahkemenin hükmü olmaksızın ceza verme veya idam etme fiillerin herhangi bir zamanda ya da herhangi bir yerde yukarıda belirtilen kişilere uygulanması sürekli olarak yasaklanmıştır:

2. Yaralılar ve hastalar toplanır ve tedavi edilir. Uluslararası Kırmızı Haç Komitesi gibi tarafsız bir insani kuruluş çatışan taraflara hizmet sunabilir. Çatışmaya katılan taraflar, özel anlaşmalar yoluyla, mevcut konvansiyonun öteki hükümlerini tamamen ya da kısmen uygulamaya teşvik edilmelidirler. Yukarıdaki hükümlerin uygulanması çatışmaya katılan tarafların hukuksal statülerini etkilemez.³⁵³

Irak'ın taraf devlet olduğu bu madde, iç silahlı çatışmalarda sınırlı bir insani koruma sağlamakta ve sadece çatışmalara fiilen katılmayan kişileri koruma altına almaktaydı. Her ne kadar uluslararası hukuk kuralları tutsaklara insanca muamele edilmesini ve hukuksal olarak yargılanmalarını istese de bu kuralların tam olarak uygulandığını söyleyemeyiz. BM Güvenlik Konseyi'nin 5 Nisan 1991'deki 688 sayılı kararını buna kanıt olarak gösterebiliriz.

Cenevre Konvansiyonu'nun 3. maddesinde çatışmalara "fiilen" katılmayanlara karşı kimyasal silah kullanımını açıkça yasaklarken, bu silahların savaşılanlara karşı kullanılmasını yasaklamamaktadır. Ancak çatışma eğer uluslararası ise bu tür silahların kullanılması, başka araçların yanı sıra, savaşta boğucu, zehirleyici ve öteki gazların ve bakteriyolojik savaş yöntemlerinin kullanımını yasaklayan 1925 tarihli Cenevre Protokolü'ne göre düzenlenecektir.³⁵⁴ Saddam Hüseyin yönetimindeki Baas rejimi uluslararası hukuk ve insan haklarını hiçe sayarak 16 Mart 1988 tarihinde Halepçe kasabasında zehirli gaz saldırısı düzenleyerek yaklaşık 5000 kişinin ölümüne sebep olmuştur. Bu katliamda sivil halkın zarar

³⁵³ Connors, a.g.e.,s.91.

³⁵⁴ Connors, a.g.e.,s.91.

görmesinden dolayı hem 1925 tarihli hem de 1949 tarihli Cenevre Konvansiyonlarına göre uluslararası hukuk ve uluslararası insan hakları açıkça ihlal edilmiştir.

Cenevre Konvansiyonun 3. Maddesi Kızıl Haç'a ya da öteki yardım kuruluşlarına sınırlı bir rol verir. Çatışan taraflar bu tür bir yardımı kabul etseler bile, madde bu tür personele ve onların uygulamalarına saygı gösterilmesine dair hiçbir hüküm taşımaz. Sadece "yaralılar ile hastalar toplanarak tedavi edilir," şeklinde zayıf bir ifadeye yer verilmiştir. 3. madde üzerine yapılan uzun tartışmalar sırasında çeşitli kriterler önerilmiştir. Bu kriterlerin örnekleri şunlardı:

a. Meşru hükümete isyan eden taraf, örgütlü bir askeri güce ve bu gücün eylemlerinde sorumluluk alabileceği bir yetkiye sahiptir; belirli bir bölgede hareket eder ve konvansiyonlara uygun davranmasını sağlayacak araçlar vardır.

b. Yasal hükümet, bir ölçüde örgütlü ve ulusal toprakların bir kısmına sahip olarak faaliyet yürüten isyancılara karşı kendi düzenli askeri güçlerini harekete geçirmekle yükümlüdür.

Cenevre Konvansiyonun 3. maddesini, Malezya ve Kıbrıs'ta Birleşik Krallık, Angola ve Mozambik'de Portekizliler, Biafra'da Nijeryalılar uygulamak istememişken bu maddenin Kürtler için uygulanabilmesi içi Kürtlerin genelleşmiş isyan ya da terörist eylemlerden daha örgütlü bir silahlı bir çatışma içinde olduklarını Uluslararası camiaya kanıtlamaları gerekir.³⁵⁵ Nitekim Irak Kürtlerinin mücadele tarihine baktığımızda 1. Körfez savaşına kadar Kürtlere uluslararası bir yardım yapılmamıştır. Kuveyt'in işgalinden hemen sonra BM Güvenlik Konseyi Irak Kürtlerine gerekli yardımların yapılmasını kararlaştırmıştır.³⁵⁶ Her ne kadar Cenevre Konvansiyonun 3. maddesi asgari insani değerlerin korunması amacıyla hazırlanmış olsa da pratikte uygulanması çok az olup bunun yerine Uluslararası Kızıl Haç Komitesi'nin yardımına izin vermekle sınırlı kalmış ya da bu sınır siyasi amaçlarla aşılmıştır.³⁵⁷

Irak Kürtlerinin mücadelesinin 1949 tarihli Cenevre Konvansiyonu ve 1977'de yapılan Ek Protokol'de ulusal kurtuluş savaşı tanımı çerçevesindeki bir mücadele içinde yer alıp alamayacağı konusu tartışmalı ve araştırmaya muhtaç bir durumdur. Zaten Cenevre Konvansiyonun uygulanabilirliği tamamen konjonktürel bir olay olup, egemen devletlerin çıkarları doğrultusunda uygulanan bir anlaşma olmuştur. Bunun en iyi örneği İran-İrak

³⁵⁵ Connors, a.g.e., s.91.

³⁵⁶ Özdek, a.g.e.,s.92.

³⁵⁷ Connors, a.g.e., s.91.

savaşından öncesinde ve savaş sırasında, özellikle Halepçe katliamı için bu ilkeler hiçbir zaman uygulanmamıştır. Egemen güçlerinin çıkarlar doğrultusunda yürürlüğe konan bu madde, 5 Nisan 1991 tarihli 688 sayılı BM Güvenlik Konseyinin kararı Irak Kürtlerini için uygulanmıştır.

5.2. Uluslararası Hukukta Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve Kürtler

Bir halkın kendi kaderini tayin hakkı hem 1960 tarihli Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Anlaşması'nın (ICCPR) hem de 1966 tarihli Uluslararası Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ICESCR)'nin 1. maddesinde tanınmıştır. Bu maddede tanınan haklar şu şekilde ifade edilmiştir: “Bütün halklar kendi kaderini tayin hakkına sahiptir. Onlar, bu haktan dolayı politik statülerini serbestçe belirler, kendi ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerini serbestçe gerçekleştirebilirler.”³⁵⁸

Bununla birlikte kendi kaderini tayin hakkına, öteki uluslararası anlaşma ve deklarasyonlar da ve bizzat Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 1. ve 55. maddelerinde de belirtilmiş olup, söz konusu maddelerde; “Halkların eşit hakları ve kendi kaderlerini tayini ilkesi”, söz konusu maddelerinde, “uluslararası barışçı ve dostça ilişkilerin temeli” olarak belirtilmiştir.³⁵⁹ Her ne kadar kendi kaderini tayin ilkesi Uluslararası hukuk güvencesi altına alınmışsa da ilkelerin dilinin genel olması nedeniyle uygulamalarda farklılık ve sıkıntılara neden olmuştur. Zira aynı ilke kapsamında uygulamalar ülkelere ve bölgelere göre farklılık arz etmektedir. Dünyadaki farklı uygulamalar söz konusu ilkelerin uygulanışının hukuki olmaktan çok konjonktöre bağlı siyasi uygulamaların olduğu görülebilir.

Uluslararası Hukukta Kürtlerin kendi kaderini tayin ilkesinin uygulanabilirliğine geçmeden dünyadaki diğer uygulamalarına bakmak gerekmektedir. Şüphesiz Birleşmiş Milletler sözleşmesinde yer alan bu ilke Dünya siyasetine yön veren ülkelerin çıkarları doğrultusunda kullanılmış olup objektif bir yol izlenmemiştir. Zira kendi manda yönetimi altında ve kendi hükümeti olmayan ülkelerde uygulanırken, çıkar ilişkileri nedeniyle bu ilkenin uygulanması gereken birçok ülkede uygulanmadı. kaderini tayin hakkı manda yönetimi altında ve kendi hükümeti olmayan ülkelerin durumuna kapsamlı bir biçimde uygulanmıştır.

³⁵⁸ Tom Hadden, “*Ulusal Kimlik ve Etnik Açılım*”, ed. Vasıf Erenus, çev. Ahmet Fethi, Sarmal Yayınları, İstanbul, 2010, ss.85.

³⁵⁹ Connors, a.g.e., s.93.

Uluslararası siyasete yön veren ülkeler, Birleşmiş Milletlerin bu ilkesini kendi “sömürge” ülkelere ve halklara uygulanması uluslararası hukuk kapsamında tam olarak kurumsallaştırmıştır. Bununla birlikte “sömürge” ülkeleri dışındaki uygulamaları tartışmalıdır. Her ne kadar sözleşmede tartışmalı konular olsa da Sözleşme’nin ilgili maddelerinin lafzına bakıldığında ilkenin sömürge bağlamıyla sınırlı olmadığı sonucu çıkar. Bununla birlikte uygulama tartışmalıdır. Bu tartışmalar Bangladeş’in bağımsızlığı sürecinde yaşanmıştır. Jane Connors bunu şu şekilde açıklamaktadır: “Bu ilkenin Bangladeş’in nihai bağımsızlığını gerektirmediğini, çünkü bu ülkede kendi kaderini tayin hakkını bölgenin sömürge statüsünü değil, bölgedeki insan hakları ihlallerini temel aldığı öne sürenler olmuştur. Öte yandan bu görüşe karşı çıkanlar, kendi kaderini tayin talebini desteklemediği, Katanga’nın Kongo’dan (1960-63) ve Biafra’nın Nijerya’dan ayrılması (1967-70) gibi örnekler üzerinde durmuşlardır”.³⁶⁰

Kendine has ve tutarlı bir dil, din, kültür ve ırk birliğine sahip olan ve kendine ait bir coğrafi bölgeye sahip olan Bangladeş’ten farklı olarak Biafra ve Katanga’da kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin yeterince desteklenmemesi bir tezat oluşturmakla birlikte, bu durum kendi kaderini tayin için verilen bir mücadelenin siyasal tecrit durumunda gelişmediğini ortaya koydu. Çünkü Bangladeş’te kendine özgü dil, din, kültür ve ırk birlikteliğine sahip iken Gerek Katanga gerekse Biafra, bu durum mevcut değildi.³⁶¹

Kendi kaderini tayin hakkı ile ilgili en iyi örneklerden biri de Kosova örneğidir. Yugoslavya’nın dağılmasından önce birlik içinde özel bir statüye sahip olan Kosova, Arnavut nüfusun çoğunluğu oluşturması nedeniyle Arnavutça eğitim ve kültürel haklara sahip bir yapısı vardı. Yugoslavya’nın dağılmasıyla birlikte Sırbistan yönetimine bağlanan Kosova’nın bu hakları elinden alındı ve etnik temizliğe maruz bırakıldı. NATO’nun müdahalesi ile Birleşmiş Milletlerin 1244 sayılı kararıyla bir uluslararası yönetim kurulurken Kosova tek taraflı bağımsızlığını ilan etti. Uluslararası Adalet Divanı’nın 22 Temmuz 2010 tarihinde verdiği karar ile Kosova’nın bağımsızlık ilanını Uluslararası Hukuka uygun görmüştü.³⁶²

Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkı ile ilgili temel sorunlarda biriside beş ayrı ülkeye dağılan Kürtlerin tamamı bu haktan yararlanacak yoksa sadece Irak Kürtlerini mi bu bağlamda ele alacağız? Kürtlerin geneli ele alındığında Uluslararası Hukuka göre belli tartışmalar ortaya

³⁶⁰ Connors, a.g.e., s.93

³⁶¹ Connors, a.g.e., s.93.

³⁶² <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2011-92-676>

çıkılmaktadır. Çünkü Uluslararası Hukukta “halk” tanımı gibi muğlak bir kavram içine alınan bu hakka göre Kürtler her ne kadar belli bir coğrafi bölgede yoğunlaşmış olsa da siyasi olarak beş ayrı devlet arasında bölünmüş ve “halk” tanımına uyacak ölçüde, dil, kültür ve din bütünlüğü olup olmadığı kuşkuludur. Bu nedenle Kürtlerin kendi kaderini tayin mücadelesini gerek fiilen ve gerekse hukuken imkânsız hale getirmektedir.³⁶³ Bununla birlikte her beş ülkedeki Kürtler (Türkiye, Irak, İran, Suriye ve Ermenistan) içinde bulunduğu siyasi ve sosyal ortam farklıdır. Ayrıca bu ülkelerde bulunan Kürtlerin ortak bir talep etrafında birleştiğini söylemek imkânsızdır. Çünkü her beş ülkede tanınan haklar farklılık göstermektedir. Ancak, sadece Irak Kürtlerini ele aldığımızda durum farklılık arz edebilir. Çünkü Irak Kürtlerini kendine özgü dil, din ve kültür birlikteliği olması ve Kosova Arnavutlarının yaşadığı sürecin benzerini yaşamalarından dolayı Irak Kürtlerini kendi kaderlerini tayin hakkı daha belirgin olabilir. Irak Kürtlerini, Kosova Arnavutlarıyla benzer bir süreç yaşarken Uluslararası Adalet Divanı’nın Kosova için verdiği karar Irak Kürtleri için uygulanabilirliği Orta Doğu’daki etkin devletlerin çıkarları belirleyecektir.

Bunun dışında 1949 Cenevre Konvansiyonunun 1. maddesinin 4. fıkrasının Kürt gruplara koruma sağlasa da pratikte uygulaması sıkıntılıdır. Ayrıca, 11. Protokolün 1. Maddesinin 2. fıkrasında kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin uygulanabilmesi için, uluslararası hukukta “halk” kavramını uygun düşen kitlelerin, iç karışıklıklar ve gerilimler, isyanlar, münferit ve aralıklı şiddet eylemleri ve benzer nitelikte başka eylemleri kapsamayan, yani her iki tarafın da yoğun güç kullandığı bir silahlı çatışmanın varlığını ve bu çatışmaların halkı temsil eden bir otorite tarafından yürütülmeli ve bu otoritenin, çatışmada taraf olma sorumluluğuna sahip, disiplinli, yani, savaş hukukuna uygun davranmasını sağlayacak bir iç sistemi olan bir komutanlığın yönetimindeki silahlı kuvvetlere sahip olması gerekir.³⁶⁴ Sözleşmenin bu ilkelerine bakıldığında beş ayrı ülkedeki Kürtlere uygulanmasının imkânsız olduğu görülürken, Irak Kürtlerinin mücadelesini bu kapsama alınabilir. Çünkü Irak Kürtleri, Irak devletinin Osmanlı devletinde ayrılmasıyla birlikte nizami bir mücadeleye başlamış ve uluslararası hukuktaki “halk” kavramını tam olarak karşılamaktadır.

³⁶³ Connors, a.g.e., s.93.

³⁶⁴ Connors, a.g.e., s.96.

SONUÇ

Irak içinde birçok farklı etnik yapıyı barındırmakta ve bu çeşitlilik beraberinde birçok problem getirmektedir. Zengin yer altı kaynaklarının yanında geçmişte yaşanan çatışmalar sonucu birlikte yaşama arzusu giderek zayıflamaktadır. Bu sebeple Irak'taki gelişmeler hem Orta Doğu hem de Dünya gündemindeki sıcaklığını korumaktadır.

Kürtlerin kökenin ve nereden geldikleri ile ilgili çeşitli rivayetler olsa da Kürtlerin Orta Doğu'nun kadim toplumlarından bir olduğunu söylemek yanlış olmaz. Her ne kadar akademik araştırmalar azlığı söz konusuysa da Minorsky ve Mesudi gibi güvenilir kaynaklar bize bu sonucu söylemektedir. İslamiyet'ten önce Kürtlerle ilgili bilgilerin azlığı ve efsanelere dayanmasıyla birlikte İslamiyet'in Kürtler arasında yayılmasından sonra daha güvenilir bilgilere ulaşabilmekteyiz. Kürtlerin İslamiyet'i kabulü uzun ve sıkıntılı bir dönem olsa da Selahaddin Eyyübi, Abdulkadir el- Geylani, İsmail Ebu el-İz ve diğer Kürt âlimleri İslam dünyasına büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. İslam devletinin ilk dönemlerinde İslam dünyasındaki harici hareketleri destekleyen Kürtler zamanla İslam toplumunun önemli bir parçası haline gelmişlerdir. Bununla birlikte Yezidilik gibi İslam'da batını olarak nitelendirilen inanışlarda sadece Kürt toplumunda ortaya çıkmıştır.

Osmanlı devleti hükümleraltında uzun bir süre geçiren Irak Kürtleri, Osmanlı devletinin dağılmasıyla birlikte Irak'ta kurulan manda yönetimine karşı bağımsızlık için isyan başlatmışlardır. Şeyh Mahmud Berzence ile başlayan bu isyan Kürt toplumunda kolektif bir bilincin başlangıcı olsa da istenilen sonucu elde edemeyecek ve Irak Kürtleri Barzani ailesinin mücadelesiyle tanışacaklardır. Barzani ailesinin uzun mücadelesi politik oyunlar, değişen bölge ve dünya dengeleri ışığında sürmüştür. Bu olguların dışında iktidar ve güç paylaşımı nedeniyle Kürtler arasında da çatışmalar meydana gelmiş ve kardeş katliamları yaşanmıştır. Uzun ve zorlu mücadele döneminde çoğu zaman politik oyunlar için kullanılan Kürtler bu süreçte savaşlar, sürgünler ve katliamlar yaşadılar. Bununla birlikte her tarihi kavşakta beklenmedik olayların yaşanmasıyla Kürtlerin kaderi sürekli yeniden şekillenmeye başladı.

Kürtler, nüfus olarak Irak, Suriye, İran, Ermenistan ve Türkiye olmak üzere beş ayrı ülkede yaşamaktadırlar. Etnik, dini, kültürel ve sosyal olarak beş ayrı ülkede yaşayan Kürtler bunun sonucu olarak farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkların bir sonucu olarak bir Kürt beraberliğinin zorlukları haklı olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte gelişen iletişim olanakları ve artan bilimsel araştırmalarla hem diğer toplumlar Kürtleri tanımakta hem de

Kürtler bir bire daha yakınlaşmaktadır. Kuzey Irak'ta kurulan özerk yönetiminin elindeki zengin petrol kaynaklarıyla bölgede ekonomik bir güç haline gelmiş bu ekonomik güce bağlı olarak diğer ülkelerde yaşayan Kürtlerle ticari ilişkiler artmaktadır. Bu ticari ilişkilerin bir sonucu olarak aradaki kültür farklılıkları azalmaktadır. Ayrıca Kuzey Irak'taki eğitim sisteminin gelişmesi ve diğer ülkelerde de Kürtler ve Kürtçe üzerine akademik çalışmaların hızlanmasıyla ortak bir akademik Kürtçe oluşmaktadır. Zira Kuzey Irakta bölgesel yönetiminin teşvikleriyle de özellikle Türkiye'den giden öğrenciler akademik eğitim almaktadırlar. Bu durum doğru değerlendirildiği zaman uzun vadede her iki toplum için bir köprü vazifesi görebilir.

ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra değişen siyasi dengelerine bağlı olarak Irak'taki etnik ve dini gruplar geleceklere ile ilgili farklı planlar yapmaya başladılar. Oluşan bu yeni yapıda fiilen bir devlet olan Irak Kürtleri 1900'lerin başından beri istedikleri bağımsızlığa çok yakınlardır zira bunu 2009 yılında hazırladıkları ve parlamentoda da kabul edilen anayasa taslağında belirtmektedirler. Kerkük gibi zengin petrol kaynakları olan sorunlu bölgeleri de bölgesel yönetime dahil etmek isteyen Kürt yönetimi, Bağdat'taki merkezi hükümetten bağımsız olarak petrol anlaşmaları yaparak bağımsızlık yönündeki çalışmalarına devam etmektedir. Bu süreçte Kürt yönetimi özellikle petrol kaynaklarından büyük bir ekonomik güç elde etmiştir.

Çalışmamda da belirttiğimiz gibi tarihte "Kürt" adıyla bir devletin olmayışı, yazılı kaynakların eksikliği ve tarihi kopukluklar yüzünden Kürtlerin köken, dil ve tarihleriyle ilgili olarak değişik tartışmalar ve varsayımlar öne sürülmektedir. Bugün itibarıyla kökenleri kime dayanırsa dayansın Orta Doğu'da bir Kürt gerçeğinden bahsedilebilir. Gerek uluslararası konjenktörel yapı gerekse kendini "Kürt" diye tanımlayan grupların seslerini uluslararası toplumda daha fazla duyurmaları bu gerçeği ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte son dönemde Türkiye'nin de kendisine yıllardır insan ve ekonomik kayba neden olan bir soruna daha objektif ve insancıl yaklaştığı ve özellikle Kuzey Irak'taki Kürtlerle kurduğu yakın ilişkilere Kürtlere olan bakışı ve ön yargıyı değiştirmeye başlamıştır.

Amerika Birleşik Devletlerinin Irak işgalinden sonra Orta Doğu da yeni bir dönem başlamış, Kürtler 1932 Irak krallığı deklarasyonundan başlayarak zorlu bir süreç sonrası kazandıkları özerkliklerini bu dönemde tam anlamıyla yaşama başlamışlardır. Irak Kürtlerinin bu yeni süreçle birlikte hem ekonomik hem de siyasi bir güç olarak kendisini göstermeye ve Irak dışında yaşayan diğer Kürtler üzerinde etkin olmaya başlamıştır. İşgal sonrası Irak siyasi yaşamının tamamen değişmesi sonrası Irak'ta İran yanlısı bir yönetim oluşmakta ve bu yeni

yönetim birçok politikasıyla Türkiye'ye ters düşmektedir. Irak'ta bu süreç yaşanırken başta ekonomik ilişkiler olmak üzere enerji ve bölge politikaları bakımından Türkiye ve Irak Kürt yönetiminin politikaları bir biriyle örtüşmektedir.

Politika örtüşmesinin dışında hem Türkiye'nin tecrübeleri hem de Irak Kürtlerinin uzun mücadelelerinden elde ettikleri tecrübelerden taraflar faydalanabilirler. Bununla birlikte Orta Doğu'da Türkler ve Kürtlerin ortak din, kültür ve tarihi birlikteliği her iki toplum için yeni ufuklar ve fırsatlar yaratacağı gibi Türkiye'de yaşanan sorunlarında en az zararla atlatılmasına yardımcı olabilir. Dünya'da değişen dengelerle birlikte süper güçlerin yerini bölgesel güçler almaya başladı. Orta Doğu gibi sıcak bir bölgede hem Kürtlerin varlıklarını devam ettirmeleri hem de Türkiye'nin bölgesel bir güç haline gelerek bölgeye yön verebilmesi için Türkiye'nin Kürt sorununu çözmesi ve Irak Kürtlerini yanına çekmesi Türkiye açısından avantaj olabilir.

KAYNAKÇA

A Minority Rights Group Report, *The Kurds*, ed.by.David McDowall, London,1991.

Abbas Vali, *Kürdistan Cumhuriyeti*,(çev.Zeri İnanç) İstanbul,2010.

Abdurrahman Qasımlo, *İran Kürdistanı*, İstanbul 1991.

Ahmet Özer, *Beş Büyük Kavşakta Kürtler ve Türkler*, İstanbul, 2010.

AlbertVenn Dicey, *Rule of law: Its Nature and General Applications in Introduction to the Study of the Law Constitution*, London, Macmillan 1959.

Altan Tan, *Kürt Sorunu*, İstanbul, 2011.

Aydın Taneri, *Türkistanlı Bir Türk Boyu Kürtler*, Ankara 1983.

Aysel Aziz, *Siyasal İletişim*, Ankara 2007.

Ayşe Füsün Arsava, *Azınlık Kavramı Ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler Ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesininin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, Ankara, 1993, s.33.

Azmi Süslü, *Kürtler ve Sosyal Gelişimleri*, Ankara 1993.

Basil Nikitin, *Kürtler; Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, (çev.Hüseyin Demirhan, Cemal Süreyya), İstanbul, 1976.

Burcu Kurt, ***Ortadoğu'da bir istikrarsızlık unsuru: Şattü'l-Arap sorunu, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi),Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006.***

Celilé Celil, *XIX Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, (çev. Mehmet Demir) Ankara, 1992.

Cecil John Edmonds, *Kürtler, Türkler, Araplar Kuzey-doğu Irak'ta Siyaset, Seyahat ve İncelemeler (1919-1925)* Avesta Yayınları, (çev:Serdar Şengül, Serap Rûken Şengül), İstanbul,2003.

- Chris Kutschera, *Kürt Ulusal Hareketi*, (çev.Fikrey Başkaya), İstanbul 2001.
- Christine Allison, “Badinan’da Eski ve Yeni Sözlü Gelenekler”, *Kürt Kimliği ve Kültürü*, ed. Philip Kreyenbroek, Christine Allison, Avesta Yayınları, İstanbul, 2008.
- David McDowall, *Kürtler*, (çev. Zeri İnanç), İstanbul 2000.
- David Mc Dowall, *Modern Kürt Tarihi*, (çev.Neşenur Domaniç), İstanbul 2004.
- Denise Natali, *Kürtler ve Devlet*, (çev.İbrahim Bingöl) İstanbul,2009.
- Düstur (Anayasa): Üçüncü Tertip. Cilt V: 11 Ağustos 1339-19 Teşrinevvel 1340.
- Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, 2009.
- Faysal Dağlı, *Birakuji (Kürtlerin İç Savaşı)*, İstanbul, 1994.
- Fritz Hommel, *Kürtlerin Tarihi*, (çev. Sinan Şanlıer), İstanbul 1992.
- Fuat Dündar, “İttihat ve Terakki’nin Etnisite Araştırmaları”, *Toplumsal Tarih*, c. XVI, s.91, Temmuz 2001.
- Gökhan Çetinsaya, “Irak’taki Yeniden Yapılanma Senaryolarının Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri ve Alınabilecek Tedbirler”, *Türkiye’nin Çevresinde meydana gelen Gelişmelerin Türkiye’nin Güvenlik Politikasına Etkileri*.Sempozyumu s.34, İstanbul, 9-10 Mart 2006.
- Gökhan Çetinsaya, Taha Özhan, *İşgalin 6. Yılında Irak*, Ankara 2009.
- Hasan Yılmaz, “Irak Kürtlerinin Bitmeyen Kavgası”, *Stratejik Analiz*, c.III, s.36, Mart 2003.
- Hasan Özmen, “Kuzey Irak’ta Kürt Partileri Arasındaki İhtilafların Nedeni”, *Avrasya Dosyası*, c. III, İlkbahar 1996.
- Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, Ankara, 2010
- “Independent Electoral Commission of Iraq,” 30 January Result, 13 Şubat 2005.

İrfan Kaya Ülger, “Kuzey Irak’taki Düşman Kardeşler: IKDP ve KYB”, *Avrasya Dosyası*, c.III, s.1, İlkbahar.

İzzeti, İzzetullah, *İran ve Bölge Jeopolitiği*, İstanbul 2005.

Jane Connors, “İnsani Hukuk Düzeni ve Kürt Sorunu”, *Kürtler*, ed. Kreyenbroek-Sperl, İstanbul,1994.

John Locke, *A Letter Concerning Toleration*, *Great Books of the Western World*, Vol XXXV, 1952.

John S. Guest, *Yezidilerin Tarihi*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2007.

Joyce Blau, “Yazılı Kürt Edebiyatı”, *Kürt Kimliği ve Kültürü*, ed. Philip Kreyenbroek, Christine Allison, Avesta Yayınları, İstanbul, 2008.

Karl Olivercrona, *Laws as Fact*, second edition, 1971.

Kemal Gözler, *Hukuka Giriş*, Bursa, 2009.

Kerim Yıldız, *Irak Kürtleri Dün, Bugün ve Yarın*, İstanbul,2005.

Philip G. Kreyenbroek, “Kürt Dili Üzerine”, *Kürtler*, Ed. Kreyenbroek-Sperl, Cep Kitapları Yayınları,İstanbul, 1994.

Ksenefon, *Anabasis*, *Onbinlerin Kürdistan’dan Geçişi*, Komal Yay. İstanbul, 1977.

M.Abddülhalûk Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Turan Kültür Vakfı Yay. , Ankara, 2008

Marion Farouk Sluglett-Peter Sluglett, *Iraq Since 1958 From Revolution to Dictatorship*, London 1987.

Martin van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, (çev.Banu Yalkut), İstanbul 2003.

Martin van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, (çev.Bülent Peker), İstanbul 2002.

- Martin van Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*, (çev.Hakan Yurdakul), İstanbul 2000.
- Mazin Hasan-Soran Şükür, "Kerkük, Kerkük", *Stratejik Analiz*, c. IV, s.47, Mart 2004.
- Mehmet Emin Çağırın, *Uluslararası Alanda İnsan Hakları*, Ankara. 2011.
- Mehrdad R. Izady, *Kürtler: Bir El Kitabı*, (çev.Cemal Atilla), İstanbul 2004.
- Mesud Barzani, *Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi I*, (çev.Vahdettin İnce) İstanbul, 2005.
- Mesud Barzani, *Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi II*, (çev.Vahdettin İnce) İstanbul, 2005.
- Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin , *Mürûcû 'z-Zeheb ve Meâdinü 'l-Cevher*, Les Prairies d'Or,(çev. Barbaier de Meynard , Pavet Courteille) 3.cilt. l'Imprimerie Impériale Yayınları, Paris, 1861.
- Mete Çubukcu, Taha Özhan, İşgal Altında İstikrar Arayışı 2010 Irak seçimleri, *SETA*, sayı 20, Nisan 2010.
- Middle East Watch, *Irak'ta Soykırım Kürtlere Karşı Yürütülen Enfal Askeri Harekatı*, İstanbul, 2003.
- Muammer Gül, Bir Dış tehdit unsuru olarak "Kürdistan" kavramı ve Doğu-Güneydoğu Anadolu'da aşiretlerin kürtleşmesi, *IV.Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu(Tarihten Günümüze Dış Tehditler)* Elazığ, s.369, 16-17 Ekim 2003, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2004.
- Muhteşem Kaynak, *Iraklı Sığınmacılar ve Türkiye (1988-1991)* Ankara,1992.
- Muzaffer Erendil, *Çağdaş Ortadoğu Olayları*, Ankara,1992.
- Ofra Bengio, "Irak'ın Toprak Bütünlüğü Tehdit Altında", *Avrasya Dosyası*, c.III, s.4,İlkbahar 1996.

Philip G. Kreyenbroek,” Kürdistan’da Din ve Mezhepler”, *Kürt Kimliği ve Kültürü*, ed. Philip Kreyenbroek, Christine Allison, Avesta Yayınları, ,(çev. Ümit Aydoğmuş) İstanbul, 2008

Philip G. Kreyenbroek, Kürt Dili Üzerine, *Kürtler*, Ed. Kreyenbroek-Sperl, Cep Kitapları Yayınları, İstanbul, 1994.

Sabriye Deliceoğlu, *Kuzey Irakta Etnik ve Dini Gruplar ve Bölge Politikalarındaki Etkileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans tezi) Marmara Üniversitesi. Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006.

Sa’di Berzenci, “Irak Kürdistanı Mevcut Durum Hakkında Görüş”, *Avrasya Dosyası*, c.III, s.1, İlkbahar 1996.

Serhat Erkmen, “Kuzey Irak’ta Yeni Anayasa Taslağı Üzerine Değerlendirmeler”, *Gündem Analiz*, No:4, s.4 Ağustos, 2004.

Serhat Erkmen-Mazin Hasan, “Telafer Olayları Ne Anlama Geliyor? ”, *Stratejik Analiz*, c.VI, s:66, Ekim 2005.

Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi*, İstanbul, 2007.

Sheri Laizer, *Şehitler Hainler ve Yurtseverler Körfez Savaşından Günümüze Kürdistan*, İstanbul, 2007.

Soran Şükür-Mazin Hasan, “Irak’ta Demokrasi Provası”, *Stratejik Analiz*, c.V, s.59, Mart 2005.

Şakiré Xidoyé Mihoyan, *İki Dünya Savaşı Arasında Irak’ta Kürt Sorunu*, İstanbul, 1998.

Şeref Ünal, *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, Ankara, 1997.

Referandum Result”, Independent electoral Commissin of Iraq”, 25 October 2005.

Thomas Bois-Vladimir Fedoroviç Minosky-D.N. Mac Kenzie, *Kürtler ve Kürdistan*, İstanbul 1996.

Tom Hadden, “Ulusal Kimlik ve Etnik Açılım”, *Kürtler*. ed. Vasıf Erenus, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul, 2010.

Vladimir Fedoroviç Minorsky, *Kürtler*, İstanbul 1992.

Viola Furubjelke, Ömer Şexmüs, “Irak Kürdistanı Jenosid Üzerine Bir Çalışma”, *Stockholm Kürt Konferansı* 15-17 Mart 1991, İstanbul,1992.

Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

William Aegleton, *1946 Mehabad Kürt Cumhuriyeti*, (çev. M.Emin Bozarslan), İstanbul,1990

Xoşevi Babekr, Pael Shehtman, *Kürdistan Bayrağı Altında Mustafa Barzani Yaşamı ve Eylemleri*,(çev. Kamiz Şeddadi) İstanbul 2010.

Yasemin Özdek, *Uluslararası Politika ve İnsan Hakları*, Ankara, 2000.

Zekeriya Kurşun. “Osmanlı’dan Amerika’ya Tanımlanamayan Ülke: Irak”, *Irak Dosyası I*, haz. Ali Ahmetbeyoğlu, Hayrullah Cengiz, Yahya Başkan, c.I, İstanbul 2003.

Ziba Mir Hüseyini, “Kürdistan’da Din ve Mezhepler”, *Kürt Kimliği ve Kültürü*, ed. Philip Kreyenbroek, Christine Allison, Avesta Yayınları,(çev. Ümit Aydoğmuş) İstanbul, 2008.

Zuhal Kültüral, Latif Beyreli, *Şerifi Şehname Çevirisi*, C.I, TDK Yayınları, Ankara, 1999.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://busam.bahcesehir.edu.tr/rapordosya/irak-parlamento-secimleri.pdf>

http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg11/ibrahimkaboglu.pdf

http://www.mfa.gov.tr/no_161---26-ekim-2005_-irak-anayasa-referandumu-hk_.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_-104_-18-mayis-2010_-irak-secimleri-hk_.tr.mfa

Le Monde, 9.10.1968.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/from_our_own_correspondent/8553321.stm

http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/TemelBelgeler/201199_KBYKanunu1980.doc

http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/TemelBelgeler/20091123_NR059624.pdf

http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/TemelBelgeler/201199_1974TARHVE33SAYIL_IYASASI.doc

http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/TemelBelgeler/201199_IRAK%20KRALLI%c4%9eI%20DEKLERASYONU%20-%201932.doc

http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Etkinlikler/Dosyalar/2009817_gundemanaliz_sayi4.pdf

<http://panel.unicef.org.tr/vera/app/var/files/c/r/cr23.pdf>

<http://tbddergisi.barobirlik.org.tr/m2011-92-676>

http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271312499r3477.Irak_Yerel_Secimleri_Ulkenin_Gelecegine_Dair_Umut_Veriyor____.pdf

<http://www.turksam.org.tr/yazdir1959.html>

<http://www.eakademi.org/incele.asp?konu=2004%20irak%20ge%c7%de%20anayasasi&kimlik=1086772176&url=makaleler/aceylan-5.htm>

[de%20anayasasi&kimlik=1086772176&url=makaleler/aceylan-5.htm](http://www.eakademi.org/incele.asp?konu=2004%20irak%20ge%c7%de%20anayasasi&kimlik=1086772176&url=makaleler/aceylan-5.htm)

bkz.<http://www.tunceli.edu.tr/akademik/fakulteler/edebiyat/bolum/doded/zazadili/index.htm>